

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Το Καστελλόριζο ή Μεγίστη, με ιστορία χιλιετιών, άρχισε τον 19ο αιώνα να αναδεικνύεται σε μεγάλη ναυτική δύναμη, και στις αρχές του 20ού αιώνα ο αριθμός των κατοίκων του έφτασε τις 14.000. Σήμερα, μόλις 400 άνθρωποι «κρατάνε Θερμοπύλες» στο ακριτικό νησί, υποβοηθούμενοι τα τελευταία χρόνια και από την τουριστική κίνηση.

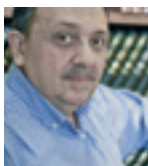
Το Καστελλόριζο αποτελεί ένα από τα πιο σοβαρά επίδικα της εξελισσόμενης ελληνοτουρκικής διαμάχης, όσον αφορά τη διευθέτηση των θαλάσσιων συνόρων μεταξύ των δύο χωρών. Το 1923 ο Διεθνής Υδρογραφικός Οργανισμός προσδιόρισε τα όρια του Αιγαίου στην Κρήτη, στην Κάρπαθο, στη Ρόδο και στις απέναντι μικρασιατικές ακτές, κρίνοντας ότι το Καστελλόριζο βρίσκεται εκτός Αιγαίου, στη Μεσόγειο, στη Θάλασσα της Λυκίας ή Θάλασσα της Λεβαντίνης (του Λεβάντε). Ο προσδιορισμός, όμως, των ορίων του Αιγαίου Πελάγους (όπως και κάθε θάλασσας) από τον Διεθνή Υδρογραφικό Οργανισμό γίνεται μόνον για λόγους διευκολύνσεως της ναυσιπλοΐας και συντονισμού στην έκδοση χαρτών και στη διεξαγωγή υδρογραφικών ερευνών. Δεν έχει νομική ή πολιτική σημασία, είναι τεχνητός, και δεν αποτελεί βάση για οριοθέτηση ή για αναγνώριση συγκεκριμένων δικαιωμάτων.

Το Καστελλόριζο και οι περικείμενες νησίδες ανήκουν διοικητικά στα Δωδεκάνησα, που αποδόθηκαν στο σύνολό τους στην Ελλάδα το 1947 με τη Συνθήκη των Παρισίων. Η ίδια η Τουρκία είχε αποδεχτεί παλαιότερα την ενότητα του χώρου και το ενιαίο της αντιμετώπισης του συμπλέγματος της Μεγίστης με τα λοιπά Δωδεκάνησα. Το 1932 υπέγραψε συμφωνία και ένα πρωτόκολλο με την κατέχουσα τα Δωδεκάνησα Ιταλία. Τότε χαρακτήρηκε μια οριοθετική

γραμμή που το συνέδεε με τη Ρόδο, παρότι από τη μία πλευρά βρίσκονται οι τουρκικές ακτές και από την άλλη η ανοιχτή θάλασσα.

Στόχος της Τουρκίας είναι να απομονώσει το νησιωτικό σύμπλεγμα του Καστελλόριζου από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου. Το μικρό μήκος των ακτών του ελληνικού νησιωτικού συμπλέγματος θα βρίσκεται σε δυσαναλογία με τις θαλάσσιες περιοχές που θα του αποδοθούν με τη μέθοδο της μέσης γραμμής, εν συγκρίσει με τις τουρκικές ακτές και τις δικές τους θαλάσσιες περιοχές. Επομένως, η Τουρκία θα ζητήσει να αποδοθεί στο σύμπλεγμα του Καστελλόριζου μόνον αιγιαλίτιδα ζώνη. Δεν θα έχει δικαίωμα ούτε για υφαλοκρηπίδα ούτε για ΑΟΖ.

Ωστόσο, στην ευρύτερη θαλάσσια περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου δεν έχουμε μόνον την προβολή των ακτών του Καστελλόριζου. Υπάρχουν επίσης η Ρόδος, η Κάρπαθος και η Κρήτη. Η προβολή των ακτών τους (μαζί με αυτές του νησιωτικού συμπλέγματος της Μεγίστης) προσδιορίζει τις θαλάσσιες ζώνες της περιοχής. Η επίσημη ελληνική θέση είναι λοιπόν ότι στόχος «είναι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ των δύο χωρών σε όλο το εύρος της, από τη Θράκη μέχρι το Καστελλόριζο» το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας είναι ανοιχτό και οφείλει να διακανονιστεί, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ των δύο χωρών οφείλει ωστόσο να πραγματοποιηθεί σε όλο το εύρος της, από τη Θράκη μέχρι το Καστελλόριζο.

Διονύσιος Ν. Μουσμούτης
Εκδότης - Διευθυντής

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΤΟ ΑΚΡΙΤΙΚΟ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Δ. Ν. ΓΕΡΑΚΗΣ

- 6** Το Καστελλόριζο ως αντικείμενο της Ελληνοτουρκικής διένεξης
του ΑΝΔΡΕΑ ΣΤΕΡΓΙΟΥ
- 13** Καστελλόριζο | Ο «φάρος» στην άκρη της Ελλάδας
του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΗΛ. ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ
- 30** Καστελλόριζο | Ένα προπύργιο του Ελληνισμού στις ανατολικές εσχατιές του Αιγαίου
του ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ
- 44** Η δολοφονία του Ταλαάτ Πασά, εκδίκηση για τη Γενοκτονία των Αρμενίων
του ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ
- 1821**
- 56** Ο αμερικανικός φιλελληνισμός
του ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

88

103

ΑΦΙΕΡΝΟΥΜΕ ΑΥΤΟ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
ΣΤΟΝ ΙΑΠΩΝΑ ΠΛΟΙΑΡΧΟ ΠΟΥ
ΣΩΣΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΪΦΥΓΕΣ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΤΟ 1922

110

- 68** Παπαφλέσσας, ο παθιασμένος απόστολος της Επανάστασης
του ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
- 88** Πτολεμαΐδα και λιγνίτης, Το ενεργειακό κέντρο της χώρας
της ΕΥΑΣ ΚΟΒΑΤΣΗ
- 103** Ιαπωνικό πλοίο διασώζει Έλληνες στη Σμύρνη (1922)
του ΙΩΑΝΝΗ ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
- 110** Ο σκαραβαίος της Volkswagen και το Ράιχ
του ΣΕΡΓΚΕ ΜΠΕΛΛΟΥ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

- 120** Το Χθες ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ
- 122** Επικαιρότητα & ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΑΓΚΟΣ
- 124** Βιβλία & ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ
- 128** Σταυρόλεξο & ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα (1968)

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ | ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ Μ.Ι.Κ.Ε.

Επιδάουρου 5, 182 33 Άγιος Ιωάννης Ρέντης Αττικής

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: +30 210 49.13.502 | FAX: +30 210 49.03.949 | EMAIL: info@istoria.gr

ΔΙΚΤΥΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ: www.istoria.gr | ISSN 1107-0285 | ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 233712

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμouτίης | dmousmoutis@istoria.gr

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

© Διονυσία Αλεξιάδη

Οι συνεργάτες - συγγραφείς φέρουν την ευθύνη των κειμένων τους. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CCPL δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons (Creative Commons Public License/CC-by-sa), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/licenses/by/2.5/legalcode. Η σειρά με την οποία εμφανίζονται οι φωτογραφίες βγαίνει από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω.

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Σπυρίδων Πλουμίδης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΥΛΗΣ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ:

Δ. Ν. Γεράκης, Μαρία Σαμπατακάκη

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Νίκος Βατόπουλος

ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Πύργος Βούλγαρης, αντεισαγγελέας Εφετών, δ.ν.΄

Πύργος Γεωργής, τ. πρέσβης, Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρου΄

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος Καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας΄

Νίκος Καραπιδάκης, Καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο΄

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους΄

Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου΄

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Κύπρου΄

Σπυρίδων Πλουμίδης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Αθηνών΄

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου

Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών΄

Ανδρέας Στεργίου, Αναπληρωτής Καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής,

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Ελένη Βαλεριάνου | evalerianou@istoria.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ: Τατιάνα Μοσχοπούλου tmoschoroulou@istoria.gr

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου info@istoria.gr

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Ευάγγελος Κωσταρέλης
ΤΗΛ. +30 210 49.13.502 | FAX 210 49.03.949

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:
Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα
ΤΗΛ. +30 210 36.11.880, +30 210 36.23.993

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS
ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

- ΕΚΠΤΩΣΗ 25%
- ΣΤΑΘΕΡΗ ΤΙΜΗ
ΓΙΑ 1 ΧΡΟΝΟ
- ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ
Η "ΙΣΤΟΡΙΑ" ΣΠΙΤΙΣΑΣ

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ &
ΕΝΤΥΠΗ + ΨΗΦΙΑΚΗ

	ΕΤΗΣΙΑ	6ΜΗΝΗ
ΕΛΛΑΔΑ	50 €	25
ΚΥΠΡΟΣ	100 €	50
ΕΥΡΩΠΗ	110 €	55
ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	120 €	60

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται
ο ΦΠΑ και τα ταχυδρομικά έξοδα
Για κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση
δικαιούστε δωρεάν ψηφιακή εγγραφή

ΨΗΦΙΑΚΗ 35 €

Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr

EMAIL: info@istoria.gr

210 49.13.502 | 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

Επιθυμώ η συνδρομή μου να ισχύει
από το τεύχος του μηνός

- ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ
 ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ Τ.Κ.

ΠΟΛΗ ΧΩΡΑ

ΤΗΛ. EMAIL

Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ
από το τεύχος του μηνός

- ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΟΧΗ Τ.Κ.

ΠΟΛΗ ΧΩΡΑ

ΤΗΛ. EMAIL

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

- Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ - ΑΡ. ΛΟΓ.: 190 004 88528
IBAN: GR36 0110 1900 0000 1900 0488 528
ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ - ΑΡ. ΛΟΓ.: 5034 092163 075
IBAN: GR23 0172 0340 0050 3409 2163 075
- Στον δικτυακό τόπο της "ΙΣΤΟΡΙΑΣ"
Με χρήση κάρτας μέσω Τράπεζας Πειραιώς ή PayPal
- Μέσω πιστωτικής κάρτας
Παρακαλούμε όπως επικοινωνήσετε μαζί μας
- Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5

182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΟ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΙΕΝΕΞΗΣ

του ΑΝΔΡΕΑ ΣΤΕΡΓΙΟΥ

Το ακριτικό Καστελλόριζο είναι ένα από εκείνα τα νησιά τα οποία τα τελευταία χρόνια απασχολούν την επικαιρότητα ως ένα από τα πιο σοβαρά επίδικα της ελληνοτουρκικής διαμάχης. Δεδομένης της γενικότερης αναθεωρητικής στάσης της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και του ευαίσθητου ζητήματος των υδρογονανθράκων, η κοινή γνώμη έχει σχηματίσει την εντύπωση ότι υφέρπει μια σύγκρουση για τα ενεργειακά κοιτάσματα της περιοχής, παρόλο που πέριξ του Καστελλορίζου δεν έχουν, μέχρι στιγμής, διακριβωθεί οποιαδήποτε κοιτάσματα υδρογονανθράκων. Το νομικό καθεστώς του νησιού, ωστόσο, σε μια μελλοντική διευθέτηση των θαλάσσιων συνόρων θα μπορούσε να εγείρει πολύ σοβαρές διενέξεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Στο παρόν κείμενο θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τους λόγους για τους οποίους το Καστελλόριζο δύναται να αποτελέσει αιτία σοβαρών διαφωνιών με άμεση επίπτωση στα κυριαρχικά δικαιώματα των δύο χωρών.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Η Τουρκία, κλιμακώνοντας τις προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο, αμφισβητεί ευθέως την υφαλοκρηπίδα στο Καστελλόριζο. ΚΑΤΩ: Πανοραμική άποψη από το ακριτικό Καστελλόριζο.

Οι πρόνοιες του Διεθνούς Δικαίου για τα Νησιά

Είναι πλέον ευρέως γνωστό ότι σύμφωνα με τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 (Μοντήγκο Μπέυ) ότι τα νησιά έχουν και υφαλοκρηπίδα, εντός της οποίας το κράτος έχει το αποκλειστικό δικαίωμα εκμετάλλευσης του βυθού και του υπεδάφους της υπερκείμενης θάλασσας (εκμετάλλευση υδρογονανθράκων ορυκτού πλούτου κ.λπ.) και ασκεί αποκλειστικά κυριαρχικά δικαιώματα παρόμοια με την άσκηση δικαιωμάτων επί χερσαίου εδάφους αλλά και Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ).

Η ΑΟΖ παρουσιάζει μια νέα ζώνη δικαιοδοσίας, πέραν των χωρικών υδάτων που παρέχει προστιθέμενη αξία στην ήδη υπάρχουσα δυνατότητα του παράκτιου κράτους να εκμεταλλεύεται τον θαλάσσιο πλούτο του βυθού και του υπεδάφους, μέσω του θεσμού της υφαλοκρηπίδας, με την προσθήκη μιας οριζόντιας στήλης νερού και την επιφάνεια της θάλασσας. Η συγκεκριμένη ρύθμιση αφορά κυρίως τις αλιευτικές δραστηριότητες και την φυσικής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από τα θαλάσσια κύματα και τον άνεμο μέσω τοποθέτησης ανεμογεννητριών. Ο θαλάσσιος βυθός και οι ζώνες του υπεδάφους διέπονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την υφαλοκρηπίδα, όπως αυτές προσδιορίζεται ρητά στην παράγραφο 3, άρθρο 56 της Διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας. Το θεσμικό καθεστώς της υφαλοκρηπίδας δεν αντικαθίσταται μετά τη θέσπιση της ΑΟΖ, αλλά εξακολουθεί να αποτελεί την ισχύουσα νομική βάση που αφορά την εκμετάλλευση του θαλάσσιου υπεδάφους.

Σε αντίθεση με την υφαλοκρηπίδα, η οποία υφίσταται ως «φυσικό δικαίωμα» κάθε παράκτιου κράτους, κάθε κράτος θα πρέπει να προβεί σε διακήρυξη ώστε να οριοθετήσει την ΑΟΖ του. Από την στιγμή που το κράτος διακηρύσσει τη βούλησή

του να οριοθετήσει ΑΟΖ, αποκτά όλα τα δικαιώματα που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο σε μια θάλασσα ζώνη που εκτείνεται 200 μίλια από την ακτή υπό την προϋπόθεση ότι η έκταση της θάλασσας στη συγκεκριμένη περιοχή προσφέρει αυτή τη δυνατότητα. Παρόλο που η Διεθνής Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας ορίζει το δικαίωμα άσκησης δικαιωμάτων και δίνει δικαιώματα εκμετάλλευσης μέχρι τα 200 ναυτικά μίλια από την ακτογραμμή του συγκεκριμένου κράτους, επιβάλλεται η διεξαγωγή διαπραγματεύσεων σχετικών με την οριοθέτηση των θαλάσσιων συνόρων με τα γειτονικά κράτη (συμπεριλαμβανομένων και των παράκτιων κρατών που βρίσκονται λιγότερο από 400 ναυτικά μίλια μακριά)

Εάν αυτό δεν καταστεί δυνατόν μεταξύ δύο η περισσότερων κρατών, τότε αυτά μπορούν είτε προσφύγουν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (International Court of Justice) είτε στο Διεθνές Δικαστήριο για

το Δίκαιο της Θάλασσας (International Tribunal for the Law of the SEA-ITLOS) που εδρεύει στο Αμβούργο και δημιουργήθηκε το 1996 κατ' εντολή του άρθρου 287 της Σύμβασης των Η.Ε. για το Δίκαιο της Θάλασσας (η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1994).

Το δικαστήρια αυτά αποφαινόνται όμως με ποικίλα κριτήρια. Για παράδειγμα, η ύπαρξη νήσων μικρού μεγέθους, αναλόγως της θέσης τους και του μήκους των ακτών τους σε σχέση με ακτές ξένων κρατών, μπορεί να μη ληφθεί καθόλου υπόψη κατά την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών ή να τους αποδοθούν εκτάσεις ΑΟΖ/Υφαλοκρηπίδας πολύ μικρότερες από ότι θα δικαιούνταν με βάση τη μέθοδο της

Το Φιδονήσι, νησί του Εύξεινου Πόντου, ήταν επίκεντρο συνοριακής διαφοράς μεταξύ Ρουμανίας και Ουκρανίας. Τα εδαφικά όρια της υφαλοκρηπίδας γύρω από αυτό οριοθετήθηκαν από το Διεθνές Δικαστήριο το 2009.

γραμμής ισαπόστασης / μέσης γραμμής.

Το 2009 το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αποφάνθηκε στην περίπτωση της διαμάχης μεταξύ Ρουμανίας και Ουκρανίας για την υφαλοκρηπίδα της νήσου Φιδονήσι της Ουκρανίας συναινετικά. Η Ουκρανία κέρδισε το 20,7 της θαλάσσιας ζώνης, που όμως περιλαμβάνει ένα επίμαχο κοίτασμα φυσικού αερίου από το οποίο υπολογίζεται ότι μπορούν να αντληθούν περίπου 100 δις. κυβικά φυσικού αερίου. Το δικαστήριο δεν αποφάνθηκε περί κλειστής ή ημίκλειστης θάλασσας, όπως ισχυρίζονται οι Τούρκοι ότι συμβαίνει στο Αιγαίο, αν και αφορά τη Μαύρη Θάλασσα που είναι και αυτή κλειστή θάλασσα.

Άλλη περίπτωση αποτελούν τα βρετανικά Νησιά της Μάγχης (Channel Islands), η επίδραση των οποίων εξετάστηκε από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ICJ) κατά την οριοθέτηση μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας το 1977. Η παράγραφος 199 της απόφασης οριοθέτησης αναφέρει:

Τα βρετανικά Νησιά της Μάγχης, η περίπτωση των οποίων εξετάστηκε από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης κατά την οριοθέτηση μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας το 1977.

Η παρουσία των Νησιών της Μάγχης πλησίον της γαλλικής ακτής, εάν αφεθεί να διαφοροποιήσει την πορεία της μέσης γραμμής διαμέσου της Μάγχης, δημιουργεί μια ριζική παραμόρφωση του ορίου παράγοντας ανισότητα. Η κατάληξη ήταν το ICJ να μη λάβει υπόψη τα νησιά της Μάγχης κατά τον καθορισμό των ορίων της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας και να τους αποδώσει απλώς μια ζώνη υφαλοκρηπίδας εύρους 12 ναυτικών μιλίων στα βόρεια και δυτικά τους. Τους έδωσε δηλαδή μερική επίρεια στην οριοθέτηση.

Το ίδιο έγινε και στην απόφαση του

ITLOS (του δικαστηρίου του Αμβούργου) για την οριοθέτηση μεταξύ Μπανγκλαντές - Μυανμάρ το 2012, όσον αφορά την επίδραση του Νησιού του Αγίου Μαρτίνου (St. Martin's Island) που ανήκει στο Μπανγκλαντές και βρίσκεται μπροστά από την ηπειρωτική ακτή της Μυανμάρ. Η απόδοση επίρειας στο Νησί του Αγίου Μαρτίνου κατά την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και της Υφαλοκρηπίδας θα είχε ως αποτέλεσμα μια γραμμή η οποία θα εμπόδιζε την προβολή προς τη θάλασσα της ακτής της Μυανμάρ με τρόπο που θα προκαλούσε μια αδικαιολόγητη παραμόρφωση της οριοθετικής γραμμής.

Η περίπτωση του Καστελλόριζου

Το Καστελλόριζο και τα γύρω ελληνικά νησάκια ανήκουν διοικητικά στα Δωδεκάνησα, που αποδόθηκαν εν συνόλω στην Ελλάδα το 1947 με τη Συνθήκη των Παρισίων. Διεθνείς Οργανισμοί όπως ο Διεθνής Υδρογραφικός Οργανισμός, οι χάρτες του οποίου χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για λόγους διευκόλυνσεως της ναυσιπλοΐας και συντονισμού στην έκδοση χαρτών και στη διεξαγωγή υδρογραφικών ερευνών, χωρίς περαιτέρω νομικές προεκτάσεις, το Καστελλόριζο βρίσκεται εκτός Αιγαίου, στη Μεσόγειο. Από το 2009 και μετά, και αφού μεσολάβησαν σχετικές αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων, η Αγκυρα ισχυρίζεται ότι το σύμπλεγμα του Καστελλοριζίου και τα γύρω νησιά θα πρέπει να αντιμετωπιστούν διακριτά από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου.

Σε αυτή την περίπτωση, βάσει των πρόσφατων νομολογιών γύρω από την επήρεια νησιών που παρουσιάστηκαν ήδη, το Καστελλόριζο είναι σε δυσμενή θέση, καθώς απέχει ελάχιστα από τις πολύ μεγαλύτερου μήκους τουρκικές ακτές και ταυτόχρονα βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τις αντίστοιχες φίλιες.

Η πάγια, επίσημη ελληνική θέση είναι ότι το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας είναι ανοικτό και οφείλει να διακανονιστεί, η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ των δύο χωρών οφείλει ωστόσο να πραγματοποιηθεί σε όλο το εύρος της, από τη Θράκη μέχρι το Καστελλόριζο.

Εφόσον η Τουρκία ζητήσει από Διεθνές Δικαστήριο να αποδοθεί ΑΟΖ/Υφαλοκρηπίδα στο Καστελλόριζο, θα ισχυριστεί πως με αυτό τον τρόπο θα εμποδίζεται η προβολή προς τη θάλασσα των νότιων ακτών της, κατά την ορολογία του ITLOS αναφορικά με το Νησί του Αγίου Μαρτίνου. Καθώς κάθε περίπτωση είναι μοναδική για τα Διεθνή Δικαστήρια δεν μπορεί να αποκλειστεί τελεσίδικα καμία δυνητική έκβαση, αλλά η απόδοση ΑΟΖ/Υφαλο-

κρηπίδας στο Καστελλόριζο, έστω και περιορισμένης έκτασης, είναι μη συμβατή με το σκεπτικό άλλων αποφάσεων, θα πρέπει μάλλον να θεωρείται απίθανη.

Για τον λόγο αυτό στις 14 Ιανουαρίου 2015 η Ελλάδα κατέθεσε μια δήλωση στα Ηνωμένα Έθνη που συμπληρώνει τη δήλωση, στην οποία είχε προβεί το 1994 σχετικά με την αποδοχή της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Με τη νέα δήλωση, η Ελλάδα εξαιρεί από τη δικαιοδοσία της Χάγης δύο κατηγορίες διαφορών:

- 1) Οποιαδήποτε διαφορά σχετικά με στρατιωτικές δραστηριότητες και μέτρα που λαμβάνονται από την Ελληνική Δημοκρατία για την προστασία της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας, για σκοπούς εθνικής άμυνας, καθώς και για την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας.
- 2) Οποιαδήποτε διαφορά σχετικά με τα σύνορα της Ελλάδας ή εδαφικής κυριαρχίας, συμπεριλαμβανομένων των διαφορών για το εύρος και τα όρια της αιγιαλίτιδας ζώνης και του εθνικού εναερίου χώρου. Έτσι εάν η Τουρκία προσφύγει μονομερώς στη Χάγη και η Ελλάδα κρίνει ότι τίγονται θέματα εθνικού συμφέροντος, η Ελλάδα μπορεί να αποσύρει τη δική της δήλωση αναγνώρισης μέσα σε 12 μήνες.

Ταυτόχρονα, μία ημέρα αργότερα, στις 15 Ιανουαρίου 2015, η Ελλάδα κατέθεσε άλλη μια δήλωση στον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο της Σύμβασης του Δίκαιου της Θάλασσας, με την οποία εξαιρεί το Διεθνές Δικαστήριο Δίκαιου Θάλασσας, που εδρεύει στο Αμβούργο, από την επίλυση των διαφορών, που σχετίζονται με την οριοθέτηση θαλασσιών ζωνών. Θαλάσσιες Ζώνες: Εσωτερικά ύδατα, Αιγιαλίτιδα Ζώνη (ή χωρικά ύδατα), Συνορευούσα Ζώνη, Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, Υφαλοκρηπίδα.

Πέρα από αυτό, με βάση αυτές τις νομολογίες η Τουρκία έχει προβεί σε μια καινοφανή ερμηνεία του διεθνούς δικαίου

για ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο που αγνοεί όλα τα νησιά, ακόμη και του μεγέθους της Κρήτης και της Κύπρου και η οποία στερείται προφανώς τόσο νομικής όσο και, σε κάποιο βαθμό, λογικής υπόστασης. Η δε πρόσφατη συμφωνία Λιβύης - Τουρκίας που εδράζεται στην πάγια τουρκική επιχειρηματολογία περί έλλειψης επήρειας των νησιών στη χάραξη της ΑΟΖ διαστρέφει σε μεγάλο βαθμό και τη γεωγραφία αφού, μόνο ένα μικρό τμήμα της Λιβύης βρίσκεται απέναντι από τις τουρκικές ακτές. Η τουρκική επιχειρηματολογία θα είχε κάποια βάση, όχι τέτοια που να δικαιολογεί τις τουρκικές διεκδικήσεις αλλά σε κάποια σχέση με

Το νησί του Αγίου Μαρτίνου που ανήκει στο Μπανγκλαντές βρίσκεται μπροστά από την ηπειρωτική ακτή της Μιυανμάρ.

τις γενικότερες πρόνοιες του διεθνούς δικαίου, αν εδραζόταν σε συμφωνία για τον καθορισμό θαλάσσιων συνόρων μεταξύ Τουρκίας και Αιγύπτου όπως έχει κατ'επανάληψη επιχειρήσει η Άγκυρα να συνάψει με την Αίγυπτο χωρίς όμως μέχρι τώρα να βρει ευήκοα ώτα στο Κάιρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Serdar Güner, «Aegean territorial waters conflict: An evolutionary narrative», *Conflict Management and Peace Science* 21 / 4 (2010), σ. 297-312.

Αλέξης Ηρακλειδης, *Εθνικά θέματα και εθνοκεντρισμός. Μια κριτική στην ελληνική εξωτερική πολιτική*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2019.

Χρήστος Ροζάκης, *Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και το Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2013.

Andreas Stergiou & Marika Karagianni, *Does Energy Cause Ethnic War? East Mediterranean and Caspian Sea Natural Gas and Regional Conflicts*, Cambridge Scholars Publishing, Νιούκασλ απόν Τάν / Η.Β, 2019.

Άγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015.

Rauf Versan, «Some political and legal aspects of hydrocarbon exploration & exploitation in the Eastern Mediterranean», στο A. Stergiou, K. Ulusoy, M. Blondheim (επιμ.), *Conflict & Prosperity. Geopolitics and Energy in the Eastern Mediterranean*, Konrad-Adenauer-Stiftung - The Harry S. Truman Research Institute for the Advancement of Peace Hebrew University of Jerusalem in cooperation with Israel Academic Press, Νέα Υόρκη & Ιερουσαλήμ 2017, σ. 32-40.

Ο Ανδρέας Στεργίου είναι αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ | Ο «ΦΑΡΟΣ» ΣΤΗΝ ΑΚΡΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΗΛ. ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Δεκατέσσερις άγονες νησίδες, ένας γραφικός οικισμός, πεντακόσιες ψυχές, εξακόσια χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα, δύο χιλιόμετρα από τις τουρκικές ακτές, μία ιστορία χιλιάδων ετών και μία από τις πλέον θρυλικές μορφές της σύγχρονης Ελλάδας, η «Κυρά της Ρω». Αυτή θα μπορούσε να είναι η επιγραμματική αναφορά στο Καστελλόριζο με αριθμούς. Ωστόσο, το απώτατο αυτό σημείο της χώρας αποτελεί σύμβολο του έθνους. Η μακραίωνη ιστορία του από την Εποχή του Λίθου μέχρι και τη σύγχρονη περίοδο των «Μνημονίων» καθιστά το Καστελλόριζο σημείο αναφοράς για τον Ελληνισμό. Όλοι όσοι επεδίωξαν να ελέγξουν την Ανατολική Μεσόγειο, έθεσαν στο στόχαστρό τους το μικρό αυτό νησί. Κατά τη διάρκεια των αιώνων, οι κάτοικοί του μακροημέρευσαν, πλούτισαν, δημιούργησαν αποικίες, καταστράφηκαν και έφτασαν στο σημείο του αφανισμού. Ωστόσο, επιβίωσαν, διεσπάρησαν στα πέρατα της οικουμένης και εξακολουθούν να δίνουν ζωή στην άκρη της άγονης γραμμής. Αυτά και άλλα πολλά είναι το Καστελλόριζο, που παρακάτω εξιστορούνται μερικές από τις σπουδαιότερες πτυχές της ιστορίας του.

Τμήμα του Καστελλόριζου· στην κορυφή διακρίνονται τα ερείπια του μεσαιωνικού κάστρου. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Τη δεκαετία του 1930 το λιμάνι του Καστελλόριζου ήταν γεμάτο υδροπλάνα. Το νησί ήταν βάση για τα υδροπλάνα της Air France, ως ενδιάμεσος σταθμός για τις πτήσεις τους προς τη Μέση Ανατολή. ΚΑΤΩ: Άποψη του Καστελλόριζου τη δεκαετία του 1910. Σε δεύτερο επίπεδο διακρίνονται οι τουρκικές ακτές.

Το νησιωτικό σύμπλεγμα

Το Καστελλόριζο, που η επίσημη ονομασία του είναι Μεγίστη, απαρτίζεται από ένα σύμπλεγμα 14 νησίδων και βραχονησίδων. Επτά από αυτά βρίσκονται εντός του όρμου της Μεγίστης: ο Άγιος Γεώργιος με το ομώνυμο ναύδριο, η Αγριέλαια, το Μεγάλο και το Μικρό Μαύρο Ποϊνί, ο Πολύφαδος 1 και 2, καθώς και η Ψωραδιά, που είναι η πλησιέστερη βραχονησίδα στο λιμάνι. Στα δυτικά του Καστελλόριζου ξεπροβάλλει η νήσος Ρω (ή αλλιώς Ρώγη ή Ροπή), η οποία απέχει περίπου 7,5 χλμ. από τη Μεγίστη και πλαισιώνεται από τις βραχονησίδες Σαβούρα και Τραγόνερα. Στη Ρω δεσπόζουν τα ερείπια ενός ελληνιστικού κάστρου, το οποίο χρησιμοποιήθηκε κατά τους βυζαντινούς και τους μεταβυζαντινούς χρόνους. Η ονομασία του προέρχεται από μια αναφορά του Ρωμαίου συγγραφέα Πλίνιου, ο οποίος το αποκαλούσε *Ρώγη*, ενώ στον Μεσαίωνα εντοπίζεται και

ως *Νήσος της Παρθένου*. Στα βορειοανατολικά του Καστελλόριζου βρίσκονται δύο νησίδες ονόματι Ψωμί και Στρογγύλη. Η πρώτη αποτελεί το πλησιέστερο τμήμα του ελληνικού εδάφους στις τουρκικές ακτές και η δεύτερη είναι το ανατολικότερο τμήμα της χώρας, όπου επίσης εδρεύει ένα φυλάκιο του Ελληνικού Στρατού. Στο Καστελλόριζο, ο μοναδικός οικισμός που κατοικείται είναι αμφιθεατρικά χτισμένος στο λιμάνι του νησιού, που στην κορυφή του δεσπόζει το Κόκκινο Κάστρο, ένα μικρό αλλά κάποτε πανίσχυρο μεσαιωνικό οχυρό του 14ου αιώνα.

Η αρχαία Μεγίστη

Η αρχαία ονομασία του νησιού προέρχεται από τον πρώτο μυθικό κάτοικό του, τον Μεγιστέα. Σε αυτό έχουν ανακαλυφθεί τα ίχνη ενός αναπτυσσόμενου πολιτισμού ήδη από τα τέλη της Νεολιθικής Εποχής (μέσα 3ης χιλιετίας π.Χ.). Η προϊστορική

Μεγίστη είχε ως κέντρο τη θέση Λιμενάρι (στο δυτικό τμήμα του νησιού), όπου υπάρχουν κατάλοιπα κυκλώπειου τείχους. Κατά τη διάρκεια της Μινωικής και της Μυκηναϊκής Εποχής, αποτέλεσε τον ενδιάμεσο εμπορικό σταθμό μεταξύ της Κρήτης και της Κύπρου, παρουσιάζοντας ιδιαίτερη οικονομική άνθιση.

Στους ιστορικούς χρόνους, οι Μεγιστείες συνασπίστηκαν με τους Ρόδιους και τους

Αθηναίους μπροστά στον κοινό κίνδυνο της περσικής επεκτατικής πολιτικής. Στην Ελληνιστική Εποχή, η Μεγίστη ενσωματώθηκε πλήρως στο πολιτικό και το οικονομικό άρμα της Ρόδου και διοικούνταν από τους *επιστάτες*, τους οποίους όριζε ο ροδιακός δήμος της Περαιάς. Τότε χρονολογούνται σπουδαία αρχαιολογικά μνημεία με κυριότερο τον Λυκιακό Τάφο (αρχές 4ου αιώνα π.Χ.), που είναι λαξευμένος

στους πρόποδες του μεσαιωνικού κάστρου και φέρει εντυπωσιακή πρόσοψη. Πολιτισμικά, οι Μεγιστείες ανέπτυξαν στενούς δεσμούς με τους Κάρες και τους Λυκίους από τις απέναντι ακτές της Μικράς Ασίας, από τους οποίους υιοθέτησαν τη λατρεία του Τριοπίου Απόλλωνα ή Απόλλωνα Μεγιστεύα.

Στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. οι Μεγιστείες ανεξαρτητοποιήθηκαν από τους Ρόδιους, αλλά στα χρόνια των επιγόνων του Μεγάλου Αλεξάνδρου τέθηκαν υπό τον έλεγχο του Δημητρίου του Πολιορκητή και αργότερα των Πτολεμαίων. Στα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας ο συγκλητικός Γάιος Κάσσιος Λογγίνος (ένας από τους συνωμότες εναντίον του Ιουλίου Καίσαρα, 1ος αιώνας π.Χ.) λεηλάτησε τη Ρόδο και μετέτρεψε τη Μεγίστη σε ναύσταθμο του στόλου του, έχοντας την εντολή να εξοντώσει τους Κάρες και τους Κίλικες πειρατές. Ωστόσο, οι τελευταίοι δρούσαν κυριολεκτικά κάτω από τη μύτη των Ρωμαίων, χρησιμοποιώντας ως καταφύγιο και θησαυροφυλάκιο το ενάλιο Γαλάζιο Σπήλαιο (το νοτιοανατολικό άκρο της Μεγίστης). Οι Μεγιστείες συνέχιζαν να ευημερούν και κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, όπως αυτό τεκμαίρεται και από την εύρεση δύο περιτεχνων ψηφιδωτών δαπέδων από τις βασιλικές του Αγίου Γεωργίου του Βουνού και του Αγίου Γεωργίου Σαντραπέ αντιστοιχώς.

Το Καστελλόριζο των Ιπποτών

Στις αρχές του 14ου αιώνα, Ιωαννίτες Ιππότες ξεκίνησαν από την Κύπρο για να κυριεύσουν τη βυζαντινή Ρόδο. Καθ' οδόν, κατέλαβαν τη Μεγίστη (1306) αλλά δεν κατάφεραν να πετύχουν τον τελικό τους στόχο. Αυτόν τον πραγματοποίησαν τρία χρόνια αργότερα (15 Αυγούστου 1309). Περί το 1380, οι Ιωαννίτες ιππότες ανακατασκεύασαν το προϋπάρχον βυζαντινό κάστρο στην άκρη του γκρεμού, πάνω από το σύγχρονο λιμάνι του νησιού, που

ήταν χτισμένο στην ίδια θέση με το προγενέστερο ελληνοιστικό οχυρό. Αυτό χρησίμευε ως προκεχωρημένο φυλάκιο στα επικίνδυνα νερά της Ανατολικής Μεσογείου, που συνάμα χρησιμοποιήθηκε και ως τόπος εξορίας ανεπιθύμητων Ιπποτών.

Το φρούριο της Μεγίστης κατέστη γνωστό ως Κόκκινο Κάστρο (Castello Rosso, Castel d'Orizzo, Castel Ruggio, Château Rouge, Meis or Kizilhisar κ.λπ.), λόγω του ερυθρού βράχου πάνω στον οποίο είναι χτισμένο. Έτσι, ολόκληρο το νησί έμεινε στη λαϊκή συνείδηση και τη μεσαιωνική βιβλιογραφία ως Καστέλλο Ρόσσο / Καστελλόριζο.

Το 1440 στρατεύματα Μαμελούκων της Αιγύπτου λεηλάτησαν το νησί και εξανδραπόδισαν τον πληθυσμό του. Είκοσι χρόνια αργότερα το Καστελλόριζο πέρασε στον έλεγχο των μισθοφόρων της Καταλανικής Εταιρείας, οι οποίοι αργότερα το πώλησαν στους Αραγωνέζους βασιλείς της Νεαπόλεως (1470). Αυτοί αναδιαμόρφωσαν το κατεστραμμένο Κόκκινο Κάστρο, δίνοντάς του την τελική του μορφή περί το 1451. Το σημείο της ανέγερσής του ήταν ιδανικό, αφού βρισκόταν πάνω σε έναν βράχο ύψους 46 μ., απ' όπου παρεχόταν η δυνατότητα εποπτείας όλου του όρμου του νησιού αλλά και της ενδοχώρας, έχοντας συνάμα άμεση οπτική επαφή με τον κύριο μεσαιωνικό οικισμό της Μεγίστης, το Παλαιόκαστρο. Πρόκειται για ένα φρούριο σχετικά μικρό σε έκταση (περίπου 1 στρέμμα), αλλά επιβλητικό καθ' ύψος, χτισμένο στην άκρη του γκρεμού. Ο περίβολός του ήταν ενισχυμένος με έναν προμαχώνα (τον νυν Μουσείο του νησιού) και εκτεινόταν προς την πλευρά της θάλασσας. Στην κορυφή του υψώματος δέσποζε ο κεντρικός πύργος, που όλες του οι πλευρές (εκτός από αυτή προς τη θάλασσα) είχαν τη διαμόρφωση σκράπας (με έντονη κλίση προς τα έσω). Σήμερα, το ύψος των κεκλιμένων τοίχων φτάνει τα 7,5 μ. και το πάχος τους ξεπερνά σε ορισμένα σημεία

τα 2,80 μ. Όμως, τα τμήματα του τοίχου, που ήταν κάθετα κατασκευασμένα και ορθώνονταν πάνω από τη σκράπα, έχουν καταρρεύσει και το ύψος τους υπολογίζεται τουλάχιστον διπλάσιο από το υπάρχον. Παρομοίως, σώζονται δύο κυκλικοί πυργίσκοι ύψους 5 και 7 μ. αντιστοιχώς, των οποίων και πάλι το αρχικό ύψος ήταν τουλάχιστον το τριπλάσιο του σημερινού. Επίσης, ο επιθαλάσσιος προμαχώνας ύψους 5 μ. σήμερα, τότε έφτανε τα 20 μ. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι το εν λόγω κάστρο είναι από τα λίγα «αραγωνέζικα»

οχυρά της χώρας, αφού τα περισσότερα είναι ενετικά ή «ιωννίτικα».

Το 1450 και μετά από δύο διαδοχικές λεηλασίες των Μαμελούκων, το Καστελλόριζο εγκαταλείφθηκε. Τότε, ο Ισπανός ναύαρχος Βερνάρδος Α' Βιλαμάρι χρησιμοποίησε το νησί ως ναύσταθμο του στόλου του. Από τα τέλη του 15ου αιώνα οι κάτοικοι του νησιού άρχισαν να εγκαταλείπουν τον παλιό οικισμό της ενδοχώρας και να εγκαθίστανται στους πρόποδες του Κόκκινου Κάστρου, όπου ένωσαν μεγαλύτερη ασφάλεια. Ωστόσο, το 1480

Το μαγευτικής ομορφιάς διθάλαμο Γαλάζιο Σπήλαιο, που υπήρξε το θησαυροφυλάκιο των πειρατών κατά την Αρχαιότητα. ΚΑΤΩ: Πανοραμική άποψη του Καστελλόριζου σήμερα.

Τα απομεινάρια του κεντρικού τμήματος του Κόκκινου Κάστρου, από το οποίο η Μεγίστη κατέστη ευρέως γνωστή ως Καστελλόριζο (Castello Rosso). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η επιβλητική είσοδος του σμιλεμένου στον κόκκινο βράχο Λυκιακού Τάφου (4ος αιώνας π.Χ.).

το νησί λεηλατήθηκε από τους Οθωμανούς και λίγα χρόνια αργότερα κατακτήθηκε από τα ναπολιτάνικα στρατεύματα. Το 1512 μεταπωλήθηκε στον βασιλέα της Ισπανίας Κάρολο Α' και μία δεκαετία αργότερα κατακτήθηκε από τις δυνάμεις του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α'.

Ήδη από την εποχή εκείνη το Καστελλόριζο θεωρούνταν υψίστης γεωστρατηγικής σημασίας για τον έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου. Έτσι, το 1570 έγινε μία από τις αφορμές για το ξέσπασμα του Δ' Ενετοτουρκικού πολέμου (1570-1573), κατά τη διάρκεια του οποίου οι Ενετοί «κέρδισαν» το Κόκκινο Κάστρο αλλά απώλεσαν την Κύπρο. Ακολούθως, στο πλαίσιο του Ε' Ενετοτουρκικού πολέμου (1645-1669), η παρηκμασμένη Βενετία δεν κατάφερε να αντισταθεί στις νέες οθωμανικές ορέξεις. Οι ορδές του σουλτάνου Μωάμεθ Δ' σάρωσαν το νοτιοανατολικό Αιγαίο, με τελικό προορισμό τους την Κρήτη. Οι Ενετοί, που είχαν συμμαχήσει με τους Γάλλους, ακολούθησαν την προσφιλή τακτική του αντιπερισπασμού, επιτιθέμενοι σε ήσσονος σημασίας οθωμανικά κάστρα του Αιγαίου και της Μικράς

Ασίας. Ο σκοπός τους ήταν η αποδυνάμωση της πολυετούς πολιορκίας του Χάνδακα (Ηρακλείου), αλλά δεν πέτυχε. Τα γαλλοενετικά στρατεύματα είχαν κυριεύσει πολλά εχθρικά οχυρά αλλά δεν είχαν τη δυνατότητα να τα διατηρήσουν υπό τον έλεγχό τους. Έτσι, προτιμούσαν να τα καταστρέφουν, πριν τα εγκαταλείψουν, όπως συνέβη και με το Κόκκινο Κάστρο. Οι Ενετοί με επικεφαλής τον Γάλλο διπλωμάτη και ιερέα Ζακ ντε Γκρεμονβίλ εγκατέλειψαν το Καστελλόριζο, αφού πρώτα ανατίναξαν τους ψηλούς πύργους και τον προμαχώνα του κάστρου (1659).

Η δεύτερη περίοδος οθωμανοκρατίας

Οι αποδυναμωμένοι κάτοικοι του Καστελλόριζου ήταν συνεπείς στην καταβολή του ετήσιου φόρου τους προς τον σουλτάνο, οπότε «απολάμβαναν» τη διατήρηση των προνομίων της θρησκευτικής ελευθερίας, της γλώσσας και γενικότερα των παραδόσεών τους. Σταδιακά, ανέκτησαν την οικονομική τους ευημερία, καταγιγνώμενοι κυρίως με το εμπόριο ξυλείας, κάρβουνου και χαλιών. Ο στόλος τους ανήλθε

στα 500 εμπορικά πλοία, καταλαμβάνοντας μία από τις πρώτες θέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Όμως, επειδή οι κάτοικοι του νησιού αυτού είχαν ήδη υποστεί πολλές καταστροφές και λεηλασίες, αυτή τη φορά προνόησαν και δημιούργησαν «καστελλοριζιώτικες» εστίες (εν είδει αποικιών) στα παράλια της Μικράς Ασίας, όπως ήταν το Καλαμάκι, το Λιβισι, η Τριστομη κ.ά., ούτως ώστε να έχουν τη δυνατότητα μετοίκησης σε καιρό πολέμου.

Μετά από περίπου έναν αιώνα σχετικής ηρεμίας, νέες περιπέτειες απείλησαν το Καστελλόριζο. Τον Ιούλιο του 1788 και στο πλαίσιο του Ρωσοτουρκικού Πολέμου (1787-1792), ο στόλος του Λάμπρου Κατσώνη πολιορκήσε το νησί. Μετά από δύο ημέρες σφοδρών κανονιοβολισμών, οι αμυνόμενοι Οθωμανοί παραδόθηκαν, υπό τον όρο να μεταβούν με ασφάλεια στα απέναντι παράλια. Με το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821 οι Καστελλοριζιοί διέθεσαν το σύνολο του στόλου τους στον Αγώνα. Οι επιτυχίες τους ήταν σημαντικές,

κατανικώντας τον οθωμανικό στόλο και κουρσεύοντας εμπορικά πλοία τουρκικών συμφερόντων. Παρ' όλα αυτά, μετά τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους το Καστελλόριζο ακολούθησε την τύχη της υπόλοιπης Δωδεκανήσου, παραμένοντας υπό την οθωμανική κυριαρχία.

Όταν οι «Σύμμαχοι» ερίζουν

Στις αρχές του 20ού αιώνα το Καστελλόριζο γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή του. Το 1905 ο αριθμός των κατοίκων του ανήλθε στις 12.000 και ο εμπορικός στόλος του «όργωνε» τη Μεσόγειο. Μάλιστα, έχει αναφερθεί ότι την εποχή εκείνη το Καστελλόριζο είχε την υψηλότερη πυκνότητα πληθυσμού παγκοσμίως (700 κάτοικοι/τ.κλμ.). Αυτή η πορεία ευημερίας συνοψίστηκε στη χαρακτηριστική φράση ότι οι Καστελλοριζιοί αδιάκοπα «*φτιάχνουν καράβια και χτίζουν σπίτια*». Έτσι, αρχοντικές οικίες ανεγέρθηκαν σε όλη την πλαγιά του βουνού, φτάνοντας μέχρι το ερειπωμένο μεσαιωνικό κάστρο, και

ιδρύθηκαν τρία σχολεία με κορυφαία τη Σαντράπεια Σχολή (1903) και το Παρθενωγωγείο, όπου φοιτούσαν 1.000 μαθητές.

Τον Δεκέμβριο του 1910 το τουρκικό κράτος κήρυξε επιστράτευση. Το σχετικό διάταγμα στάλθηκε και στη δημογεροντία του Καστελλόριζου, η οποία το απέρριψε δίκως δεύτερη σκέψη. Τα αντίποινα γι' αυτή τη στάση ήταν η κατάργηση των φοροαπαλλαγών, η ανάκληση πολλών θρησκευτικών ελευθεριών και ο σημαντικός περιορισμός των εμπορικών συναλλαγών των Καστελλοριζίων με τα λιμάνια της Μικράς Ασίας. Όλα τούτα δοκίμασαν την αντοχή του ντόπιου πληθυσμού. Τότε, σημειώθηκε και το πρώτο μεταναστευτικό κύμα προς το εξωτερικό. Τον Σεπτέμβριο του 1911 ξέσπασε ο Ιταλοτουρκικός Πόλεμος (γνωστός και ως Πόλεμος της Τριπολίτιδας), ο οποίος υπήρξε προάγγελος των Βαλκανικών Πολέμων. Στο πλαίσιο αυτής της σύρραξης, τα στρατεύματα της Ρώμης κυριεύσαν τα Δωδεκάνησα, εκτός από το Καστελλόριζο με την αιτιολογία ότι θα ήταν μια μη βιώσιμη επιλογή. Ο Ιταλοτουρκικός Πόλεμος έληξε με τη Συνθήκη του Ουσού, σύμφωνα με την οποία οι οθωμανικές κτήσεις στη Λιβύη θα περνούσαν στον έλεγχο των Ιταλών, ενώ οι Ιταλοί θα αποχωρούσαν από τα Δωδεκάνησα. Ο δεύτερος όρος της συμφωνίας δεν τηρήθηκε ποτέ, οπότε οι Τούρκοι απέκλιναν διά θαλάσσης τα Δωδεκάνησα, επιβάλλοντας εμπάργκο. Αυτή η εξέλιξη έπληξε περισσότερο απ' όλους το Καστελλόριζο, το οποίο όμως δεν τελούσε υπό ιταλική κατοχή αλλά παρέμενε υπό τον τουρκικό έλεγχο. Έτσι, κάθε εμπορική δραστηριότητα των κατοίκων του Καστελλόριζου σταμάτησε και 4.000 Καστελλοριζιοί μετανάστευσαν έως το τέλος του 1912.

Τρεις ημέρες μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Ουσού κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός Πόλεμος. Ενόψει των νέων ευνοϊκών για την Ελλάδα δεδομένων, οι κάτοικοι του Καστελλόριζου έστειλαν ένα

υπόμνημα στην κυβέρνηση των Αθηνών, ζητώντας την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Ο πρωθυπουργός Βενιζέλος απέρριψε το αίτημά τους, μη θέλοντας να προβεί σε μια μονομερή ενέργεια και κυρίως να μη δυσαρεστήσει τις συμμαχικές Δυνάμεις της χώρας. Τότε, ο Τηματάρχης Ανατολικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών Ιώνας Δραγούμης προετοίμασε μυστικά και εν αγνοία του πρωθυπουργού την απόβαση στο Καστελλόριζο μιας ένοπλης ομάδας 30 Κρητικών μαχητών με επικεφαλής τον οπλαρχηγό Εμμανουήλ Δασκαλάκη. Η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε με επιτυχία την 1η Μαρτίου 1913. Η τουρκική φρουρά παραδόθηκε αμαχητί και ο Δασκαλάκης κήρυξε την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Η εξέλιξη αυτή εξόργισε τον Βενιζέλο, ο οποίος διέταξε την άμεση αποχώρηση των οπλοφόρων και έθεσε σε προσωρινή διαθεσιμότητα τον Δραγούμη. Έτσι, οι Κρήτες μαχητές εγκατέλειψαν το Καστελλόριζο, αφού πρώτα εισέπραξαν 450 οθωμανικές λίρες από τους κατοίκους (!), αφήνοντάς τους έρμαιο στις ορέξεις ενός τάγματος 800 Τουρκοκρητικών, που καιροφυλακτούσε στην απέναντι ακτή. Ενόψει αυτού του κινδύνου, ο ντόπιος Ιωάννης Λακερδής τέθηκε επικεφαλής της τοπικής πολιτοφυλακής, που ουσιαστικά περιφρουρούσε μόνον τον χώρο αιχμαλωσίας των Τούρκων κρατούμενων. Το κακό δεν άργησε να συμβεί. Οι Τουρκοκρητικοί επιτέθηκαν στο Καστελλόριζο και προέβησαν σε σφαγές και λεηλασίες. Τότε, ο Βενιζέλος έστειλε ένα τμήμα του ελληνικού στόλου για περιπολία του θαλάσσιου χώρου του Καστελλόριζου και διόρισε διοικητή του νησιού τον Βασίλειο Τζαβέλα για να επιβάλλει την τάξη. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν έκανε δεκτό το αίτημα για ένωση.

Τα επόμενα δύο χρόνια το Καστελλόριζο διήλθε μια «εμφυλιακή» περίοδο, κατά την οποία ο Λακερδής μαζί με ένα ένοπλο

Ο εμβληματικός ναός του Αγίου Γεωργίου του Σαντραπέ στο Καστελλόριζο, που η ανέγερσή του ξεκίνησε το 1904 αλλά η κατασκευή του δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Μόλις τον Οκτώβριο του 2019 αποφασίστηκε η αποπεράτωσή του, προκαλώντας τον ενθουσιασμό των απανταχού Καστελλοριζιτών.

σώμα 150 ανδρών τρομοκρατούσε τους ντόπιους, ενώ οι διαδοχικοί απεσταλμένοι του Βενιζέλου κάθε άλλο παρά την τάξη επέβαλαν. Εν τω μεταξύ, ο Λακερδής είχε έλθει σε μυστικές συνεννοήσεις με τον Γάλλο υποπρόξενο στη Ρόδο Λαφόν, προσπαθώντας να υπονομεύσει το έργο των ελληνικών Αρχών του Καστελλόριζου και να αναπτύξει λαθρεμπορικές δραστηριότητες με τους Γάλλους της Βηρυτού. Τελικώς, συνελήφθη και φυλακίστηκε.

Το 1915 οι Έλληνες θα έπρεπε «να πλέουν σε πελάγη ευτυχίας», αφού μόλις πριν από περίπου ενάμιση χρόνο είχαν θριαμβεύσει στους Βαλκανικούς Πολέμους και είχαν σχεδόν διπλασιάσει τα γεωγραφικά όρια της χώρας. Παρ' όλα αυτά, η Ελλάδα κατατρωγόταν από τα πολιτικά μίσση και τις προσωπικές φιλοδοξίες των ηγετών της. Την κρίσιμη αυτή χρονιά για το μέλλον του Καστελλόριζου, των Δωδεκανήσων και κατά προέκταση για τα εθνικά συμφέροντα στο νοτιοανατολικό Αιγαίο, η πολιτική αστάθεια γκρέμισε όλες

τις θυσίες του ελληνικού έθνους. Εκείνο το έτος πραγματοποιήθηκαν δύο εκλογικές αναμετρήσεις και στο τιμόνι της χώρας ανήλθαν πέντε διαφορετικές κυβερνήσεις. Ήταν το ξεκίνημα του Εθνικού Δικασμού.

Όσο η εσωστρέφεια αποδυνάμωνε τους Έλληνες, οι Ευρωπαίοι επιδίδονταν σε έναν αγώνα δρόμου για την κατάληψη των Στενών των Δαρδανελίων. Οι Αγγλογάλλοι έσπευσαν στο βορειοανατολικό Αιγαίο με αφορμή τη φιλο-καϊζερική στάση της Τουρκίας αλλά με κύρια αιτία την παρεμπόδιση της εξόδου των συμμάχων τους Ρώσων στο Αιγαίο. Έτσι, τον Απρίλιο του 1915 αγγλογαλλικά στρατεύματα κυριεύσαν τη Λήμνο και τον Νοέμβριο βρετανικές δυνάμεις κατέλαβαν τη Μήλο. Με τη σειρά τους, οι Γάλλοι «ζήλησαν» την αγγλική αυθαιρεσία και αποφάσισαν να δραστηριοποιηθούν με πρώτο και εύκολο στόχο το Καστελλόριζο. Ο Λαφόν ήλθε σε μυστική συνεννόηση με τον κρατούμενο Λακερδή, τον οποίο «εξαγόρασε» για να εξυπηρετήσει τα γαλλικά συμφέροντα.

Γάμος Καστελλοριζίων προσφύγων κατά την περίοδο της διαμονής τους στην Παλαιστίνη. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η Σαντράπεια Αστική Σχολή του Καστελλόριζου, που αρχιτεκτονικά ανεγέρθηκε στα πρότυπα του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο τελευταίος απέδρασε από το κρατητήριο, εξουδετέρωσε την ελληνική φρουρά του νησιού και ύψωσε τη γαλλική σημαία στο διοικητήριο. Η Αθήνα αποφάσισε την άμεση αποστολή του καταδρομικού «Ελλη» στο Καστελλόριζο και τη μεταφορά ενός αγήματος Ευζώνων που έδρευε στη Σάμο. Τότε, οι Αγγλο-Γάλλοι προέβαλαν κάθε λογής πρόσκομμα για την καθυστέρηση της αποστολής. Αρχικώς, εμποδίστηκε η έξοδος του σκάφους από τον Ναύσταθμο, καθώς ο Πειραιάς τελούσε υπό συμμαχικό αποκλεισμό. Όταν το καταδρομικό έφτασε στη Σάμο (12 Δεκεμβρίου), κατ' εντολή του Άγγλου πρόξενου και ενός Γάλλου πλοιάρχου ο Νομάρχης «ενημέρωσε» τον διοικητή του «Ελλη» Παπαβασιλείου ότι όλη η θαλάσσια περιοχή γύρω από τα Δωδεκάνησα και ιδίως το Καστελλόριζο έβριθε από γερμανικά υποβρύχια. Μάλιστα, του παρουσίασε και σχετικές «αναφορές» προερχόμενες από τον Γάλλο υποπρόξενο Λαφφόν, σύμφωνα με τις οποίες οι Έλληνες των παραλιών της Μικράς Ασίας σε συνεργασία με τους Τούρκους ανεφοδιάζαν τα γερμανικά υποβρύχια. Φυσικά κάτι τέτοιο δεν ευσταθούσε, αφού

η ύπαρξη γερμανικών υποβρυχίων στην περιοχή ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Πέραν τούτων, για να ανακοπεί η πορεία του ελληνικού καταδρομικού, ο νομάρχης Σάμου ζήτησε από τον κυβερνήτη Παπαβασιλείου να διανυκτερεύσει στο νησί, αφού το επόμενο πρωινό ο Άγγλος πρόξενος είχε ζητήσει συνάντηση μαζί του. Το ραντεβού πραγματοποιήθηκε, αλλά οι καθυστερήσεις συνεχίστηκαν. Ο Γάλλος διοικητής του πολεμικού σκάφους «Προβηγκία» ζήτησε να συναντηθεί με τον Παπαβασιλείου στις 22:00 μ.μ. το βράδυ της ίδια ημέρας. Ήταν πλέον πασιφανές ότι οι Γάλλοι επεδίωκαν τον καθυστερημένο κατάπλου του «Ελλη» στο Καστελλόριζο. Έτσι, ο Παπαβασιλείου έλαβε εντολή από την Αθήνα να σπεύσει πάση θυσία στο Καστελλόριζο. Το ελληνικό καταδρομικό ταξίδευε όλη τη νύκτα και, όπως σημειώνεται στο ημερολόγιο του πλοίου, βρισκόταν διαρκώς υπό την παρακολούθηση δύο αγγλικών πολεμικών σκαφών. Τελικώς, το πρωί της 15ης Δεκεμβρίου 1915 και ώρα 11.30 π.μ., το «Ελλη» αγκυροβόλησε στα ανοικτά του όρμου του Καστελλόριζου. Ήταν όμως αργά. Μόλις πριν

από λίγες ώρες, στις 7:00 π.μ., 500 Γάλλοι στρατιώτες αποβιβάστηκαν στο Καστελλόριζο και το κυρίευσαν. Στο εσωτερικό του λιμανιού, ήδη ναυλοκούσαν το γαλλικό θωρηκτό «Σαρνέ» και το καταδρομικό «Ζαν ντ' Αρκ». Εάν ο Παπαβασιλείου δεν κωλυσιεργούσε ή ακόμη καλύτερα εάν ο Βενιζέλος είχε αποδεχτεί το αίτημα για ενσωμάτωση του Καστελλόριζου, ίσως ο ρους της ιστορίας του Καστελλόριζου και της ευρύτερης περιοχής του νοτιοανατολικού Αιγαίου να ήταν διαφορετικός.

Λίγες ώρες μετά τον κατάπλου της «Ελλης» στο Καστελλόριζο, ο Γάλλος ναύαρχος Μορό συναντήθηκε με τον Παπαβασιλείου λέγοντάς του κυνικά ότι κυρίευσε το νησί για στρατηγικούς λόγους, προειδοποιώντας τον συνάμα να μην επιχειρήσει την αποβίβαση ελληνικών στρατευμάτων. Η αντίδραση του Λονδίνου ήταν η αναμενόμενη, δηλαδή ισχυρίστηκε ότι επρόκειτο για ένα διμερές ζήτημα. Στο Παρίσι, οι Γάλλοι ιθύνοντες συνάντησαν την ελληνική αντιπροσωπεία, καθησυχάζοντάς την ότι θα επιστρέψουν το νησί στην

Ελλάδα μετά το τέλος του πολέμου. Στη διεθνή κοινότητα, όμως, το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών επικαλέστηκε τη μυστική Συμφωνία του 1914, σύμφωνα με την οποία το Καστελλόριζο αναγνωριζόταν ως έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μετά τη γαλλική κατάληψη του νησιού, τα εγκατεστημένα στην απέναντι μικρασιατική ακτή γερμανικά στρατεύματα απάντησαν στη γαλλική εισβολή με βομβαρδισμούς. Οι αμυνόμενοι αντιστάθηκαν σθεναρά και ανταπέδωσαν τα πυρά, έχοντας στο πλευρό τους την πάνδημη συνδρομή του ντόπιου πληθυσμού. Γι' αυτόν τον λόγο, αρκετά χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 1920, η γαλλική κυβέρνηση απένειμε το μετάλλιο του Πολεμικού Σταυρού σε όλους τους κατοίκους του Καστελλόριζου, αναγνωρίζοντας την ηρωική τους στάση.

Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και όπως προβλεπόταν από τη Συνθήκη των Σεβρών, η Τουρκία έπρεπε να παραιτηθεί απ' όλα τα δικαιώματά της στα Δωδεκάνησα υπέρ της Ιταλίας, ενώ

Αποψη της νήσου Ρω, όπου στην κορυφή του βουνού διακρίνονται τα ερείπια του ελληνιστικού οχυρού. Στους νεότερους χρόνους, λέγεται ότι αυτό χρησιμοποιήθηκε ως ορμητήριο από τον Λάμπρο Κατσώνη.

σύμφωνα με το μυστικό Σύμφωνο Βενιζέλου-Τιττόνι (Ιταλός ΥΠΕΞ), αυτά (εκτός της Ρόδου) θα περνούσαν στην ελληνική κυριαρχία. Κάτι τέτοιο όμως δεν επικυρώθηκε από τις κυβερνήσεις της Ιταλίας και της Γαλλίας, οπότε το Σύμφωνο έμεινε ανεφάρμοστο.

Κατόπιν τούτων, ευφορία επικρατούσε στο Παρίσι, διότι το Καστελλόριζο θα μετατρεπόταν σε ναύσταθμο του γαλλικού στόλου στην Ανατολικό Μεσόγειο με σκοπό την προστασία των συμφερόντων του επί της Συρίας και της Κιλικίας. Όμως, οι Γάλλοι «πόνταραν σε κουτσό άλογο», αφού το Καστελλόριζο ήταν ένα μικρό νησί με ακατάλληλο όρμο για τον ελλιμενισμό μεγάλων πλοίων και με ένα λιμάνι που δεν διέθετε τις κατάλληλες υποδομές για την εξυπηρέτηση των αναγκών τους. Έτσι, τον Μάρτιο του 1921 οι Γάλλοι πώλησαν το Καστελλόριζο στους απολυταρχικούς Ιταλούς. Η ιταλική διακυβέρνηση στο νησί, όπως και σε όλα τα Δωδεκάνησα, έδειξε το πιο σκληρό της πρόσωπο. Η υπερβολική φορολογία, η ανελευθερία

λόγου, η συχνή προσβολή ή και ο περιορισμός των θρησκευτικών δραστηριοτήτων των νησιωτών, οι επεμβάσεις στην εκπαίδευση και γενικότερα οι προσπάθειες εκλατινισμού του νησιού (όπως και των υπολοίπων Δωδεκανήσων) επέφερε τον μαρασμό του Καστελλόριζου. Και σαν να μην έφταναν όλα τούτα, το 1926 ένας ισχυρός σεισμός μεγέθους 8 Ρίχτερ έπληξε το νησί, καταστρέφοντας πολλά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια. Η ναυτιλία, το εμπόριο και η πολιτισμική ανάπτυξη, που είχε επιτευχθεί στις αρχές του αιώνα, όχι μόνο ανακόπηκε, αλλά έφτασε σε σημείο αφανισμού. Πολλοί κάτοικοι ξενιτεύτηκαν, προτιμώντας είτε την «κοντινή» Αθήνα και την Αίγυπτο είτε την Αυστραλία (σήμερα μόνο στο Περθ διαβιούν περισσότεροι από 10.000 Καστελλοριζιόι), με αποτέλεσμα ο πληθυσμός του νησιού από τις 14.000 κατοίκους το 1905 να «κατρακυλήσει» στις 1.400 το 1940. Θα πρέπει δε να αναφερθεί ότι ο Λακερδής αναδείχθηκε δήμαρχος του νησιού το 1932.

Στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά τη

Η Θρυλική Δέσποινα Αχλαδιώτη, γνωστή ως «Κυρά της Ρω».

συνθηκολόγηση της Ιταλίας, το ελληνικό αντιτορπιλικό «Ναύαρχος Κουντουριώτης» κατέπλευσε στο λιμάνι του Καστελλόριζου, απελευθερώνοντας το πρώτο τμήμα ελληνικού πλέον εδάφους (13 Σεπτεμβρίου 1943). Όμως, για μία ακόμη φορά, τον ενθουσιασμό διαδέχτηκε η καταστροφή. Οι Άγγλοι μετέτρεψαν το νησί σε βάση ανεφοδιασμού του συμμαχικού στόλου στην Ανατολική Μεσόγειο. Η εξέλιξη αυτή δεν πέρασε απαρατήρητη από το Βερολίνο, το οποίο διέταξε την καταστροφή της βάσης. Λόγω των επικείμενων βομβαρδισμών, οι Άγγλοι εκκένωσαν το νησί από τον άμαχο πληθυσμό, μεταφέροντάς τον κυρίως σε προσφυγικό καταυλισμό στην Παλαιστίνη. Εξαιρεση αποτέλεσε η Δέσποινα Αχλαδιώτη, η θρυλική «Κυρά της Ρω», η οποία ούτε στιγμή δεν εγκατέλειψε τον τόπο της. Τουναντίον, παρέμεινε ατρόμητη στο σπίτι της, ζώντας με την τυφλή μητέρα της και τον σύζυγό της, ενώ καθημερινώς ύψωνε την ελληνική σημαία στο νησί, θυμίζοντας σε Άγγλους, Γερμανούς, Ιταλούς και Τούρκους ότι ο τόπος αυτός είναι

ελληνικός. Τα επόμενα 40 χρόνια, η Αχλαδιώτη επαναλάμβανε καθημερινώς αυτή την υψίστου συμβολισμού πράξη, χαιρώντας συνάμα με τη σημαία της τα διερχόμενα πλοία, τα οποία ανταπέδιδαν με τα σφυριγματα τους. Τη 13η Μαΐου 1982, η «Κυρά της Ρω» πέρασε στην ιστορία.

Στα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το Καστελλόριζο μετατράπηκε σε ένα άτυπο κέντρο μετακομιδής βρετανικών στρατευμάτων. Όμως, οι στρατιώτες, που έφτασαν εκεί, λεηλάτησαν τα άδεια σπίτια των νησιωτών. Η τραγική ειρωνεία ήταν ότι αρκετοί Καστελλοριζιοί βρήκαν τα οικογενειακά τους κειμήλια να πωλούνται στις αγορές της Ανατολής. Όταν, λοιπόν, αποφασίστηκε ο επαναπατρισμός των προσφύγων, οι Άγγλοι πυρπόλησαν την πόλη, ώστε να μην αποκαλυφθούν οι πράξεις τους (6 Ιουλίου 1944). Από την πυρκαγιά καταστράφηκαν τουλάχιστον 1.400 κατοικίες. Η ολοκλήρωση της επιστροφής των Καστελλοριζιτών ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 1945, που ο αριθμός τους δεν ξεπέρασε τους 900. Τυπικώς, το Καστελλόριζο (όπως και όλα τα Δωδεκάνησα) παρέμεινε υπό τον έλεγχο των Συμμάχων έως την 7η Μαρτίου 1948, οπότε και ενσωματώθηκε επισήμως στο ελληνικό κράτος.

Το ναυάγιο

Υπό τον φόβο των γερμανικών βομβαρδισμών, τον Οκτώβριο του 1943, οι βρετανικές Αρχές μετέφεραν τον άμαχο πληθυσμό του Καστελλόριζου σε οργανωμένα στρατόπεδα προσφύγων στη Νουζείράτ της βόρειας Παλαιστίνης, που τελούσαν υπό τη διαχείριση της UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών). Εκεί, φιλοξενούνταν συνολικώς 3.000-4.000 πρόσφυγες από την Κάλυμνο, τη Σάμο και τη Χίο όπου παρέμειναν για τουλάχιστον δύο χρόνια. Την επισιτιστική και τη νοσοκομειακή μέριμνα του στρατο-

Η αποτυχημένη προσπάθεια διάσωσης των επιβατών του επιβατηγού πλοίου «Empire Patrol» από το βρετανικό αεροπλανοφόρο «HMS Trouncer», όταν ο καταπέλτης του σχεδόν ακούμπησε την πρύμνη του πλοίου για τη δημιουργία «γέφυρας» μετεπιβίβασης των προσφύγων.

πέδου είχε αναλάβει η UNRRA. Συνάμα όμως και οι ίδιοι οι πρόσφυγες προσπάθησαν να βελτιώσουν τις συνθήκες παραμονής τους. Ίδρυσαν σχολείο και εκκλησία, ενώ οι συγγενείς τους από το εξωτερικό (κυρίως από την Αυστραλία και τις ΗΠΑ) έστελναν χρήματα και είδη ανάγκης. Έτσι, δημιουργήθηκε μια μικρή «αυτοτροφοδοτούμενη πόλη», όπου οι πρόσφυγες δημιούργησαν εργαστήρια και υπηρεσίες, καλύπτοντας τις βασικές τους ανάγκες. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση της Καστελλοριζιάς Ευδοκίας Αγαπητού, η οποία κατάφερε να προμηθευτεί 20 ραπτομηχανές και να δημιουργήσει μια μικρή βιοτεχνία υφαντουργίας εντός του στρατοπέδου. Από εκεί δεν ήταν λίγα τα πουκάμισα, οι στρατιωτικές στολές, οι κάλτσες και τα κασκόλ που στάλθηκαν στους στρατιώτες του μετώπου, ενώ άλλα προϊόντα τους πωλούνταν στην αγορά κυρίως της Ιερουσαλήμ. Επιπλέον, η τοπική ομογένεια βοήθησε τους πρόσφυγες, με αποτέλεσμα να συναφθούν και αρκετές

επιγαμίες μεταξύ τους. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση η ζωή των ξεριζωμένων δεν ήταν εύκολη. Και σαν να μην έφτανε τούτο, συμμορίες ντόπιων ληστών επιτίθονταν στους καταυλισμούς τα βράδια και άρπαζαν τα λιγοστά υπάρχοντα των προσφύγων.

Στα τέλη του καλοκαιριού του 1945 οι Βρετανοί αποφάσισαν τον σταδιακό επαναπατρισμό των Καστελλοριζιτών. Περίπου 1.500 άτομα θα μεταφέρονταν ακτοπλοϊκώς στις εστίες τους σε τρεις φάσεις. Αρχικώς, επέστρεψαν οι νέοι και οι άνδρες για να προετοιμάσουν την έλευση των πιο αδύναμων συντοπιτών τους. Το Σάββατο 29 Σεπτεμβρίου 1945 θα μεταφέρονταν τα τελευταία 497 άτομα (κυρίως γυναικόπαιδα και ηλικιωμένοι) με το πλοίο «Empire Patrol». Όμως, λίγες ώρες μετά τον απόπλου, περίπου 50 χλμ. στα ανοικτά του Πορτ Σάιντ, το σκάφος έπιασε φωτιά. Η πιθανότερη αιτία ήταν από μια γκαζιέρα, όταν κάποιος προσπάθησε να ζεστάνει λίγο γάλα. Η φωτιά ξέσπασε σε εσωτερικό χώρο κοντά στην πρύμνη, αλλά λόγω της

Το μέλος του πληρώματος του «HMS Trouncer» Χέρμπερτ Μπάουντινγκ, ο οποίος έσωσε δεκάδες ναυαγούς με κίνδυνο της ζωής του. Σήμερα θεωρείται ήρωας και σωτήρας για τους Καστελλοριζιούς.

έντασης και της φοράς του ανέμου έλαβε μεγάλες διαστάσεις με κατεύθυνση προς την πλώρη.

Περί την ώρα 13:00 μ.μ. το «Empire Patrol» εξέπεμψε σήμα SOS. Τα παραπλέοντα σκάφη νόμιζαν ότι επρόκειτο για κάποιο μικρό δεξαμενόπλοιο, οπότε δεν συνέτρεχε ιδιαίτερος λόγος ανησυχίας. Περί τις 14:45 μ.μ. το «Empire Patrol» εξέπεμψε νέο σήμα κινδύνου, στο οποίο αναφερόταν ότι υπήρχαν περίπου 500 Έλληνες πρόσφυγες ηλικίας από 7 ημερών μέχρι 85 ετών. Τότε, σοκαρισμένος ο διοικητής του βρετανικού αεροπλανοφόρου «HMS Trouncer», που είχε προορισμό το Πορτ Σάιντ, απάντησε πως θα έφτανε στο συμβάν περί τις 16:00 μ.μ. Συνάμα, ειδοποίησε το φορτηγό πλοίο «SS Empire Glory» να σπεύσει σε βοήθεια, αλλά εκείνο απάντησε ότι ήταν φορτωμένο με εκρηκτικά, επομένως θα ήταν επικίνδυνο να πλησιάσει ένα φλεγόμενο σκάφος.

Στο «Empire Patrol» επικράτησαν σκηνές αλλοφροσύνης. Ηλικιωμένες γυναίκες

ούρλιαζαν, παγιδευμένες από τους καπνούς και τις φλόγες στο κατώτερο κατάστρωμα. Στο ανώτερο τμήμα του πλοίου, το ξύλινο δάπεδο κατατρωγόταν από την πυρκαγιά, έχοντας αναπτύξει θερμοκρασία μεγαλύτερη των 50°C. Ένα μικρό μέρος των επιβατών είχε εγκλωβιστεί στην πρύμνη, ενώ οι περισσότεροι κατευθύνονταν προς την πλώρη, έχοντας όμως πίσω τους τη φωτιά. Ορισμένοι άρχισαν να πηδούν στη θάλασσα αλλά τα κύματα τους κτυπούσαν πάνω στο καυτό κύτος του πλοίου. Η χρήση των σωστικών λέμβων έγινε πολύ δύσκολη, λόγω των πυκνών καπνών, αλλά τελικά με αργούς ρυθμούς ξεκίνησε η εν λόγω διαδικασία.

Όταν έφτασε το αεροπλανοφόρο, επιχειρήθηκε η παράτολμη προσέγγιση του φλεγόμενου σκάφους. Ο αεροδιάδρομος του αεροπλανοφόρου θα «ακουμπούσε» στην πρύμνη του «Empire Patrol», ώστε να δημιουργηθεί ένα είδος «γέφυρας» και να μεταφερθούν οι επιβάτες. Αυτό όμως απέτυχε, αφού υπήρξε κίνδυνος εμβολισμού του σκάφους και αψιμαχίας βύθισης του. Τότε, κατελκύστηκαν σωστικές λέμβοι από το αεροπλανοφόρο και προσέγγισαν το φλεγόμενο σκάφος. Η απομάκρυνση των εγκλωβισμένων θα γινόταν με σχοινένιες σκάλες, διαδικασία χρονοβόρα και αρκετά επικίνδυνη ιδίως για τους ηλικιωμένους. Μάλιστα, δεν ήταν λίγες οι ηλικιωμένες γυναίκες που δεν κατάφεραν να παραμείνουν στα σχοινιά και έπεσαν από μεγάλο ύψος στις σωστικές λέμβους, σπάζοντας τα πόδια και τα χέρια τους. Η κατάσταση γινόταν ολοένα και πιο επικίνδυνη, αφού ολόκληρο το κήτος του «Empire Patrol» είχε πυρακτωθεί. Τότε, ο κυβερνήτης του αεροπλανοφόρου ζήτησε από τους πιο ικανούς στην κολύμβηση ναύτες του να βουτήξουν άμεσα στη θάλασσα και να ξεκινήσουν την περισυλλογή των ναυαγών. Πρώτος και δίχως δεύτερη σκέψη προσφέρθηκε ο Χέρμπερτ Μπάουντινγκ, ο οποίος θεωρείται ήρωας για

τους Καστελλοριζιούς. Αμέσως, έβγαλε τα ρούχα του και δίχως να φορέσει σωσίβιο, για να μην καθυστερήσει, βούτηξε από το κατάστρωμα του πανύψηλου αεροπλανοφόρου για να σώσει τους ναυαγούς. Σαν από μηχανής θεός, βοήθησε να γεμίσουν τρεις σωστικές λέμβοι με εξουθενωμένους πρόσφυγες. Χωρίς να σταματήσει ούτε στιγμή να παλεύει με τα κύματα, αντίκρισε δύο γυναίκες να προσπαθούν να κρατηθούν στην επιφάνεια του νερού. Με ό,τι δυνάμεις του είχαν απομείνει, τις άρπαξε και τις οδήγησε στην εξέδρα ασφαλείας του αεροπλανοφόρου, απ' όπου τις παρέλαβαν οι διασώστες. Τότε, ο Μπάουντινγκ ένωσε να τον εγκαταλείπουν οι δυνάμεις του και άρχισε να βυθίζεται στο νερό. Δύο ημέρες αργότερα, ξύπνησε νοσηλευόμενος στο αναρρωτήριο του πλοίου και, όπως τον πληροφορήσαν, δύο ώρες μετά την επιβίβαση των δύο τελευταίων γυναικών που έσωσε, η μία εξ αυτών γέννησε ένα υγιέστατο μωρό. Οι προσπάθειες διάσωσης των ναυαγών συνεχίστηκαν και μετά τη δύση του ηλίου.

Ο απολογισμός του δυστυχήματος ήταν 33 Καστελλοριζιοί νεκροί και δεκάδες τραυματίες. Οι επιζήσαντες επέστρεψαν στο Πορτ Σάιντ, όπου πληροφορήθηκαν και για την πυρπόληση του νησιού τους. Έτσι, οι περισσότεροι εξ αυτών προτίμησαν να μην επιστρέψουν στις εστίες τους, αλλά να μεταναστεύσουν (κυρίως στην Αυστραλία).

Οι ακρίτες κάτοικοι του Καστελλόριζου είναι οι ήρωες της καθημερινότητας, ζώντας κυριολεκτικά στην άγωνα γραμμή. Πίσω από τα πολύχρωμα και αμφιθεατρικά κτισμένα σπίτια του νησιού, κρύβεται μία ιστορία αιώνων. Οι Καστελλοριζιοί πέρασαν διά πυρός και σιδήρου, βασανίστηκαν, ξενιτεύτηκαν, πολέμησαν για την ελευθερία, αγωνίστηκαν για την

ενσωμάτωσή τους με τη «μητέρα» Ελλάδα, μεγαλούργησαν, προόδευσαν και μέχρι σήμερα φυλάνε τις δικές τους Θερμοπύλες. Αυτή η κουκκίδα πάνω στον χάρτη έγινε το μήλον της έριδος για όλες τις μεγάλες Δυνάμεις κάθε ιστορικής περιόδου. Αθηναίοι, Ρόδιοι, Πέρσες, Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, Ενετοί, Γάλλοι, Ισπανοί, Οθωμανοί, Άγγλοι, Ιταλοί και Γερμανοί, όλοι ανεξαιρέτως θέλησαν να ελέγξουν αυτό το νησί. Η σημαντική γεωστρατηγική του θέση παραμένει ένα από τα σπουδαιότερα εθνικής σημασίας κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας. Όπως παλαιότερα το Καστελλόριζο αποτελούσε το προπύργιο για τον έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου, σήμερα καθιστά τον θαλάσσιο συνδετικό κρίκο μεταξύ του Αιγαίου και της Κύπρου, όπου διακυβεύονται τεράστια οικονομικά συμφέροντα ιδίως μετά την ανακάλυψη υδρογονανθράκων στην ευρύτερη θαλάσσια περιοχή.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ε. Βαρδαμίδης, *Ιστορία της νήσου Μεγίστης Καστελλόριζου: Από της εποχής των Δωριέων και του Μίνωος μέχρι των ημερών μας και της προσαρτήσεως της νήσου εις την Ελλάδα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.
- Ν. Παπαναστασίου, *Καστελλόριζο: Το μαργαριτάρι του Λεβάντε – Η Γαλλική Κατοχή (1915-1921)*, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2004.
- Αρ. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1940)*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1996.
- Κ. Τσαλαχούρης, *Τμια: Το χρονικό της χάραξης των συνόρων της Δωδεκάνησου (1932-1947)*, εκδ. Τροχαλία, Αθήνα 1997.
- Ι. Μ. Χατζηφώτης, *Καστελλόριζο, ο ακρίτας του Αιγαίου*, εκδ. Ίρις, Αθήνα 1996.
- N. Doumanis N., *Myth and memory in the Mediterranean*, MacMillan Press Ltd, Λονδίνο 1997.

Ο Ελευθέριος Ηλ. Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικός ερευνητής.

#eimastetoukafe

Χρήστος Δανάη

Ελένη

Νίκος

Κώστας

Μαρία

Αλεξία

Γιώργος

Ψωτεινή

Ξέρουμε και τον καφέ σου
και πόσο σημαντικός είναι για σένα

my
DELIVERY

2130-400400

Καθημερινά 9:00 - 20:00

ORDER

www.gregorys.gr

f
gregorys.gr

gregorys.gr

Γρηγόρης

ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟ | **ΕΝΑ ΠΡΟΠΥΡΓΙΟ** **ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ** **ΕΣΧΑΤΙΕΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ**

του ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ

ΚΑΤΑ τις αρχές του 19ου αιώνα, οι κάτοικοι του Καστελλόριζου διέθεταν 30 πλοία, μέσης χωρητικότητας 120 τόνων και με συνολικά πλήρωμα 450 ανδρών. Συχνά, αυτά διασπούσαν τον ναυτικό αποκλεισμό που είχαν επιβάλει οι Βρετανοί στους Γάλλους, κατά τους Ναπολεόντειους Πολέμους. Οι τελευταίοι τους εκτιμούσαν ιδιαίτερα και τους αποκαλούσαν «sans drapreau» διότι τα πλοία τους δεν έφεραν σημαία. Σύμφωνα με τον Γάλλο περιηγητή Φρανσουά Πουκεβίλ, το Καστελλόριζο βρισκόταν στην έκτη θέση των νήσων του Αιγαίου ως προς τον αριθμό των ιδιόκτητων πλοίων, το 1813. Η εμπορική δραστηριότητα είχε προσπορίσει στους κατοίκους μεγάλα κέρδη και, τις παραμονές της Επανάστασης του 1821, ο αριθμός τους είχε φτάσει τις 14.000 ψυχές.

Στην Επανάσταση οι κάτοικοι συμμετείχαν ολόψυχα, προσφέροντας όλα τα πλοία τους. Προηγουμένως, είχαν φυγαδεύσει τα γυναίκοπαίδια σε άλλα νησιά, όπου παρέμειναν έως το 1827. Έχει γραφεί ότι τα πλοία της νήσου προκάλεσαν τον όλεθρο και τον τρόπο στους Τούρκους της ευρύτερης περιοχής.

Δυστυχώς, όμως, η νήσος δεν συμπεριλήφθηκε εντός των ορίων του νέου ελληνικού βασιλείου. Οι κάτοικοί της αποδύθηκαν εκ νέου στις ειρηνικές ασχολίες τους, εκμεταλλευόμενοι το καθεστώς αυτοδιοίκησης που τους παραχώρησε ο Σουλτάνος το 1836. Επικέντρωσαν τις προσπάθειές τους στη σπογγαλιεία. Το 1866 το νησί διέθετε 80 πλοία με 640 δύτες και βοηθούς, καθώς και 100 εργαστήρια επεξεργασίας σπόγγων. Επίσης, συνέχισαν το εμπόριο με τις παρακείμενες ακτές, όπου κατοικούσαν πολυπληθείς ελληνικοί πληθυσμοί. Σύντομα, μετατράπηκε σε μητρόπολη του εμπορίου ολόκληρης της νοτιοδυτικής Ανατολίας, όπως έγραψε ένας περιηγητής. Η οικονομική ευρωστία των κατοίκων τους επέτρεψε να προχωρήσουν στην ίδρυση σχολείων, όπως η Σαντράπεια Σχολή. Σε αυτήν και στο Παρθεναγωγείο φοιτούσαν 1.000 μαθητές. Επίσης, ανεγέρθησαν ιεροί ναοί, όπως ο Μητροπολιτικός Ναός Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, μοναστήρια και εξωκλήσια.

Μετά το 1904-1905, άρχισε η σταδιακή αριθμητική συρρίκνωση του πληθυσμού. Αιτία ήταν η τότε επικείμενη στράτευση

Μνημείο για τα 33 θύματα του «Empire Patrol». ΚΑΤΩ. Το 1788 ο Λάμπρος Κατσώνης κατέλαβε το Καστελλόριζο. ΔΕΞΙΑ: Ο Γάλλος περιηγητής Φρανσουά Πουκεβίλ (1770-1838).

Αποψη του λιμανιού του Καστελλόριζου στις αρχές του 20ού αιώνα και, απέναντι, τη δεκαετία του 1920.

των νέων της νήσου στον οθωμανικό στρατό. Επιπλέον, ο εκσυγχρονισμός των εμπορικών στόλων και ο περιορισμός της χρήσης του ιστίου μείωσαν την αξία του λιμένος της νήσου ως ενδιάμεσου σταθμού για την Εγγύς Ανατολή. Η κατάσταση επιδεινώθηκε μετά την επικράτηση των Νεοτούρκων, οι οποίοι κατήργησαν τα προνόμια των Δωδεκανήσων. Επιπλέον, επέβαλαν περιορισμούς στο εμπόριο και τις θρησκευτικές ελευθερίες, ενώ συνέταξαν και καταλόγους στρατολογίας. Το τελευταίο επιβλήθηκε με διάταγμα, που επιδόθηκε στους κατοίκους της νήσου από μία επιτροπή, που έστειλε επί τούτου ο πασάς της Ρόδου, την 24η Δεκεμβρίου 1910. Οι κάτοικοι το απέρριψαν και κατέφυγαν στο Πατριαρχείο, το οποίο τους συνέδραμε, δίχως όμως αποτέλεσμα.

Η κατάσταση μεταβλήθηκε άρδην μετά την έναρξη του ιταλοτουρκικού πολέμου, τον Σεπτέμβριο του 1911. Κάθε εμπορική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή ανεστάλη. Από την άνοιξη του 1912, το ένα μετά το άλλο τα Δωδεκάνησα καταλήφθηκαν στρατιωτικά από τους Ιταλούς υπό τον Τζοβάννι Αμέλιο. Οι κάτοικοι το θεώρησαν προθάλαμο της ενσωμάτωσής

τους στο ελληνικό βασίλειο. Εντούτοις, οι Ιταλοί δεν κατέλαβαν το Καστελλόριζο, καθώς ο Αμέλιο εκτιμούσε ότι η απόστασή του από τη Ρόδο ήταν πολύ μεγάλη για να το θέσει δίχως μεγάλο ρίσκο υπό τον έλεγχό του. Οι κάτοικοι της νήσου έστειλαν αντιπροσωπεία στη Ρόδο με επικεφαλής τον ιερέα Θεοδόσιο Σιμωνίδη, ο Ιταλός στρατηγός όμως ήταν αμετάπειστος. Σύντομα, πολλοί κάτοικοι άρχισαν να μεταναστεύουν, φοβούμενοι μήπως το χρησιμοποιήσουν οι Τούρκοι ως ορμητήριο για να ανακαταλάβουν τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα.

Οι εναπομειναντες (περίπου 4.000-5.000) έμειναν πίσω αβοήθητοι, με ελάχιστα τρόφιμα, χωρίς πόρους και δίχως την ικανότητα επικοινωνίας με τον έξω κόσμο. Τη 15η Οκτωβρίου 1912 υπογράφηκε η Συνθήκη του Ουσού, βάσει της οποίας τα Δωδεκάνησα θα παρέμεναν υπό τον έλεγχο των Ιταλών έως ότου οι Τούρκοι εγκατέλειπαν την Κυρηναϊκή. Τρεις ημέρες μετά την υπογραφή της εν λόγω συνθήκης ξέσπασε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος. Οι Ιταλοί βρήκαν την κατάλληλη αφορμή για να ματαιώσουν την αποχώρησή τους από τα Δωδεκάνησα. Οι κάτοικοι του Καστελλό-

ρίζου έστειλαν έναν εκπρόσωπό τους (τον φοιτητή Μιχ. Πετριδη) στην Αθήνα προκειμένου να συναντήσει τον πρωθυπουργό Ελ. Βενιζέλο. Τελικώς, συνάντησε μόνον τον Ίωνα Δραγούμη, τον οποίο κατόρθωσε να πείσει για τα οφέλη της υποστήριξης της νήσου. Πάντως, είναι βέβαιο ότι ουδεμία υπόσχεση δόθηκε για την υποστήριξη μιας ενδεχόμενης εξέγερσης των κατοίκων. Αντιθέτως, ο Δραγούμης του συνέστησε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος με θέμα την ένωση του Καστελλορίζου με την Ελλάδα. Πράγματι, την 22α Δεκεμβρίου 1912, διεξήχθη το δημοψήφισμα, στο οποίο οι κάτοικοι εξέφρασαν την ομόθυμη απόφασή τους για ένωση με τη μητέρα-πατρίδα.

Είχαν ενθαρρυνθεί από το ακόλουθο τηλεγράφημα του Βενιζέλου, το οποίο ανέφερε επί λέξει τα ακόλουθα:

*Εν Αθήναις, τη 12η Φεβρουαρίου 1913
Προς τους κ.κ. Δημογέροντας της νήσου
Καστελλορίζου*

Αξιότιμοι Κύριοι,

Μετά συγκινήσεως απαντών εις τας υπό του ευγενούς λαού της νήσου Καστελλορίζου διατυπουμένας ευχάς υπέρ της ενώσεως μετά της Μητρός Ελλάδος, εύχομαι

μεθ' υμών εκ βάθους ψυχής υπέρ της πληρώσεως των κοινών πόθων.

*Μετά πάσης τιμής.
Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος*

Ο προσεκτικός μελετητής θα παρατηρούσε ότι ο πρωθυπουργός της Ελλάδος έκανε απλώς λόγο για «*επίτευξη των κοινών μας ελπίδων*», δίχως όμως να δεσμεύεται για την υποστήριξη μιας εξεγέρσεως. Την 1η/14η Μαρτίου 1913 οι κάτοικοι επαναστάτησαν. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, 30 αντάρτες από την Κρήτη με επικεφαλής τον οπλαρχηγό Εμμ. Δασκαλάκη αποβιβάστηκαν από το πλοίο «Ρούμελη» στη θέση Καρύδια. Αυτοί (μαζί με πολλούς κατοίκους) μετέβησαν στον εκπρόσωπο των οθωμανικών Αρχών και του δήλωσαν την κατάληψη της νήσου. Ο τελευταίος διαμαρτυρήθηκε για τους τύπους και υπέκυψε, καθώς διέθετε μόλις επτά άνδρες. Είναι αμφίβολο δε εάν ο αριθμός των μουσουλμάνων που είχαν εγκατασταθεί στο Καστελλόριζο προσέγγιζε τους 50. Ακολούθως, κηρύχθηκε η ένωση της νήσου με την Ελλάδα. Όλες οι Αρχές καταλύθηκαν και οι υπάλληλοί τους συνελήφθησαν.

Εγκαταστάθηκε μια προσωρινή διοίκηση, εν αναμονή της επίσημης προσαρτήσης στην Ελλάδα. Δυστυχώς, αυτή αργούσε και εστάλη εκ νέου αντιπροσωπεία (αυτή τη φορά τριμελής) στην Αθήνα, η οποία έφτασε στο μεσοδιάστημα μεταξύ των δύο Βαλκανικών Πολέμων. Επίσης, άλλοι κάτοικοι προσπάθησαν να φτάσουν στην πρωτεύουσα αλλά εμποδίστηκαν μετά από παρέμβαση του Έλληνα προξένου στη Ρόδο. Ο Βενιζέλος απάντησε στην αντιπροσωπεία που τον συνάντησε ότι δεν μπορούσε να προβεί στην προσαρτήση λόγω της ραγδαίας επιδείνωσης των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων. Επιπλέον, τους τόνισε το επισφαλές της θέσεως της νήσου εξαιτίας της γειννιάσής της με την οθωμανική επικράτεια. Τέλος, ανέφερε τον κίνδυνο να δυσαρεστηθεί η Ιταλία, η οποία είχε ήδη καταλάβει τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα. Αν και του τονίστηκε ότι το τελευταίο ενδεχόμενο δεν υφίστατο, καθώς οι ίδιοι οι Ιταλοί (μέσω του Αμέλιο) είχαν αρνηθεί να καταλάβουν στρατιωτικώς τη νήσο, ο Κρητικός πολιτικός παρέμεινε αμετάπειτος. Μάλιστα, τους συνέστησε να υποστείλουν την ελληνική σημαία και να υψώσουν την αντίστοιχη τουρκική, αναμένοντας καλύτερες ημέρες, που ήλπιζε ότι θα έφταναν σύντομα. Κάθε προσπάθεια να τον μεταπείσουν απέβη άκαρπη. Επιπλέον, ο Δραγούμης και ένας υφιστάμενός του τιμωρήθηκαν, γεγονός που σηματοδότησε την οριστική διακοπή των σχέσεων μεταξύ των ανδρών.

Οι τρεις αντιπρόσωποι γύρισαν στη νήσο καταπονημένοι. Μετέφεραν τις δυσαρεστες ειδήσεις στους συντοπίτες τους και επακολούθησε χάος. Ξέσπασαν εμφύλιες συγκρούσεις, οι οποίες είχαν και κοινωνικό υπόβαθρο. Μολαταύτα, όταν αποφασίστηκε η ναυπήγηση ναυαρχίδας με το όνομα «Βασιλεύς Κωνσταντίνος», οι κάτοικοι συγκέντρωσαν, παρά τα προβλήματά τους, 14.730 χρυσές δραχμές. Τελικώς, η Αθήνα ανέλαβε διπλωματικές

Ο διπλωμάτης και πολιτικός Ίων Δραγούμης (1878-1920).

πρωτοβουλίες και αποφεύχθηκε η αποβίβαση οθωμανικών στρατευμάτων στη νήσο. Αποσύρθηκαν, όμως, και οι αντάρτες από την Κρήτη, αφού έλαβαν 450 τουρκικές λίρες από τους κατοίκους. Τον Απρίλιο, η ελληνική κυβέρνηση έστειλε τη ναυτική μοίρα του Ιονίου. Το γεγονός αναπτέρωσε τις ελπίδες των κατοίκων, οι οποίες όμως σύντομα διαφεύστηκαν, καθώς τους ζητήθηκε να απελευθερώσουν τους Τούρκους αιχμαλώτους. Οι κάτοικοι αρνήθηκαν εγγράφως και η μοίρα απέπλευσε. Έκτοτε, ένα πλοίο απλώς περιπολούσε στην περιοχή.

Στα μέσα Ιουλίου η κατάσταση έφτασε στο απροχώρητο και οι κάτοικοι έστειλαν για τρίτη φορά αντιπροσωπεία στην Αθήνα. Ζήτησαν την άμεση παρέμβαση της Ελλάδας για να αντιμετωπιστεί η αναρχία και η οξυτάτη επισιτιστική κρίση. Τέλος, ελλόχευε ανά πάσα στιγμή ο κίνδυνος ένοπλης εκδήλωσης της τουρκικής αντίδρασης. Επιπλέον όμως και άλλοι κάτοικοι

Ο Ιταλός αντιστράτηγος Τζοβάννι Αμέλιο (1854-1921). ΔΕΞΙΑ: Αναμνηστική καρτ-ποστάλ για την ειρήνη μεταξύ Ιταλίας και Τουρκίας (Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) το 1912.

μεμονωμένα ή οργανωμένα έσπευσαν στην Αθήνα για να ζητήσουν βοήθεια. Πράγματι, οι ενέργειές τους έφεραν αποτέλεσμα. Τη 19η Ιουλίου η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε επιτέλους να διορίσει έναν διοικητή, ο οποίος θα είχε τη συνδρομή μιας ολιγάριθμης στρατιωτικής δύναμης από τη Σάμο. Την 1η Αυγούστου 1913 ο δικηγόρος Β. Τζαβέλλας έφτασε στο Καστελλόριζο, όπου οι κάτοικοι του επιφύλαξαν αποθεωτική υποδοχή. Αν και κατάφερε να αποκαταστήσει την τάξη, αφοπλίζοντας τα ένοπλα τμήματα (υπό τον Ιωάν. Λακερδή), δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει το οξύ επισιτιστικό πρόβλημα με αποτέλεσμα να απομακρυνθεί από τη θέση του, μετά από ένα εξάμηνο. Προηγούμενως (τον Οκτώβριο του 1913), δύο αντιπροσωπείες κατοίκων μετέβησαν στο Λονδίνο και το Παρίσι σε μια απέλπιδα προσπάθεια διεθνοποίησης του θέματος. Δυστυχώς, οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν την απόδοση των νήσων Ίμβρος,

Τένεδος και Καστελλόριζο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Τον Φεβρουάριο του 1914 ο Τζαβέλλας έφυγε και οι κάτοικοι ζήτησαν από την Αθήνα επείγουσα οικονομική βοήθεια. Η ελληνική κυβέρνηση αμφιταλαντεύτηκε περί του πρακτέου και διόρισε έναν άλλο διοικητή, που παρέμεινε στο Καστελλόριζο μόνο επί διμήνο. Αυτός άφησε ασύδοτο τον Λακερδή, ο οποίος δήλωνε πλέον υποστηρικτής της κυβέρνησης. Επέβαλε κλίμα τρομοκρατίας στη νήσο, ενώ άρχισε να ασκεί λαθρεμπόριο, συνεργαζόμενος με τον Γάλλο πρόξενο στη Ρόδο, ονόματι Λαφφόν. Από τον Σεπτέμβριο του 1914 έως τον Φεβρουάριο του 1915 οι κάτοικοι προσπάθησαν να αυτοκυβερνηθούν, αλλά ήταν δύσκολο λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής δυσπραγίας και της εμφύλιας έριδας. Στην τελευταία, πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιζε ο φανατικός βενιζελικός (πλέον) Λακερδής.

Στα μέσα Φεβρουαρίου του 1915 στη

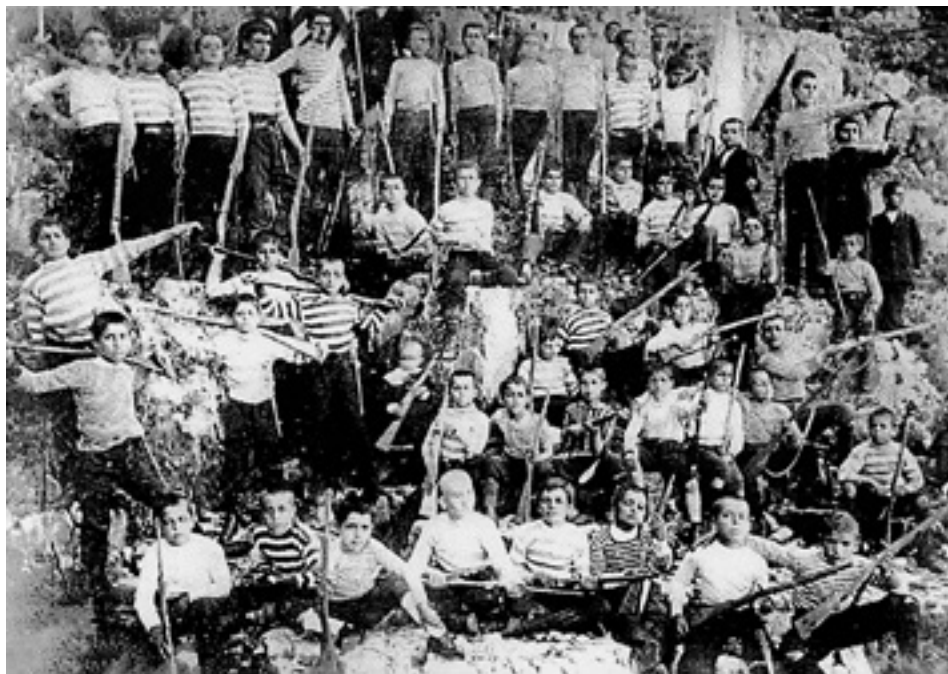
νήσο έφτασε ο τρίτος (και τελευταίος) διοικητής που διόρισε η Αθήνα, ο Οδ. Ωρολογάς. Ο Ωρολογάς είχε αγαθή προαίρεση αλλά αυταρχικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να υποπέσει σε σειρά σφαλμάτων, ερχόμενος σε σύγκρουση με πολλούς παράγοντες της νήσου. Φυλάκισε τον Λακερδή, ο οποίος απέδρασε με τη βοήθεια πιστών οπαδών του. Σύντομα δε έγινε ο απόλυτος κυρίαρχος της νήσου, καθώς είχε την εύνοια των Γάλλων (βλέπε κατωτέρω). Στην Ελλάδα είχε ήδη ξεσπάσει ο «εθνικός δικασμός», τον οποίο υποδαύλιζαν περίτεχνα οι ξένοι και οι ιδίως οι Γάλλοι. Σημειωτέον ότι στις εκλογές του Μαΐου του 1915 το Καστελλόριζο, αν και δεν συμμετείχε επισήμως, είχε εκλέξει δύο βουλευτές (τους Λάζαρο Σταματιάδη και Κωνσταντίνο Σπυριδίη). Δυστυχώς, όμως, όταν αυτοί έφτασαν στην Αθήνα, η νέα κυβέρνηση διέταξε την απαγόρευση εισόδου τους στο Κοινοβούλιο, όπως ακριβώς έπραξε και με τους αντιπροσώπους της Τριβρου Α. Λαζόπουλο και της Τενέδου Κ. Σφαέλο. Τον Δεκέμβριο ο Λακερδής υποχρέωσε τον Ωρολογά, τον γραμματέα του και τον ειρηνοδίκη να εγκαταλείψουν το Καστελλόριζο.

Ορισμένοι Γάλλοι (ιδίως αξιωματικοί του ναυτικού) αποκαλούσαν τη νήσο «μαργαριτάρι του Αιγαίου» και ονειρεύονταν τη δημιουργία της «Γαλλίας του Λεβάντε», με μόνιμη εγκατάσταση συμπατριωτών τους στην Εγγύς Ανατολή. Οι απόψεις αυτές εκφράστηκαν κυρίως μεταπολεμικά, καθώς κατά τη διάρκεια του πολέμου το Παρίσι διεμήνυε σε όλους τους τόνους ότι η κατάληψή του ήταν προσωρινή, υπαγορευόμενη αποκλειστικά και μόνον από στρατιωτικές ανάγκες. Οι ιμπεριαλιστικές βλέψεις περιορίστηκαν μόνο μεταξύ ελάχιστων πολιτικών όπως ο Στεφέν Πισόν και ο Ζωρζ Λέϋγκ και διαφόρων αξιωματικών του Πολεμικού Ναυτικού. Την 6η Αυγούστου 1914 υπογράφηκε μια αγγλογαλλική συνθήκη στο Λονδίνο, βάσει της

οποίας ο έλεγχος της Μεσογείου περνούσε στα χέρια των Γάλλων, ενώ οι Βρετανοί θα επικέντρωναν την προσοχή τους στη Βόρεια Θάλασσα, όπου πίστευαν ότι θα κρινόταν και ο πόλεμος. Στο πλαίσιο αυτό, το γαλλικό Πολεμικό Ναυτικό κατέλαβε την άγονη νήσο Ρουάντ (αρχαία Άραδο), που βρίσκεται κοντά στις ακτές της Συρίας, την 1η Σεπτεμβρίου του 1915. Αυτή είχε έκταση 5 τ.χλμ. και χρησίμευε για την επιτήρηση της απέναντι ακτής. Γενικά, οι Γάλλοι εφεύρισκαν διάφορα προσχήματα για να καταλαμβάνουν περιοχές, αναμειγνυόμενοι στο εσωτερικό άλλων κρατών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η Ελλάδα, όπου κατέλαβαν περιοχές παρά τη βούληση της επίσημης κυβέρνησης. Το παράδοξο δε είναι ότι το Παρίσι ουδέποτε έπαψε να την αναγνωρίζει επισήμως! Συχνά, έφτασαν μέχρι του σημείου να ασκήσουν απροκάλυπτη βία εις βάρος των κατοίκων (όπως π.χ. στη Νάξο, την Κεφαλονιά κ.α.).

Ως προς το Καστελλόριζο, η πατρότητα της ιδέας ανήκε στον υποναύαρχο Νταρτίζ ντι Φουρνέ, ο οποίος βομβάρδισε την Αθήνα τον επόμενο χρόνο. Την 3η Δεκεμβρίου, υπογράφηκε νέα συμφωνία μεταξύ των δυνάμεων της Συνεννόησης, βάσει της οποίας η Μεσόγειος διαιρέθηκε σε 18 ζώνες περιπολίας, 10 γαλλικές, 4 αγγλικές και 4 ιταλικές. Αυτό συνέβη επειδή κατέστη πρόδηλη η γαλλική ανεπάρκεια να εκπληρώσει τους όρους της συνθήκης του Αυγούστου 1914.

Τον Ιούλιο του 1915 ένα γαλλικό πλοίο βομβάρδισε κατά λάθος την αρχαία ακρόπολη του Καστελλόριζου, θεωρώντας ότι το νησί βρισκόταν υπό τουρκική κυριαρχία. Το Παρίσι εκμεταλλεύτηκε προπαγανδιστικά το γεγονός, αποστέλλοντας στη νήσο δύο τόνους άλευρα. Την παράδοση έκανε ο ίδιος ο ντι Φουρνέ, ο οποίος πρόβη σε επαφές και διόρισε εγγράφως τον Λακερδή πληροφοριοδότη των Γάλλων. Μετά το «πραξικόπημα» του Λακερδή εις

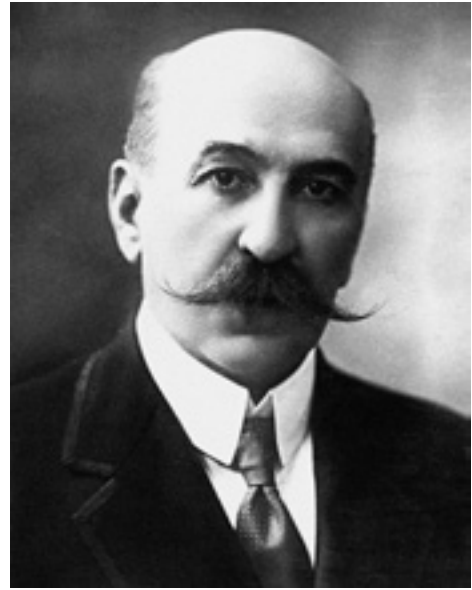
Μαθητές του Καστελλόριζου ασκούνται στα ξύλινα όπλα, το 1914.

βάρος του Ωρολογιά, οι Γάλλοι χρησιμοποίησαν κάθε μέσο και δικαιολογία για να εμποδίσουν ή έστω να καθυστερήσουν τη στρατιωτική δύναμη που έστειλε στη νήσο η κυβέρνηση του Στέφανου Σκουλούδη (με το καταδρομικό «Ελλη») από την Αθήνα, μέσω Σάμου. Τελικά, η νήσος καταλήφθηκε από τα γαλλικά πολεμικά «Amiral Charner» και «Jeanne d'Arc» την 15η/28η Δεκεμβρίου, τρεις μόλις ώρες πριν από τον κατάπλου του «Ελλη» στη νήσο! Οι Γάλλοι ύψωσαν παντού τη σημαία τους και απαγόρευσαν την αποβίβαση Ελλήνων ναυτών.

Το γεγονός καιρετίστηκε με ενθουσιασμό από όλους τους γαλλικούς ναυτικούς κύκλους και ιδίως από τον ντι Φουρνέ και τον προαναφερθέντα Λαφφόν. Ο τελευταίος είχε προωθήσει με κάθε τρόπο την ιδέα της κατάληψης της νήσου. Μάλιστα, μετά τη σύλληψη του Λακερδής, είχε τηλεγραφήσει στο Παρίσι: «Οι Αρχές του Καστελλόριζου συνέλαβαν κάποιον με το όνομα Λακερδής, πληροφοριοδότη του

Προξενείου της Γαλλίας στη Ρόδο. Οι κάτοικοι τον απελευθέρωσαν και εκδίωξαν τον Διοικητή και τους Έλληνες χωροφύλακες. ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το Καστελλόριζο δεν αποτελεί μέρος των νήσων, που η (Συν) διάσκεψη του Λονδίνου είχε αναγνωρίσει ως ελληνικές. Οι ελληνικές Αρχές, οι οποίες εστάλησαν από τη Σάμο χωρίς τη συναίνεση των Δυνάμεων, δεν έγιναν δεκτές εκεί με καλό μάτι».

Οι Γάλλοι έφεραν μαζί τους άλευρα και διακήρυξαν (μέσω του υποναυάρχου Φρεντερίκ Μορώ) την πρόθεσή τους να προστατεύσουν τους κατοίκους από τους Τούρκους, να εξαλείψουν τις παρακείμενες βάσεις γερμανικών υποβρυχίων και να αποδώσουν τη νήσο στην Ελλάδα, μεταπολεμικά. Η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε έντονα για μία ακόμη παραβίαση της κυριαρχίας της και την κατάληψη εθνικού εδάφους από τις δυνάμεις της Συνεννόησης, οι οποίες είχαν καταστρατηγήσει για πολλοστή φορά κάθε έννοια Διεθνούς Δικαίου. Οι πράξεις τους

Οι Γάλλοι πολιτικοί Στεφέν Πισόν (1857-1933) και, δεξιά, Ζωρζ Λεύγκ (1857-1933).

έναντι της ελληνικής ουδετερότητας είχαν προκαλέσει την αγανάκτηση και τις διαμαρτυρίες άλλων ουδετέρων κρατών της περιόδου, όπως της Βραζιλίας, των ΗΠΑ κ.ά. Οι σχέσεις των Αθηνών με τα κράτη της Συνεννοήσεως έφτασαν στο ναδίρ.

Αρχικά, οι κάτοικοι της νήσου πίστεψαν τους Γάλλους, ενώ και οι τελευταίοι κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια για να αναζωογονήσουν την τοπική οικονομία. Εντούτοις, αρνήθηκαν κατηγορηματικά την εγκατάσταση ελληνικών Αρχών στο Καστελλορίζο, ενώ διαβεβαίωναν μυστικά τους Ιταλούς για τον προσωρινό χαρακτήρα της κατοχής, καθώς η νήσος αποτελούσε μέρος όσων θα μπορούσε να διεκδικήσει η Ρώμη, μεταπολεμικά! Τις διαβεβαιώσεις αυτές χρησιμοποίησαν οι Ιταλοί για να αξιώσουν την απόδοση σε αυτούς του Καστελλορίζου, μετά τη λήξη του πολέμου.

Κατά τη διάρκεια της κατοχής, οι Γάλλοι χρηματοδοτούσαν πολλούς κατοίκους για να συλλέγουν πληροφορίες, διεξήγαγαν καταδρομικές επιχειρήσεις στα μικρασιατικά παράλια και υποχρέωσαν τους Καστελλορίζιους να τους συνδράμουν

αμισθί στην οχύρωση της νήσου, που συχνά-πυκνά δεχόταν τις βολές του οθωμανικού πυροβολικού. Ο Λακερδής κατέστησε τη νησίδα Κέκοβα βάση όλων των παράνομων δραστηριοτήτων του (κυρίως όσων είχαν σχέση με το λαθρεμπόριο), ενώ δεν δίστασε να αρπάξει ακόμη και νήπια από τα απέναντι παράλια, προκαλώντας διεθνείς περιπλοκές. Επίσης, οι Γάλλοι κατέλαβαν την νήσο Τερσαννάς, από την οποία απομάκρυναν όλους τους Έλληνες κατοίκους. Την 9η Ιανουαρίου 1917 το τουρκικό πυροβολικό βύθισε ένα αγγλικό υδροπλάνο, που είχε αγκυροβολήσει στην προκυμαία του λιμένος. Την 20ή Ιανουαρίου, ο εχθρός εξαπέλυσε επίθεση, η οποία αποκρούστηκε με δυσκολία. Ο βομβαρδισμός της νήσου συνεχίστηκε ανά αραιά διαστήματα έως τα τέλη Φεβρουαρίου του έτους εκείνου. Πολλά κρούσματα γρίπης και δυσεντερίας παρουσιάστηκαν, που οι κάτοικοι τα απέδωσαν στην γαλλική κατοχή. Η κατάσταση επιδεινώθηκε λόγω της ελλείψεως τροφίμων και περίπου 2.000 από τους εναπομείναντες κατοίκους μετανάστευσαν παρά

τις περί του αντιθέτου διαταγές των Γάλλων. Οι τελευταίοι χρησιμοποιούσαν κατά το δοκούν τον Λακερδή, ο οποίος είχε συστήσει και... γαλλόφιλο όμιλο, έφτασε δε μέχρι του σημείου να γίνει ακόμη και αρχηγός της τοπικής Αστυνομίας. Τέλος, το κλίμα βάρυνε και λόγω του βιασμού μιας μοναχής από τρεις οπλίτες. Οι κάτοικοι εξέλαβαν το γεγονός ως προσβολή εις βάρος της ορθόδοξης πίστης.

Η αντίδραση των Καστελλοριζίων άρχισε να γιγαντώνεται μετά τη λήξη του πολέμου, καθώς οι Γάλλοι ουδεμία πρόθεση αποχώρησης έδειχναν. Τον Απρίλιο του 1920, 105 πολίτες συνέταξαν διαμαρτυρία, την οποία επέδωσαν στον Γάλλο διοικητή. Πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιζαν ο κλήρος και οι επιφανέστερες οικογένειες της νήσου. Οι Γάλλοι εξέφραζαν συχνά την απαξίωσή τους για την Ορθοδοξία, ενώ αποζημίωσαν με ένα πενιχρό ποσό την προαναφερθείσα μοναχή για τον βιασμό της.

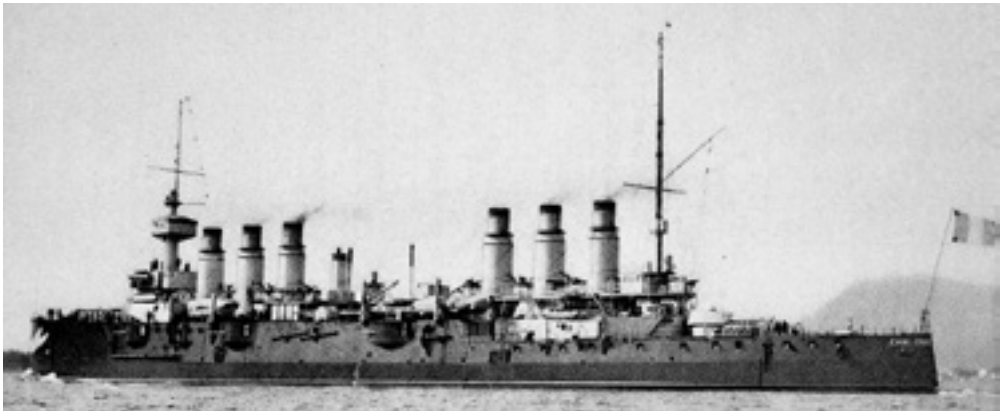
Μετά την ανακωχή του Νοεμβρίου 1918, η Ρώμη αξίωσε επιτακτικά από το Παρίσι την απόδοση της νήσου. Το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών παρέπεμψε το θέμα προς επίλυση στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης, αλλά οι Βρετανοί εξέφρασαν τη δυσφορία τους, καθώς δεν ήθελαν την ενίσχυση της ιταλικής παρουσίας στην περιοχή. Χρησιμοποίησαν δε ως επιχείρημα τον ελληνικό χαρακτήρα του Καστελλοριζίου. Ο Βενιζέλος το διεκδίκησε στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης και οι Γάλλοι διπλωμάτες δεν φάνηκαν αρνητικοί, πολλώ δε μάλλον εφόσον ελάχιστα έργα υποδομής είχαν κάνει στη νήσο. Οι Ιταλοί, όμως, αποβιβάστηκαν στην Αιτάλεια και τη Μάκρη, ενώ γαλλικοί κύκλοι του Υπουργείου Ναυτικού συνηγορούσαν υπέρ της παραμονής του Καστελλοριζίου υπό την κυριαρχία του Παρισίου.

Επακολούθησε μια διπλωματική διελευκυστίδα, ενώ η Ιταλία κατέλαβε το Αντίφιλο, που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από τη νήσο στα μικρασιατικά παράλια.

Το γεγονός αυτό προκάλεσε την αντίδραση των Καστελλοριζίων. Το δημοτικό συμβούλιο έστειλε στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης ένα κείμενο, με το οποίο εξέφραζε την «ευγνωμοσύνη» του για την έως τότε γαλλική κατοχή αλλά ζητούσε να εκφραστεί η βούληση των κατοίκων για το μέλλον της νήσου. Η Συνθήκη των Σεβρών σήμανε τη διάψευση όλων των ελπίδων των κατοίκων. Το Καστελλορίζο ομαδοποιήθηκε de facto με τη Ρόδο. Θα ετύχχανε ευρείας αυτονομίας αλλά θα δινόταν στην Ελλάδα όταν αυτή θα λάμβανε και την Κύπρο. Οι κάτοικοι αντέδρασαν, στέλνοντας επί ματαίω στο Παρίσι «διαμαρτυρίες επί διαμαρτυριών».

Τον Αύγουστο του 1920 ένα ιταλικό πλοίο κατέπλευσε στον λιμένα, προκαλώντας αντιδράσεις. Οι Γάλλοι προχώρησαν σε κάποιες δωρεές και αγαθοεργίες. Επίσης, φρόντισαν για την έγγραφη δέσμευση των Ιταλών περί οικονομικής και διοικητικής αυτονομίας, καθώς και περι σεβασμού των παραδόσεων και της θρησκευτικής πίστης των κατοίκων. Την 23η Οκτωβρίου η Γαλλία τίμησε τη νήσο με παράσημο ανδρείας και τιμητικό δίπλωμα. Την 1η Μαρτίου 1921 έγινε η επίσημη αλλαγή σκυτάλης και μια νέα εποχή δεινών ξεκινούσε για τους κατοίκους. Ο Λακερδής, ο οποίος είχε προκαλέσει εμμέσως τη γαλλική επέμβαση, άλλαξε το όνομά του από «Ζαν» σε «Τζιοβάννι», παραμένοντας στο αξίωμα του δημάρχου, όπου τον είχαν τοποθετήσει οι Γάλλοι, από τον Ιούλιο του 1920. Οι δε συνεργάτες του συνέχισαν να υπηρετούν τους νέους κατακτητές με τον ίδιο ζήλο.

Οι τελευταίοι έλαβαν κάποια μέτρα για την αναζωογόνηση της οικονομίας της νήσου αλλά «ξέχασαν» τις δεσμεύσεις τους περί αυτονομίας. Επίσης, δημιούργησαν βάση προσθαλάσσιωσής υδροπλάνων. Την 26η Ιουνίου 1926 έλαβε χώρα ο μεγαλύτερος (έως τώρα) σεισμός στον σημερινό ελλαδικό χώρο, μεγέθους 8 βαθμών της

Το γαλλικό καταδρομικό «Jeanne d' Arc». ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Το Καστελλόριζο ερειπωμένο μετά τους γερμανικούς βομβαρδισμούς του 1943.

κλίμακας Ρίχτερ. Έπληξε την ευρύτερη περιοχή και προκάλεσε εκτεταμένες ζημιές στη Ρόδο και το Καστελλόριζο. Τελικώς, ο Λακερδής εκδιώχθηκε από τους αγανακτισμένους κατοίκους, οι οποίοι εξεγέρθηκαν εναντίον του στις αρχές του 1934. Η σκληρή κατοχή συνεχίστηκε με αποτέλεσμα πολλοί να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέλλον στο εξωτερικό.

Τον Φεβρουάριο του 1941 (στο πλαίσιο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου), Βρετανοί κατέλαβαν τη νήσο, αιχμαλωτίζοντας την ιταλική φρουρά. Οι κάτοικοι τους υποδέχθηκαν ως ελευθερωτές. Δυστυχώς, όμως, οι Ιταλοί την ανακατέλαβαν και αντιμετώπισαν με υπέρμετρη σκληρότητα τους Καστελλοριζιούς, δίχως να κάμψουν το φρόνημά τους. Τον Σεπτέμβριο του 1943 οι Βρετανοί επέστρεψαν, ακολουθούμενοι από 250 Έλληνες που επέβαιναν στο αντιτορπιλικό «Ναύαρχος Κουντουριώτης». Η νήσος έγινε το πρώτο κομμάτι ελληνικής γης που απελευθερώθηκε. Οι Σύμμαχοι την οχύρωσαν, καθιστώντας την κέντρο ανεφοδιασμού τους. Τη 17η και τη 18η Οκτωβρίου 1943, η γερμανική αεροπορία τους βομβάρδισε, προκαλώντας καταστροφές σε οικίες αλλά και στις υποδομές της νήσου. Τότε, πολλοί κάτοικοι έφυγαν για τη Μέση Ανατολή και άλλες περιοχές της υφής. Αργότερα, αρκετοί επέστρεψαν

στο Καστελλόριζο. Δυστυχώς, 33 εξ αυτών πνίγηκαν, όταν ξέσπασε φωτιά εν μέσω θαλασσοταραχής στο καράβι στο οποίο επέβαιναν («Empire Patrol»), την 29η Σεπτεμβρίου 1945. Όσοι έφτασαν στο Καστελλόριζο διαπίστωσαν ότι πολλά σπίτια είχαν λεηλατηθεί από τους Συμμάχους, οι οποίοι κατόπιν τους έβαλαν φωτιά για να καλύψουν τα ίχνη τους.

Έκτοτε, η νήσος ακολούθησε τη μοίρα των υπολοίπων Δωδεκανήσων και ενσωματώθηκε επισήμως στην Ελλάδα, τον Μάρτιο του 1948. Εντούτοις, πάντα αποτελούσε «ενοχλητικό καρφί» στα πλευρά της Τουρκίας, πολιτικοί της οποίας έθεταν συχνά θέμα κατάκτησής της στο πλαίσιο των συζητήσεων για την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος, τις επόμενες δεκαετίες. Αν και έχει ύψιστη γεωστρατηγική σημασία, οι περισσότερες ελληνικές κυβερνήσεις αδιαφόρησαν γι' αυτήν. Πάντως, την άνοιξη του 2003, η σύνοδος των Υπουργών Εξωτερικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης πραγματοποιήθηκε στη νήσο, με πρωτοβουλία του τότε υπουργού Εξωτερικών (και μετέπειτα πρωθυπουργού) Γιώργου Παπανδρέου. Τέλος, ο Γ. Παπανδρέου επέλεξε το Καστελλόριζο για να ανακοινώσει το αίτημα της Ελλάδος για την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του

Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, την 23η Απριλίου 2010.

Ακολουθώντας, θα γίνει μια σύντομη αναφορά στις τουρκικές βλέψεις επί της νήσου. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, η Άγκυρα άρχισε να εκφράζει τις ενστάσεις της για ορισμένες νησίδες που την περιβάλλουν, καθώς και για το νησίδιο Καρά-Αντά (Αρκόνησος ή Αρκός) στον μυκό του κόλπου της Αλικαρνασσού. Την 24η Σεπτεμβρίου 1927, μια τουρκική αντιπροσωπεία, αποτελούμενη από τους Μπεντή Βέη και Ιμπραήμ Μουαμάρ Βέη, έφτασε στη Ρόδο. Αυτοί έγιναν δεκτοί από τον Ιταλό διοικητή των Δωδεκανήσων Μάριο Λάγκο. Ο πρόξενος της Ελλάδος στη Ρόδο Αναστ. Λιανόπουλος είχε την πληροφορία ότι οι Τούρκοι «*θα εγείρουν αξιώσεις επί την περί το Καστελλόριζο νησίδων, των οποίων θα ζητήσωσιν την αναγνώρισιν της υπαγωγής υπό την τουρκικὴν κυριαρχίαν*».

Πράγματι, την 27η Σεπτεμβρίου 1927 ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ Ιταλίας και Τουρκίας. Την 12 Οκτωβρίου 1927 η ιταλοτουρκική επιτροπή πήγε στο Καστελλόριζο για επιτόπια μελέτη του ζητήματος. «*Και τα δύο, εν τούτοις, μέρη φαίνονται διατεθειμένα να υποστηρίξωσιν τας απόψεις των και να διεκδικήσωσιν πεισματωδώς τας περί το Καστελλόριζον*

νησίδας, εις τας ακτάς των οποίων οι κάτοικοι Καστελλόριζου και μικρασιατικής ακτής αλιεύουσιν», έγραψε ο Λιανόπουλος. Την 30ή Μαΐου 1929 υπογράφηκε ένα ιταλοτουρκικό συνυποσχετικό, βάσει του οποίου το ζήτημα των χωρικών υδάτων μεταξύ του Καστελλόριζου και της απέναντι ακτής θα παραπεμπόταν στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης (Δ.Δ.Δ.Δ.). Πριν, όμως, αποφανθεί αυτό, οι δύο χώρες διευθέτησαν το ζήτημα με τη Σύμβαση της 4ης Ιανουαρίου 1932. Σύμφωνα με αυτήν, οι δύο πλευρές συμφώνησαν η Στρογγύλη με τον φάρο της να παραμείνει στην ιταλική πλευρά, ενώ η νησίδα Καρά-Αντά (στα τουρκικά «Μαύρη νήσος»), καθώς και ορισμένα ακόμα νησιά, να παραχωρηθούν στην Τουρκία. Ως εκ τούτου, το Δ.Δ.Δ.Δ. κήρυξε την υπόθεση λήξασα, την 26η Ιανουαρίου 1933. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Τουρκία απέκτησε περίπου είκοσι νησιά και νησίδες, από την κυριότητα των οποίων είχε παραιτηθεί το 1923.

Την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, το Αμερικανικό Γεωλογικό Ινστιτούτο φημολογείται ότι εντόπισε άφθονο –στερεοποιημένο– οξιστολιθικό αέριο στην ευρύτερη περιοχή της νήσου. Το 2014 η τότε υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Χίλλαρυ Κλίντον επισκέφθηκε την Ελλάδα. Σύμφωνα

της νομολογίας, οι νήσοι έχουν πλήρη δικαιώματα υφαλοκρηπίδας.

Ως γνωστόν, η ΑΟΖ θεοπίστηκε στην τρίτη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, το 1982. Στο κεφάλαιο V (στο άρθρο 55 της εν λόγω Σύμβασης) αναφέρεται ότι η ΑΟΖ είναι μία θαλάσσια ζώνη, η οποία μπορεί να επεκταθεί μέχρι το εύρος των 200 ν.μ. (370 χλμ.) πέραν των χωρικών υδάτων. Σε αυτήν, το παράκτιο κράτος έχει ειδικά δικαιώματα στην έρευνα και εκμετάλλευση των θαλάσσιων πόρων, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής ενέργειας από τη θαλάσσια στήλη, τα θαλάσσια ρεύματα και τον υπερκείμενο αέρα (αιολική ενέργεια). Επιπλέον, τα παράκτια κράτη επέτυχαν και άλλα δικαιώματα εντός της ΑΟΖ σχετικά με τη δικαιοδοσία ή αποκλειστική αρμοδιότητα, την τοποθέτηση και χρησιμοποίηση τεχνητών νήσων και άλλων εγκαταστάσεων, τη διεξαγωγή επιστημονικής φύσεως ερευνών και την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από τη ρύπανση.

Η Τουρκία δεν έχει κυρώσει ούτε τη Διεθνή Συνθήκη για την Υφαλοκρηπίδα του 1958 ούτε τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, οι οποίες ορίζουν την υφαλοκρηπίδα και τρόπους οριοθέτησής της. Σημειωτέον ότι το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έχει δεχτεί πως τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στην υφαλοκρηπίδα αποτελούν τμήμα του Διεθνούς Δικαίου, ενώ τα άρθρα 1-3 της Συνθήκης του 1958 ισχύουν για όλα τα κράτη, ανεξαρτήτως του εάν την έχουν κυρώσει ή όχι. Σημειωτέον ότι στα τέλη του 1986 η Άγκυρα διακήρυξε ΑΟΖ στη Μαύρη Θάλασσα και συνήψε συμφωνία με την τότε Σοβιετική Ένωση και ορισμένα παράκτια κράτη, ακολουθώντας τη μέθοδο της μέσης γραμμής. Αργότερα, η Τουρκία ήρθε σε συμφωνία με τη Βουλγαρία

και τη Ρουμανία, με παρόμοιο τρόπο, όπως με τη Σοβιετική Ένωση.

Εν κατακλείδι, το Καστελλόριζο έχει μακράιωνη ιστορία, που καταδεικνύει αδιαμφισβήτητα τον ελληνικό του χαρακτήρα. Αν και πέρασαν διάφοροι κατακτητές, κανένας τους δεν μπόρεσε να αλλάξει την ελληνικότητα των κατοίκων του, που είναι απολύτως συνυφασμένη με την Ορθόδοξη χριστιανική πίστη τους. Η νήσος είναι εξίσου ελληνική με την Αθήνα και κάθε άλλη γωνιά της πατρίδας μας. Οι περισσότερες ελληνικές κυβερνήσεις έδειξαν πρωτοφανή αδιαφορία γι' αυτήν, αλλά πλέον όλοι οι Έλληνες έχουν καταλάβει την σημασία του Καστελλόριζου, όπου οι κάτοικοι φυλάνε, κυριολεκτικά, Θερμοπύλες. Παραφράζοντας τον στίχο του Καβάφη, αυτή την φορά οι Μήδοι δεν θα διαβούνε...

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ & ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ευάγγ. Βαρδαμίδης, *Ιστορία της νήσου Μεγίστης Καστελλόριζου*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

Νίκ. Παπαναστασίου, *Καστελλόριζο, το μαργαριτάρι του Λεβάντε*, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2004.

Ι. Σ. Παπαφλωράτος, *Η ιστορία του Ελληνικού Στρατού (1833-1949)*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2014.

— *Το νομικό καθεστώς των νήσων του Αιγαίου, Οι απόψεις της Τουρκίας, οι θέσεις της Ελλάδος και τα ισχύοντα βάσει του Διεθνούς Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα 2017.

Κ. Τσαλακούρης, «Το Καστελλόριζο στις παραμονές της επανάστασης της 1ης Μαρτίου 1913», *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, 1986.

Ι. Μ. Χατζηφώτης, *Καστελλόριζο, ο ακρίτας του Αιγαίου*, εκδ. Φιλιππότης, Αθήνα 1996.

N. G. Ashton, *Ancient Megiste: The Forgotten Kastellorizo*, Nedlands, Περθ 1995.

Paul G. Harpner, *A Naval History of World War I*, Naval Institute Press, Ανάπολις 1994.

Ο Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος είναι νομικός-διεθνολόγος, δρ Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΤΑΛΑΑΤ ΠΑΣΑ, ΕΚΔΙΚΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ

του ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

ΣΤΙΣ 15 Μαρτίου του 1921 ένας νεαρός Αρμένιος, ο Σογομόν Τεχλιριάν, εγκαταστάθηκε στην οδό Χάρνεμπεργκ, αριθμός 4, του Σαρλότενμπουργκ, προαστίου του Βερολίνου. Από την ημέρα εκείνη το βλέμμα του Τεχλιριάν δεν απομακρύνθηκε από την κατοικία που έφερε τον αριθμό 37 της ίδιας οδού. Ένοικός της, από τον Νοέμβριο του 1918, ήταν ένας γενειοφόρος 47άρης που όταν έβγαινε στον δρόμο φορούσε ημίψηλο και σύμφωνα με τα μουσουλμανικά έθιμα ακολουθούνταν, σε απόσταση αρκετών μέτρων, από τη γυναίκα του.

Ο ευρωπαϊκά ντυμένος Τούρκος ήταν ο Αλή Σαγί μπέη, όπως ανέφερε το πιστοποιητικό που του είχε παραχωρήσει η τότε γερμανική κυβέρνηση για να αποκρύψει τα στοιχεία της πραγματικής του ταυτότητας που παρέπεμπαν στον Ταλαάτ πασά, διώκτη των ελληνικών πληθυσμών της Θράκης και της Μικράς Ασίας και κυριότερο οργανωτή ενός από τα πιο φρικιαστικά μαζικά εγκλήματα του 20ού αιώνα, της γενοκτονίας 1,5 εκατομμυρίου Αρμενίων.

Για να διαπιστώσει την πραγματική ταυτότητα του Ασιάτη κατοίκου του Σαρλότενμπουργκ, ο Τεχλιριάν, πέρα από τις πληροφορίες που είχε συγκεντρώσει, συνέκρινε παλιές φωτογραφίες του Ταλαάτ με τον κύριο με το ημίψηλο που περνούσε καθημερινά εμπρός από το παράθυρό του. Ένα σκίτσο, που παρουσίαζε τον γείτονά του χωρίς γένια και με φέσι αντί για ημίψηλο, συνέβαλε στην αποκάλυψη της πραγματικής ταυτότητάς του. Δέκα ημέρες παρακολουθούσε ο Τεχλιριάν το θύμα του. Δέκα ημέρες αγωνίας και έντασης, μέχρι που ο Αρμένιος πατριώτης βεβαιώθηκε ότι ο Αλή Σαγί μπέη δεν ήταν άλλος από τον Μεχμέτ Ταλαάτ μπέη, τον μεγάλο σφαγέα των Αρμενίων και των Ελλήνων της Οθωμανικής Τουρκίας.

Στις 15 Μαρτίου 1921, λίγο πριν από το μεσημέρι, ο Ταλαάτ πασά έκανε τη συνηθισμένη βόλτα του, ακολουθούμενος από τη σύζυγό του. Μόλις τον αντίκρισε ο δράστης έσπευσε προς την έξοδο του σπιτιού του. Ο Ταλαάτ βάδιζε αργά, με κόπο, λες και σήκωνε βαρύ φορτίο. Ο άλλοτε κραταιός Τούρκος αξιωματούχος και τώρα

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Στις 15 Μαρτίου 1921 ο νεαρός Αρμένιος Σογομόν Τεχλιριάν, θα εκτελέσει στο Βερολίνο, τον αυτοεξόριστο και άλλοτε κραταιό Τούρκο αξιωματούχο Μεχμέτ Ταλαάτ πασά. **ΚΑΤΩ.** Ο εμπνευστής της εξόντωσης ενός και πλέον εκατομμυρίου Αρμενίων Ταλαάτ Πασάς (1874-1921). **ΔΕΞΙΑ:** Ο Αμερικανός πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Χένρυ Μόργκενταου, ο οποίος είχε πολλές κατ' ιδίαν συζητήσεις με τον Ταλαάτ, προσπαθώντας να τον πείσει να σταματήσει τις σφαγές των Αρμενίων, θα πει αργότερα ότι πίσω από το ευγενικό χαμόγελο κρυβόταν ένας αδίστακτος, κυνικός άνθρωπος.

αυτοεξόριστος στη Γερμανία προχωρούσε ανύποπτος. Ο Τεχλιριάν ξεκίνησε από το απέναντι πεζοδρόμιο και πλησίασε τον Τούρκο πρώην δυνάστη. Τον προσπέρασε και κατόπιν επιβράδυνε το βήμα του. Ύστερα έκανε μεταβολή και άρχισε να κατευθύνεται προς τον Ταλαάτ. Το βλέμμα του κάποια στιγμή συναντήθηκε με αυτό του Τούρκου σφαγέα. Ο Τεχλιριάν ήταν ήρεμος γιατί η συνειδησή του ήταν ήσυχη. Ήξερε πολύ καλά τι επρόκειτο να κάνει και γιατί. Οι δύο άνδρες απείχαν μόλις δύο βήματα. Τα βλέμματά τους διασταυρώθηκαν για δεύτερη φορά. Προς στιγμήν φάνηκε ότι ο Ταλαάτ κάτι υποπιτεύθηκε. Τα βλέφαρα του Τούρκου τρεμόπαιξαν από φόβο. Προσπάθησε να λοξοδρομήσει για να μη συγκρουστεί με τον άγνωστο διαβάτη. Αλλά δεν πρόλαβε. Εμπρός από τον αριθμό 17, ο Τεχλιριάν έβγαλε το περίστροφο από την τσέπη του και με μία αστραπιαία κίνηση το σήκωσε στο ύψος της κεφαλής του γιγαντώσωμου Τούρκου. Μία σφαίρα ήταν αρκετή. Ο άλλτε πανίσχυρος Ταλαάτ ταλαντεύτηκε και σε δέκατα του δευτερολέπτου ξαπλώθηκε κατά γης, «σαν πριονισμένη βελανιδιά». Η γυναίκα που τον ακολουθούσε, η σύζυγός του, λιποθύμησε, ενώ ο κόσμος που βγήκε στα μπαλκόνια και στα παράθυρα φώναζε «πιάστε τον», «πιάστε τον δολοφόνο», καθώς ο Τεχλιριάν έσπευδε να εξαφανιστεί. Μάταια όμως. Κάποιοι που ερχόταν από την αντίθετη κατεύθυνση κατάφερε να τον συλλάβει.

Η δίκη, που διεξήχθη στο Βερολίνο και διήρκεσε από τις 2 μέχρι τις 6 Ιουνίου 1921, συγκέντρωσε παγκόσμιο ενδιαφέρον. Απολογούμενος στο δικαστήριο ο Τεχλιριάν αρνήθηκε την κατηγορία της ανθρωποκτονίας. *«Σκότωσα, είπε, αλλά δεν είμαι ανθρωποκτόνος και δεν έχω τύψεις».*

Η υπεράσπιση, που την είχαν αναλάβει οι καλύτεροι ποινικολόγοι της Γερμανίας, μεταξύ των οποίων και ο καθηγητής του

Πανεπιστημίου του Κιέλου, Νημάγιερ, χαρακτήρισε την πράξη του κατηγορουμένου εκδίκηση για τη σφαγή 1,5 εκατομμυρίου Αρμενίων από το καθεστώς των Νεοτούρκων, όταν ο Ταλαάτ ήταν υπουργός Εσωτερικών και κατόπιν πρωθυπουργός της Τουρκίας. Ο Ταλαάτ επέτρεψε και συντόνιζε τη σφαγή, υποστηρίχτηκε στο δικαστήριο, όπου ξεδιπλώθηκε ο βαριά εγκληματικός ρόλος του.

Ο Τεχλιριάν ήταν ο μόνος από την οικογένειά του που επέζησε της θηριωδίας του Ταλαάτ, κηρύχτηκε τελικά αθώος και η απόφαση του δικαστηρίου έγινε δεκτή από την παγκόσμια κοινή γνώμη με ανακούφιση. Ουσιαστικά, η αθώωση του νεαρού Αρμένιου απετέλεσε την ισχυρότερη απόδειξη των συναισθημάτων της πολιτισμένης ανθρωπότητας απέναντι στην επιδειχθείσα από το επίσημο οθωμανικό τουρκικό κράτος βαρβαρότητα κατά των Αρμενίων, το 1915, αλλά και προηγούμενα, επί του αιμοσταγούς σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ Β', το 1894-1896. Βέβαια, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι η δίκη στη Γερμανία διεξήχθη επί καθεστώτος Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, όταν η Δικαιοσύνη λειτουργούσε ελεύθερα.

Ο Ταλαάτ πασά, αν και στερούμενος παντελούς, σχεδόν, μόρφωσης, πέτυχε να αναρριχηθεί στο υψηλό αξίωμα του μεγάλου βεζίρη, χάρη στην τόλμη και την ακαλίνωτη σκληρότητά του. Από απλός υπάλληλος του Τηλεγραφείου Θεσσαλονίκης έγινε, το 1908, μέλος του Νεοτουρκικού Κομιτάτου και αναμείχθηκε ενεργά στην εναντίον του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ Β', κίνηση των Νεοτούρκων, επιστέγασμα της οποίας υπήρξε η κατά το 1911 κατάληψη της εξουσίας, για μικρό χρονικό διάστημα και η επάνοδος σ' αυτήν το 1913, όταν και κυβέρνησε την Τουρκία μέχρι το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Κατά τις πρώτες διαπραγματεύσεις για τη συμφωνία ειρήνης μετά τον Β'

Η γενοκτονία των Αρμενίων του 1915 παρέμεινε ατιμώρητη από την διεθνή κοινότητα, παρότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως σύμμαχος των Κεντρικών Δυνάμεων βρισκόταν στους ηττημένους του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Βαλκανικό Πόλεμο, ο Ταλαάτ, ο Εμβέρ πασά και άλλοι Νεότουρκοι εισέβαλαν βίαια στο μέγαρο της Υψηλής Πύλης, όπου συνεδρίαζε το υπουργικό συμβούλιο, ανέτρεψαν την κυβέρνηση και δολοφόνησαν τον τότε υπουργό Στρατιωτικών Νιαζήμ πασά. Η εξουσία βρέθηκε ξανά στα χέρια των Νεοτούρκων και ο Ταλαάτ έγινε πάλι υπουργός των Εσωτερικών, ενώ λίγο αργότερα και μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που έληξε άδοξα, με βαριά ήττα για την Τουρκία, υπηρέτησε ως μέγας βεζίρης. Ο Ταλαάτ και τα άλλα δύο στελέχη της Νεοτουρκικής Τρόικας Εμβέρ πασά και Τζεμάλ Αχμέτ πασά καθώς και άλλοι σημαίνοντες Νεότουρκοι επιβίβαστηκαν κρυφά σε υποβρύχιο και έφυγαν για τη Γερμανία. Το 1919, οι τρεις ηγέτες των Νεοτούρκων και οι στενότεροι συνεργάτες τους καταδικάστηκαν ερήμην σε θάνατο από δικαστήριο της πατρίδας τους.

Η γενοκτονία των Αρμενίων, ένα από τα στυγερότερα εγκλήματα στην ιστορία της ανθρωπότητας, στόχευε στην εξολόθρευση της αρμενικής εθνότητας. Η μεθόδευσή του έφερε τη σφραγίδα της βαρβαρότητας του Τούρκου υπουργού Εσωτερικών. Χαρακτηριστικά, στις 16 Σεπτεμβρίου του έτους εκείνου ο Ταλαάτ τηλεγραφούσε στον γενικό διοικητή του Χαλεπίου:

«Γνωρίζετε, ότι η Κυβέρνηση έχει αποφασίσει να εξολοθρεύσει ολοσχερώς τους διαμένοντες στην Τουρκία Αρμενίους. Οποιος από σας είναι αντίθετος προς τη σχετική διαταγή δεν είναι δυνατόν να αποτελεί στο εξής μέλος της κρατικής μηχανής. Χωρίς έλεος προς τις γυναίκες και τα παιδιά, πρέπει να τεθεί τέρμα στην ύπαρξή τους. Όσο φοβερά κι αν είναι τα μέσα που χρησιμοποιούνταν για τον σκοπό αυτό, δεν πρέπει να ξεχνάτε πως αυτό γίνεται για το καλό του τουρκικού έθνους».

Στρατιώτες στέκονται πάνω από κρανία θυμάτων σε αρμενικό χωριό της επαρχίας Μους.
ΚΑΤΩ: Ο Ταλαάτ πασάς (αριστερά), με τον Ισμαήλ Ενβέρ πασά και τον συνταγματάρχη Χαλίλ Σαμί μπέη.

Με το τηλεγράφημά του αυτό ο Ταλαάτ ανακαλούσε στην τάξη τους Τούρκους εκείνους διοικητικούς υπαλλήλους που επηρεασμένοι από ανθρωπιστικά συναισθήματα, παρέβλεψαν προγενέστερη διαταγή, σχετική με τη σφαγή των Αρμενίων. Η διαταγή αυτή, είχε εκδοθεί στα μέσα Απριλίου του 1915 και αναφερόταν στον υποχρεωτικό εκτοπισμό του αρμενικού στοιχείου, με τη δικαιολογία της απομάκρυνσής του από «πολεμικές ζώνες». Υπήρχε όμως μία ουσιώδης παράλειψη σ' αυτήν: δεν αναφερόταν ο τόπος εξορίας ή συγκέντρωσης των θυμάτων. Επόμενο ήταν ο γραμματέας του Ταλαάτ ν' απορήσει και να ρωτήσει τον προϊστάμενό του για την ονομασία του τόπου. Σκληρός και κυνικός όπως ήταν ο Τούρκος υπουργός των Εσωτερικών, του απάντησε:

«Δεν υπάρχει κανένας συγκεκριμένος τόπος. Γράψε τη λέξη π ο υ θ ε ν ά».

Το «πυθενά» αυτό σήμαινε ότι η πορεία θα ήταν συνεχής. Χωρίς τέλος. Μέχρις ότου επιτυχανόταν η εξαφάνιση όλων των πορευομένων Αρμενίων.

Η ίδια μέθοδος, για την επέλευση του θανάτου κατά τη διάρκεια των αδιάκοπων των πεζοποριών, χωρίς νερό και φαγητό, χρησιμοποιήθηκε και για την εξόντωση των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Την ιδέα του διωγμού των Αρμενίων υπέδειξε η Καϊζερική Γερμανία, μέσω του επικεφαλής της Στρατιωτικής Αποστολής της στην Τουρκία στρατηγού Μίμαν φον Σάντερς, για λόγους ασφαλείας, όπως υποστηρίχθηκε. Προκειμένου δηλαδή να αποφευχθεί συνεργασία των εντός της Τουρκίας Αρμενίων με τους Ρώσους, που βρίσκονταν σε πόλεμο μέχρι τον Νοέμβριο του 1917, ως μέλη της Αντάντ, κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με δεδομένο ότι οι Αρμένιοι της Τουρκίας διέμεναν στα ιστορικά της εδάφη που συνορεύουν με τη Ρωσία, επιβλήθηκε η αναγκαστική

και βίαιη μετακίνηση προς νότο, στις ερήμους της Συρίας και της Μεσοποταμίας.

Η βίαιη όμως μετακίνηση των αρμενικών πληθυσμών, με πεζοπορίες πολλών ημερών και κάτω από αντίξοες συνθήκες κατέληξε σε φυσική εξόντωση των μετακινουμένων. Όσοι από αυτούς επιζούσαν φονεύονταν από ειδικά αποσπάσματα Τσετών, οι οποίοι προηγουμένως λήστευαν τα θύματά τους και βίαζαν τις γυναίκες.

Το ίδιο συνέβη και με τους Έλληνες της Τουρκίας που είχαν στενές σχέσεις με την ιδιαίτερη πατρίδα τους, αλλά και πολιτιστικούς και εμπορικούς δεσμούς με τη Γαλλία, την Αγγλία και τη Ρωσία, που το 1915 αποτελούσαν τη λεγόμενη «Αντάντ», αντίπαλο των Κεντρικών Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Τουρκίας).

Από τις αρχές του 20ού αιώνα, ιδιαίτερα κατά την πρώτη εικοσιπενταετία, η πολιτική της Τουρκίας απέβλεπε σε εκτεταμένη εθνοκάθαρση. Στην πραγματικότητα όμως επρόκειτο για εδάφη των εθνικών αυτών ομάδων τα οποία κατέλαβαν οι Τούρκοι, μετά τη νίκη τους στο Μαντζικέρτ (1071), και στην Ευρώπη μετά την απόβασή τους στην Καλλιόπολη το 1354 και την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453.

Την πολιτική αυτή ενίσχυσαν, αν δεν υποκίνησαν οι Γερμανοί, με τους δύο στρατηγούς τους Λίμαν φον Σάντερς και φον Γκόλτς (στις αρχές του 20ού αιώνα), που ήταν υπεύθυνοι εκπαιδευτές και αναδιοργανωτές του τουρκικού στρατού και στους οποίους οι Τούρκοι απένειμαν, τιμής ένεκεν και σε αναγνώριση των υπηρεσιών τους, τον τίτλο του «πασά».

Οι Γερμανοί αυτοί στρατηγοί-πασάδες του τουρκικού στρατού υπέδειξαν στην τουρκική ηγεσία και επέβαλαν τον απηνή διωγμό του ελληνικού στοιχείου της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Κωνσταντινούπολης, όπως και των Αρμενίων. Ήταν

Η ήττα της Γερμανίας το 1918 και η διαφαινόμενη κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από την Αντάντ οδήγησαν τον Ταλαάτ σε φυγή. Αυτοεξορίστηκε στη Γερμανία, και στην Τουρκία καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο. Η φωτογραφία είναι από τις τελευταίες του, το 1921, στο Βερολίνο. **ΑΠΕΝΑΝΤΙ:** Ο εκτελεστής του Ταλαάτ, Σογομόν Τεκλιριάν (1897-1960), οδηγήθηκε σε δίκη σε δικαστήριο της Γερμανικής Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, το οποίο τον αθώωσε σε 4 ημέρες.

η πρώτη μεγάλη επιχείρηση εθνοκάθαρσης του 20ού αιώνα. Πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί, ότι οι Νεότουρκοι εξαπάτησαν τις εθνικές μειονότητες της Τουρκίας, το 1908, με το να υποσχεθούν σ' αυτές ίσα και όμοια δικαιώματα με αυτά που απολάμβαναν οι μουσουλμάνοι υπήκοοι του Σουλτάνου.

Από τουρκικής πλευράς, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αποτελούσε ιδανική ευκαιρία για την επίλυση των λογαριασμών με τους Αρμένιους. Οι τελευταίοι, παρά τους διωγμούς και τις σφαγές από τους Τούρκους στο τέλος του 19ου αιώνα καθ' όλο σχεδόν το δεύτερο μισό του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, εξακολουθούσαν να αποτελούν συνειδητή εθνική ομάδα που ζούσε με τον πόθο της απελευθέρωσης της και μαζί μ' αυτήν της απελευθέρωσης της πατρίδας της που κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς το 1375.

Η ευκαιρία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, για την τότε τουρκική κυβέρνηση, οφειλόταν στο ότι η προσοχή του πολιτισμένου κόσμου ήταν συγκεντρωμένη στην Ευρώπη, όπου συνάπτονταν οι φονικότερες μάχες μεταξύ των Κεντρικών Δυνάμεων και της Αντάντ.

Στη σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε υπό την προεδρία του Ταλαάτ για τη σφαγή των Αρμενίων έλαβαν μέρος τα σημαντικότερα στελέχη των Νεοτούρκων. Σ' αυτήν ο δόκτωρ Ναζίμ είπε: «*Εάν περιοριστούμε στις συνήθεις τοπικές σφαγές, όπως του 1909 στα Άδανα (εννοούσε τις 30.000 Αρμένιους που σφαγιάστηκαν από τους Νεότουρκους στα Άδανα το 1909), θα έχουμε ζημία πάρα κέρδος. Το Αρμενικό Έθνος πρέπει να εκριζωθεί και κανένας δεν πρέπει να επιζήσει στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τώρα βρισκόμαστε σε εμπόλεμη κατάσταση και*

άλλοτε να μη μας ξαναδοθεί τέτοια ευκαιρία. Μερικοί από μας μπορεί να ρωτήσουν, γιατί τόση βαρβαρότητα, κι ακόμη: τι κακό θα μπορούσε να προέλθει από τα γυναικόπαιδα; Σας παρακαλώ, κύριοι, μη γίνεσθε τόσο λεπτοί και πονόψυχοι...».

Σύμφωνα με το σχέδιο της γενοκτονίας των Αρμενίων, όλοι οι Αρμένιοι άρρενες, ηλικίας μεταξύ 20 και 45 ετών θα καλούνταν στα όπλα, με το αιτιολογικό του πολέμου και της γενικής επιστράτευσης. Τα γυναικόπαιδα και όσοι ήταν άνω των 46 ετών καθώς και οι έφηβοι θα εκτοπίζονταν με το πρόσχημα της απομάκρυνσής τους από τις πολεμικές ζώνες. Τα μόνα

πρόσωπα που θα εξαιρούνταν του μέτρου αυτού προβλεπόταν να είναι οι ωραιότερες νεαρές Αρμένισσες, που θα οδηγούνταν βίαια στα χαρέμια των αξιωματούχων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των πλουσίων Οθωμανών.

Οι επιστρατευμένοι Αρμένιοι, που έφτασαν τις 120.000, εξολοθρεύτηκαν μέσα στις μονάδες που υπηρετούσαν. Έτσι ο αρμενικός λαός στερήθηκε τη σπουδαιότερη δύναμη υποστήριξής του. Οι Νεότουρκοι, όμως, δεν αρκέστηκαν στην εκτέλεση του σημαντικότερου από μαχητική άποψη και ικανότητα αρμένικου

βραχίονα, αλλά προχώρησαν και στην εξαφάνιση της ηγεσίας των Αρμενίων. Διανοούμενοι, επιστήμονες και πολιτικοί, η αφρόκρεμα δηλαδή του αρμενικού έθνους, συνελήφθησαν, εξορίστηκαν και εκτελέστηκαν μετά από αιφνιδιαστικό μπλόκο στην αρμενική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης, το βράδυ της 24ης προς την 25η Απριλίου του 1915. Το μόνο που απέμεινε πλέον ήταν ο λαός, οι μεγάλες μάζες. Η εξορία των αρμενικών πληθυσμών και τα μαρτύρια στα οποία υποβλήθηκαν αποτελούν τον Γολγοθά του Αρμενικού Έθνους.

Το 1915 εκατοντάδες χιλιάδες άτομα σύρονταν με τη βία έξω από τα σπίτια τους και σχημάτιζαν μακριές φάλαγγες που χωρίς τρόφιμα, ρουχισμό και φάρμακα ξεκινούσαν την πορεία προς τον θάνατο. Η εκκίνηση ήταν ταυτόχρονη σχεδόν απ' όλα τα σημεία της Μικράς Ασίας. Από κάθε συνοικισμό, χωριό και πόλη, από παντού, όπου υπήρχε έστω κι ένας Αρμένιος. Η

κατεύθυνση ήταν προς την έρημο Ντερ Ελ Ζορ, προς τη Συρία. Εκεί μακριά, από το βλέμμα του Θεού και των ανθρώπων, μακριά από την περιέργεια των ξένων, επρόκειτο να πεθάνουν από την έλλειψη τροφής και νερού τα λείψανα των φαλάγγων. Όσοι δηλαδή δεν θα είχαν αποδεκτιστεί κατά τη διαδρομή. Αυτοί, όμως, ήταν λίγοι. Οι περισσότεροι είχαν αφήσει την τελευταία τους πνοή στη διαδρομή.

Δεκάδες χιλιάδες Αρμένιοι σέρνονταν ασταμάτητα, νύχτα και μέρα, κάτω από αντίξοες συνθήκες. Η εικόνα των ανθρώπων αυτών ήταν τραγική. Το δέρμα τους είχε αφυδατωθεί. Τα χείλη τους ήταν στεγνά και τα πόδια τους πρησμένα. Ρακένδυτοι και αποστεωμένοι, ήταν υποχρεωμένοι να κουβαλούν μαζί τους όχι μόνο τον πόνο και τη δυστυχία, αλλά και αρρώστιες όπως ο τύφος. Μόνη τροφή τους ήταν τα σκυλιά και οι γάτες. Και όταν παρουσιαζόταν έλλειψή τους, ερχόταν η σειρά των ψόφρων ζώων.

Η κηδεία του Ταλαάτ πασά. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Αρμένισσα σκύβει στο νεκρό παιδί της.

Μετά μερικές δεκάδες χιλιόμετρα τα παιδιά, οι εγκυμονούσες, οι γέροι, οι τραυματίες, ήταν ανήμποροι να συνεχίσουν. Πολλοί απ' αυτούς ξάπλωναν στη γη και δεν ξανασηκωνόνταν. Άλλοι έπεφταν από βράχους ή βουτούσαν σε ποτάμια για να πνιγούν. Όσοι συνέχιζαν δεν ήταν περισσότερο τυχεροί. Για να επιζήσουν, έφηναν κι έτρωγαν ακόμη και τις σόλες των παπουτσιών τους. Μερικές φορές, από το βάθος του ορίζοντα ξεπρόβαλλαν καβαλάρηδες που έσπευδαν προς το μέρος τους. Ο κουρνιαχτός που σηκώνονταν έσμιγε τον ουρανό με τη γη. Όσες από τις καρδιές των ανθρώπων ερειπιών μπορούσαν να χτυπήσουν λίγο γρήγορα έδιναν κουράγιο και στις άλλες.

— *Να τους, έρχονται. Είναι οι ελευθερωτές!*

Αλλά τι ψευδαισθήσεις ήταν αυτές. Αντί ελευθερωτών έφταναν εκτελεστές. Εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου. Που τους είχαν ανοίξει τις πύλες της φυλακής με σκοπό να ικανοποιήσουν τα ζωώδη

ένστικτά τους επί των ανυπεράσπιστων Αρμενίων, στη σκιά ενός ήδη αποδεκατισμένου έθνους. Οργανωμένοι σε μονάδες άτακτων (τσέτες), οι κακούργοι ορμούσαν σαν λύκοι στα θύματά τους. Στο κτηνώδες φεστιβάλ των μαστιγώσεων, του ακρωτηριασμού και του βιασμού των κοριτσιών που είχε πραγματοποιηθεί τις πρώτες ημέρες των συλλήψεων και απελάσεων, προστίθεται τώρα το πιο άγριο μακελειό του αιώνα μας. Όσα από τα θύματα δεν μπορούσαν να συνεχίσουν την πορεία τους οι τσέτες τα αποκεφάλιζαν, τα έριχναν μισοπεθαμένα στα πηγάδια, ή τα εγκατέλειπαν βορά στα τσακάλια και στις ύαινες.

Ο Ρώσος πρόξενος στην Τραπεζούντα, ο οποίος, μετά την αποχώρησή των δήμιων από την περιοχή, ανέλαβε την ταφή των θυμάτων, ανέφερε: *«Διέταξα τη μεταφορά από τις τάφρους 850 αποκεφαλισμένων πτωμάτων... Οι δήμιοι... άφηναν τα ακέφαλα σώματα στο πηγάδι κι εξέθεταν στην πλατεία της πόλης τα κεφάλια... μπηγμένα σε πασσάλους. Άλλοτε,*

Το τρίτο ηγετικό στέλεχος της Νεοτουρκικής τρόικας, Τζεμάλ Αχμέτ πασάς (1872-1922), είχε την τύχη του Ταλαάτ. Δολοφονήθηκε και αυτός από τον Μισάκ Τορλακιάν, στην Τιφλίδα. ΔΕΞΙΑ: Ο Αρμένιος Μισάκ Τορλακιάν (1889-1968), που εκτέλεσε τον Τζεμάλ Αχμέτ πασά. ΚΑΤΩ. Ο Σαΐντ Χαλίμ πασάς (1865-1921), πρωθυπουργός της οθωμανικής κυβέρνησης κατά το 1915, όταν πραγματοποιήθηκε η φοβερή σφαγή του αρμενικού έθνους, δολοφονήθηκε στις 5 Δεκεμβρίου 1921, στη Ρώμη, όπου διέμενε, από τον Αρσαβίρ Σιραγκιάν. ΔΕΞΙΑ: Ο εκτελεστής του Σαΐντ Χαλίμ πασά, Αρμένιος Αρσαβίρ Σιραγκιάν (1900-1973).

οι στρατιώτες κάρφωσαν τα κομμένα κεφάλια στην άκρη της ξιφολόγης τους και τα περίφεραν θριαμβευτικά στην πόλη... Όταν όμως οι εγκληματίες ήταν βιαστικοί, έδεναν τα θύματά τους σ' ένα τοίχο και τα αποτελειώναν τρυπώντας τα με τα σπαθιά τους».

Σύμφωνα με τον Ιταλό γενικό πρόξενο Τζάκομπο Γκαρίνι, πριν από τους διωγμούς υπήρχαν στην Τραπεζούντα 14.000 Αρμένιοι. Απ' αυτούς επέζησαν της εθνοκάθαρσης μόνο 100 άτομα.

Οι διωγμοί των Αρμενίων συνεχίστηκαν καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Μερική ύφεση επήλθε το 1916, όταν Αρμένιοι που υπηρετούσαν στον ρωσικό στρατό εισήλθαν στις τουρκοκρατούμενες αρμενικές περιοχές και ενεπλάκησαν σε εκθροπραξίες με τους Τούρκους. Δύο χρόνια αργότερα, την άνοιξη του 1918, οι Αρμένιοι αυτοί ανέκοψαν την εγκληματική προέλαση των στρατευμάτων της Πύλης και κήρυξαν την ανεξαρτησία της πατρίδας τους, που αναγνωρίστηκε τελικά με τη Συνθήκη των Σεβρών. Καθώς όμως η τελευταία ουδέποτε εφαρμόστηκε, το αρμενικό έθνος έχασε μία από τις πιο σπάνιες ευκαιρίες για την απόκτηση των εδαφών του και την οργάνωση του κράτους του.

Για μία ακόμη φορά μεγάλο μέρος του μαρτυρικού λαού διέφυγε στο εξωτερικό, με πρόθεση όχι μόνο να σωθεί αλλά και να συνεχίσει τον αγώνα για την ικανοποίηση των δικαιών αιτημάτων των ομοεθνών του. Η ελεύθερη Αρμενία ενσωματώθηκε στη συνέχεια στη Σοβιετική Ένωση και απετέλεσε μέλος της ΕΣΣΔ, μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα, όταν ανεξαρτητοποιήθηκε. Η υπόλοιπη Αρμενία είναι υπό την κατοχή του τουρκικού κράτους.

Ιδού, λοιπόν, οι λόγοι για τους οποίους ο Ταλαάτ δολοφονήθηκε στις 5 Μαρτίου

1921 και για τους οποίους ο εκτελεστής του Τεχλιριάν αθώωθηκε. Ο Τεχλιριάν έζησε τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του στην Αμερική, όπου και πέθανε, το 1972, έχοντας ήσυχη τη συνειδησή του, διότι εκτέλεσε τον δήμιο του αρμενικού έθνους. Το τρίτο ηγετικό στέλεχος της Νεοτουρκικής Τρόικας, ο Τζεμάλ Αχμέτ πασάς, είχε την τύχη του Ταλαάτ. Δολοφονήθηκε και αυτός από ένα Αρμένιο πατριώτη, τον Μισάκ Τορλακιάν, το καλοκαίρι του 1922 στην Τιφλίδα.

Ενώ ο πρωθυπουργός της οθωμανικής κυβέρνησης κατά το 1915, όταν διεξήχθη η φοβερή σφαγή του αρμενικού έθνους, Σαΐντ Χαλίμ πασά, δολοφονήθηκε στις 5 Δεκεμβρίου 1921, στη Ρώμη, όπου διέμενε, από τον Αρμένιο πατριώτη Αρσαβίρ Σιραγκιάν.

Ο Σαΐντ Χαλίμ πασά ήταν μεταξύ των Οθωμανών αξιωματούχων που συνελήφθησαν από τους Άγγλους μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και μεταφέρθηκαν στη Μάλτα, όπου και κρατήθηκαν για ένα διάστημα. Ένας από τους νεότουρκους πρωταγωνιστές της αρμενικής γενοκτονίας, ο Μπεχαεντίν Σακίρ, εκτελέστηκε το 1922, από Αρμένιο πατριώτη στο Βερολίνο, όπου ζούσε κρυπτόμενος.

Ένα και πλέον αιώνα μετά τη γενοκτονία των Αρμενίων, το επίσημο τουρκικό κράτος αρνείται πεισματικά να αναγνωρίσει το τρομερό μαζικό αυτό έγκλημα, αν και είχε διαπραχθεί επί εποχής της σουλτανικής Τουρκίας. Το καθεστώς ανατράπηκε οριστικά το 1922 από τον Κεμάλ Ατατούρκ, ο οποίος όμως είχε θητεύσει κατά το παρελθόν στους Νεότουρκους και επί ημερών του οποίου, μέχρι την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας, τον Οκτώβριο του 1923, ολοκληρώθηκε ο διωγμός όχι μόνο των Αρμενίων αλλά και των Ελλήνων του Πόντου, της Δυτικής Μικράς Ασίας και της Ασιατικής Θράκης.

Ο Τίτος Ι. Αθανασιάδης είναι δημοσιογράφος, ιστορικός, Μ. Α. University of London.

Ο ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

του ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΒΑΡΒΟΥΝΗ

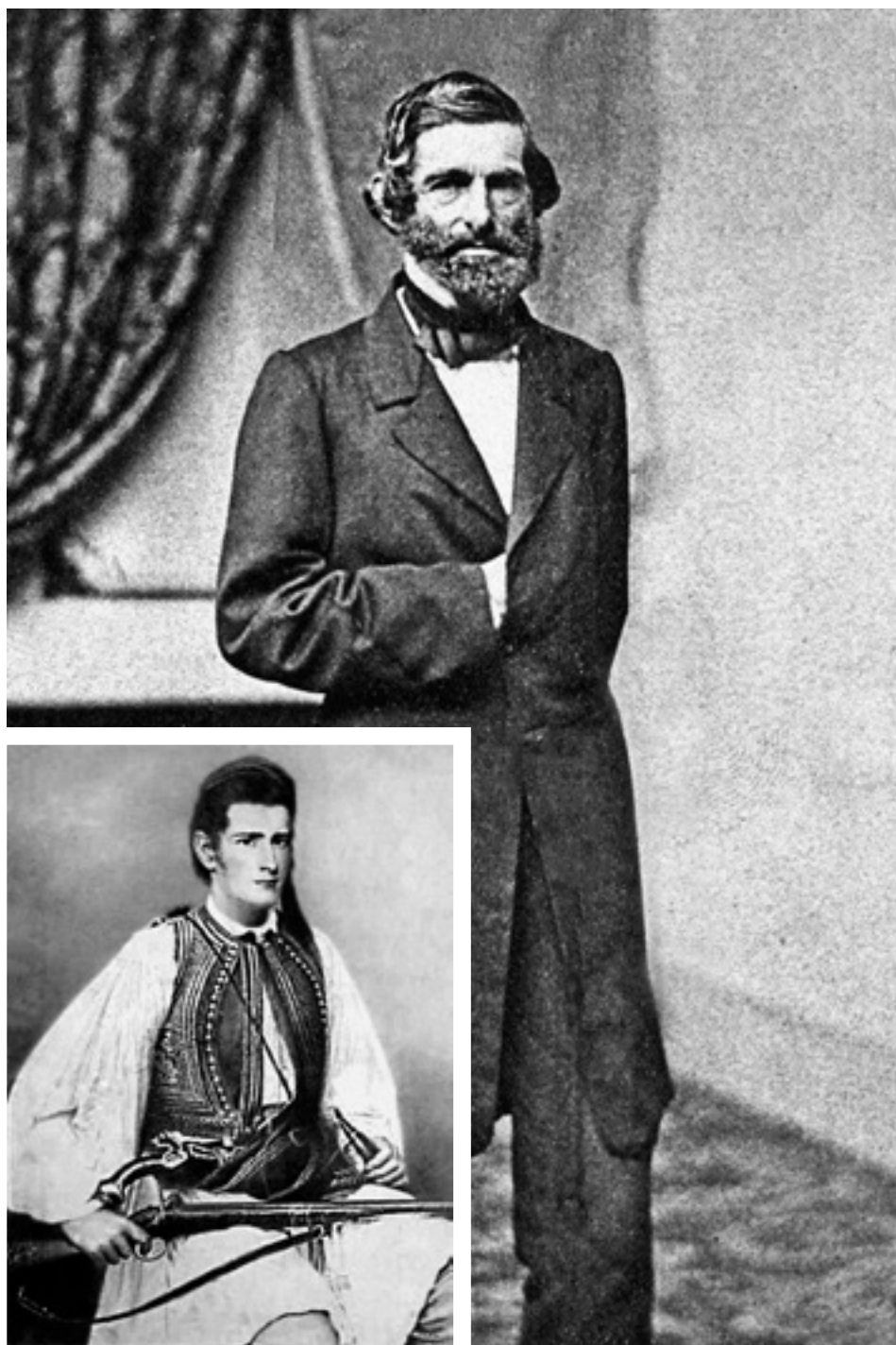
Οι περισσότεροι μπορεί να λησμονούν, άλλοι πάλι δεν γνωρίζουν πόσο σημαντικό ήταν το κίνημα του αμερικάνικου φιλελληνισμού κατά την Επανάσταση του 1821 και πώς σημάδεψε την πολιτική, κοινωνική και ακαδημαϊκή ζωή στις Ηνωμένες Πολιτείες την δεκαετία του 1820, η οποία γνώρισε έναν «ελληνικό πυρετό». Πολλοί φιλέλληνες έδρασαν με ενθουσιασμό στην Αμερική, συγκέντρωσαν και έστειλαν επανειλημμένα χρήματα και βοήθεια, ενώ άλλοι συμμετείχαν ενεργά στον απελευθερωτικό αγώνα στην Ελλάδα.

ΟΤΑΝ τα νέα για την Ελληνική Επανάσταση έφτασαν στην άλλη άκρη του Ατλαντικού, ο ενθουσιασμός πολλών απλών Αμερικανών πολιτών αλλά και πολιτειακών παραγόντων ήταν μεγάλος, κυρίως στις παράλιες πόλεις της Ανατολικής Ακτής και σε κάποιες από τις κεντρικές Πολιτείες. Σχηματίστηκαν φιλελληνικές επιτροπές, γράφτηκαν ένθερμα κείμενα, κατατέθηκαν ακόμα και προτάσεις για δυναμική στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ στην Ανατολική Μεσόγειο με σκοπό την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών αλλά και τη βοήθεια προς τους Έλληνες. Η στρατιωτική επέμβαση δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, αλλά, αν κρίνουμε από την εσωτερική αλληλογραφία των πολιτικών του Κογκρέσου, συζητήθηκε σοβαρά. Άλλωστε, ο αμερικανικός στόλος στη Μεσόγειο επισκέφθηκε την απελευθερωμένη Πελοπόννησο στις αρχές του καλοκαιριού του 1821, διερευνητικά μεν, αλλά με φιλική

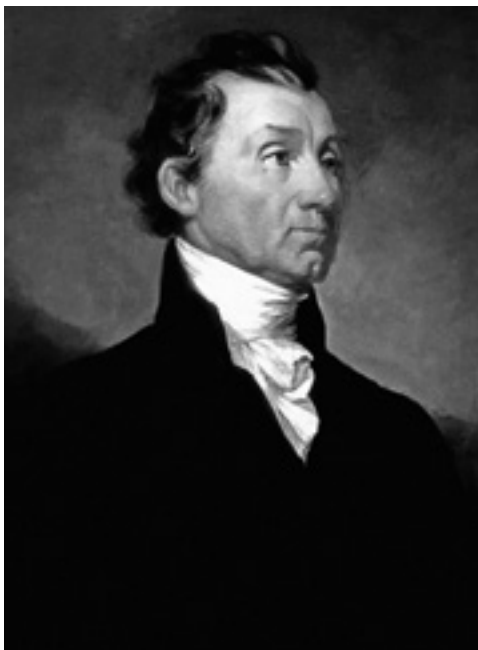
διάθεση και αναγνωρίζοντας εμμέσως τους Έλληνες ως εμπόλεμους.

Παρά τις αρχικές ενθουσιώδεις προθέσεις, η αμερικανική κυβέρνηση δεν επενέβη δυναμικά στο διπλωματικό πεδίο, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του Αρχιστράτηγου Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, που ζήτησε από μέρος της Μεσοηνιακής Συγκλήτου τη βοήθεια των ΗΠΑ τον Μάιο του 1821. Σε μια εκδήλωση στην Ουάσιγκτον διαβάστηκε το ακόλουθο απόσπασμα από τη σχετική προκήρυξη του: *«Αμερικανοί, αν και μας χωρίζουν μεγάλες θάλασσες, νιώθουμε πιο κοντά σ' εσάς παρά σε γείτονές μας. Σας θεωρούμε φίλους, συμπολίτες και αδελφούς γιατί είστε δίκαιοι, φιλόπρωτοι, γενναίοι και ηθικοί. Ευελπιστούμε ότι ο λαός του Πεν, του Ουάσιγκτον και του Φραγκλίνου θα βοηθήσει τους απογόνους του Φωκίωνος, του Θρασυβούλου, του Αράτου και του Φιλοποίμενος».*

Την περίοδο εκείνη το περίφημο Δόγμα Μονρόε ήταν υπό διαμόρφωση. Για να

Ο φιλέλληνας ιατρός Σάμιουελ Γκρίντλεϊ Χάου (1801-1876), πρωτεργάτης της αμερικανικής βοήθειας προς την επαναστατημένη Ελλάδα, με ελληνική ενδυμασία και σε προχωρημένη ηλικία στα τέλη δεκαετίας του 1850.

Ο Φιλέλληνας Τζέιμς Μονρόε (1758-1831) διετέλεσε Πρόεδρος των ΗΠΑ το χρονικό διάστημα 1817-1825. **ΔΕΞΙΑ:** Ο Τζων Κουίνσις Ανταμς (1767-1848) διαδέχθηκε τον Μονρόε στην προεδρία των ΗΠΑ ακριβώς τις ημέρες που αποβιβαζόταν ο Ιμπραήμ πασάς της Αιγύπτου στην Πελοπόννησο. Υπήρξε λιγότερο ενθουσιώδης από τον Μονρόε για τα ιδανικά της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς βασικός στόχος του ήταν η σύναψη αμερικανοοθωμανικής συμφωνίας εμπορίου και ναυτιλίας, η οποία επιτεύχθηκε τελικά στις 7 Μαΐου 1830,

αποφύγουν τις επεμβάσεις των Ευρωπαίων στην αμερικανική ήπειρο οι Αμερικάνοι θα απέφευγαν με τη σειρά τους την εμπλοκή στις ευρωπαϊκές υποθέσεις και στις υποθέσεις των ήδη οργανωμένων ευρωπαϊκών αποικιών. Έτσι, παρά την επιμονή και τον ενθουσιασμό φιλελλήνων γερουσιαστών, όπως ο Ντάνιελ Ουέμπστερ, ο Χένρυ Κλέυ και ο Σαμ Χιούστον, αλλά και πολλών ισχυρών προσωπικοτήτων της Βοστώνης, της Νέας Υόρκης και της Ουάσιγκτον (πολιτικών, διανοούμενων, επιχειρηματιών), η αμερικανική κυβέρνηση και το Κογκρέσο εξέφραζαν απλώς τα φιλικά αισθήματά τους για τον αγώνα των Ελλήνων. Η πολιτεία της Νότιας Καρολίνας, μάλιστα, ζήτησε ρητά με μνημειώδη απόφαση του τοπικού Κοινοβουλίου την αναγνώριση της Ελλάδας. Η σημαντικότερη επιτυχία των φιλελλήνων

ήταν η ξεκάθαρα φιλελληνική θέση του προέδρου Τζέιμς Μονρόε στις ετήσιες ενημερώσεις του προς το Κογκρέσο, από το 1822 έως και το τέλος της προεδρικής θητείας του, χωρίς όμως να προβεί σε ουσιαστικές και ευνοϊκές εξαγγελίες. Και όμως, ο Μονρόε ήταν ο πιο δημοφιλής αρχηγός κράτους στον ελληνικό χώρο, καθώς είχε ξεπεράσει σε δημοφιλία ακόμη και τον Τσάρο. Μπορεί η αμερικανική ηθική συμπαράσταση στον αγώνα των Ελλήνων να μην είχε τυπική ισχύ, είχε όμως μεγάλο διπλωματικό βάρος, παρόλο που η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ ήταν τυπικά ουδέτερη, αλλά αθόρυβα φιλοτουρκική και σε στάση αναμονής μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

Ο υποκινητής αυτής της χαλαρής φιλοτουρκικής πολιτικής δεν ήταν ο Μονρόε αλλά ο υπουργός Εξωτερικών του, ο Τζων

Κουίνου Άνταμς, ο οποίος διαδέχτηκε τον Μονρόε στην προεδρία των ΗΠΑ ακριβώς τις ημέρες που αποβιβαζόταν ο Ιμπραήμ πασάς της Αιγύπτου στην Πελοπόννησο. Ο Άνταμς ήταν λιγότερο ενθουσιώδης από τον Μονρόε για τα ιδανικά της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς βασικός στόχος του ήταν η σύναψη αμερικανοοθωμανικής συμφωνίας εμπορίου και ναυτιλίας, η οποία επιτεύχθηκε τελικά στις 7 Μαΐου 1830, ύστερα από μακροχρόνιες επίμονες και σκληρές διαπραγματεύσεις. Με την υπογραφή της σημαντικής αυτής συνθήκης οι ΗΠΑ εδραίωσαν επισήμως την παρουσία τους στο Αιγαίο προσδοκώντας σε τεράστια εμπορικά και οικονομικά οφέλη, ενώ παράλληλα αναγνωρίζονταν ως μια μεγάλη δύναμη προς δυσαρέσκεια της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, οι οποίες έβλεπαν τα συμφέροντά τους να απειλούνται στην Ανατολική Μεσόγειο.

Παραδόξως, ενώ ο Τζων Κουίνου Άνταμς επιδίωκε εμπορικές συμφωνίες με τους Οθωμανούς, ο πατέρας του Άνταμς, ο δεύτερος πρόεδρος των ΗΠΑ Τζων Άνταμς, ήταν ενθουσιώδης φιλέλληνας. Ένας από τους «πατέρες» του αμερικανικού έθνους και τους πρωταγωνιστές της Αμερικανικής Επανάστασης που βρίσκονταν ακόμα εν ζωή, ο 86χρονος πρώην πρόεδρος όχι μόνο εκδήλωσε ήδη από το τέλος του 1821 τον ενθουσιασμό του για την Ελληνική Επανάσταση (*«Και τι σημασία έχει που απέχει 4.000 μίλια η Ελλάδα, δεν μας ενδιαφέρει δηλαδή η εξασφάλιση της Ελευθερίας της»*), αλλά στην προσωπική αλληλογραφία του υποστήριζε την υποχρέωση των ΗΠΑ να εξαγάγουν την Επανάσταση στην Ευρώπη. Πρότεινε, μάλιστα, να δημιουργήσουν έναν επαναστατικό και δημοκρατικό άξονα Ελλάδας, Ιταλίας, Ελβετίας και Ολλανδίας. Ωστόσο, απέφυγε να κριτικάρει την επίσημη ουδετερότητα της κυβέρνησής του ή να έρθει σε σύγκρουση με τον γιο του, όταν ο τελευταίος είχε αναλάβει ως πρόεδρος της χώρας το 1825.

Τελικά η επίσημη αμερικανική πολιτική δεν απέτρεψε τους ένθερμους υποστηρικτές του ελληνικού αγώνα να δράσουν με όποια μέσα μπορούσαν για να επιτευχθεί η δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Ποιος ήταν όμως ο πρωτοστάτης του αμερικανικού φιλελληνισμού εκείνη την κρίσιμη περίοδο για τον Ελληνισμό;

Έντουαρντ Έβεριτ

Ο Έντουαρντ Έβεριτ (1794-1865) υπήρξε η μεγαλύτερη ηγετική φυσιογνωμία του φιλελληνικού κινήματος στις ΗΠΑ και ένας από τους φανατικούς λάτρεις της Ελλάδας στην ιστορία της αμερικανικής πολιτικής. Κλασικός φιλόλογος και ακαδημαϊκός, ήταν ο πρώτος γνωστός Αμερικανός που συνδύαζε το λόγιο ενδιαφέρον για την Αρχαιότητα και συγχρόνως διέθετε εκείνη την παιδεία που τον κατήθυνε στη μελέτη της μεσαιωνικής και νεότερης Ελλάδας. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη Γερμανία, συναναστάθηκε Έλληνες σπουδαστές, ενώ επεδίωξε να γνωρίσει επιφανείς προσωπικότητες, μεταξύ άλλων και τον Αδαμάντιο Κοραή. Αμέσως μόλις έφτασε στη Γηραιά Ήπειρο, συναντήθηκε με τον Βύρωνα, το έργο του οποίου γνώριζε ήδη, ασχολήθηκε με την εκμάθηση της νεοελληνικής γλώσσας, περιηγήθηκε την Ελλάδα το 1819 και κατέγραψε τις εντυπώσεις του σε ημερολόγιο. Επιστρέφοντας στην Αμερική και συγκεκριμένα στο Χάρβαρντ, ξεκίνησε την πολιτική μάχη του φιλελληνισμού με όσους τρόπους μπορούσε.

Ως συντάκτης της εφημερίδας *The North American Review* (Βορειοαμερικανική Επιθεώρηση) θεώρησε επιτακτική ανάγκη να αναδημοσιεύσει ποικίλες ελληνικές εκκλήσεις που έβλεπαν το φως της δημοσιότητας στον Τύπο. Η δημοσίευση του μεταφρασμένου Προσωρινού Συντάγματος της Επιδαύρου της 12ης Ιανουαρίου 1822 συνιστούσε την κορυφαία πράξη του για την ανάπτυξη του αμερικανικού

φιλελληνισμού. Επιπλέον, εκτός από άρθρα σχετικά με την Ελληνική Επανάσταση, ο Έβερει δημοσίευε και το σύνολο των πρακτικών του Κογκρέσου που αφορούσαν τη συζήτηση για τον αγώνα των Ελλήνων. Μάλιστα η πρώτη φιλελληνική οργάνωση που συστάθηκε στις ΗΠΑ ήταν αυτής της Βοστώνης το 1823 έπειτα από πρωτοβουλία του ίδιου του Έβερει. Στις 19 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους η οργάνωση,

διά του Έβερει που εκτελούσε χρέη γραμματέα, απηύθυνε στα μέλη του έκκληση για την αναγκαιότητα παροχή βοήθειας προς τους αγωνιζόμενους Έλληνες, επικαλούμενη τα μέχρι τότε δεινά τους από τον οθωμανικό σκοταδισμό, καθώς και τις πρόσφατες σφαγές τους στη Χίο και τη Μικρά Ασία.

Η ρητορική του ικανότητα ήταν αναγνωρισμένη από όλους, ώστε έλαβε το

Ο Έντουαρντ Έβερει (1794-1865), Αμερικανός πάστορας, διπλωμάτης, πολιτικός, φιλόλογος και ακαδημαϊκός, γνωστός επίσης για τις θέσεις του υπέρ του θεσμού της δουλείας, ήταν εκείνος που πρωτοστάτησε στην ανάπτυξη του φιλελληνικού κινήματος στην πατρίδα του.

χρίσμα του αντιπροσώπου για την περιοχική Μίντλσεξ στη Βουλή των Αντιπροσώπων το 1825. Δύο χρόνια αργότερα έλαβε επιτολή από τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, ο οποίος αναγνώρισε τις φιλελληνικές ενέργειες του Έβερρετ, επισημαίνοντας:

«Ο λαός της Ελλάδος δεν είναι αγνώμων απέναντι στους ευεργέτες του. Είμαστε ευγνώμονες προς όλους όσοι με φωνή στεντόρεια δήλωσαν και υποστήριξαν τον αγώνα μας τον επικό. Έχουμε καταγράψει τα ονόματά τους τα οποία θα μείνουν για πάντα στα χρονικά της αναγεννημένης Ελλάδος ούτως ώστε στην αιωνιότητα να ενθυμούμαστε τι προσέφεραν και εμείς και οι επόμενες γενιές».

Στη συνέχεια διετέλεσε κυβερνήτης της Μασσαχουσέτης (1835-1839) και πρέσβης των ΗΠΑ στο Λονδίνο (1841-1845). Αποσύρθηκε προσωρινά από την πολιτική όταν το 1846 εξελέγη πρόεδρος του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ. Έξι χρόνια αργότερα διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών. Όταν έγινε γνωστός ο θάνατός του, η Ελλάδα θρήνησε με ειλικρινά αισθήματα ευγνωμοσύνης τον μεγάλο αυτόν ελληνιστή και λάτρη της Ελλάδας. Και δικαιολογημένα, καθώς ο Έβερρετ δεν έδωσε μόνο το σάλπιγμα του φιλελληνισμού στην πατρίδα του, αλλά αποτέλεσε και τη σημαντικότερη κολόνα που τον στήριξε, με τις άοκνες και συνεχείς του προσπάθειες.

Σε όλη τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα ο Έβερρετ διατηρούσε συχνή επαφή με αρκετούς Έλληνες επαναστάτες και διανοούμενους, εφοδιάζοντας με συστατικές επιστολές Αμερικανούς που επιθυμούσαν να πάνε στην Ελλάδα και να πολεμήσουν στο πλευρό των ατρόμητων αγωνιστών του Κολοκοτρώνη και λοιπών οπλαρχηγών.

Καμία από τις φιλελληνικές του ενέργειες δεν υπαγορεύτηκε από πολιτικά ή προσωπικά κίνητρα, αλλά μόνο από την άδολη και βαθιά του αγάπη προς τη χώρα που γέννησε τη δημοκρατία.

Ο Λουκάς Μιλτιάδης Μίλλερ (1824-1902) υιοθετήθηκε από τον Αμερικανό φιλέλληνα Τζόναθαν Μίλλερ και έγινε ο πρώτος Έλληνας που εκλέχθηκε στο Κογκρέσο των ΗΠΑ.

Αμερικανοί στην Ελλάδα

Ωστόσο, άλλη σημαντική διάσταση του αμερικανικού φιλελληνισμού είναι εκείνοι οι γενναίοι φιλέλληνες Αμερικανοί που ταξίδεψαν μέχρι την Ελλάδα για να βοηθήσουν τους αγωνιζόμενους επαναστάτες. Όπως ο θρυλικός γιατρός Σάμιουελ Γκρίντλεϋ Χάου, ο Τζωρτζ Τζάρβις και ο λιγότερο γνωστός Τζόναθαν Μίλλερ.

Ο Σάμιουελ Γκρίντλεϋ Χάου (1801-1876) ήταν ιατρός-χειρουργός ο οποίος υπήρξε πολέμιος της δουλείας στις ΗΠΑ, υποστηρικτής των επαναστατικών κινημάτων σε Ελλάδα και Πολωνία, και πρωτοπόρος στην εκπαίδευση των τυφλών καθώς και των ατόμων με ψυχική αναπηρία. Ρομαντική φύση και θαυμαστής του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, ήρθε στην Ελλάδα στις αρχές του 1825 ως απεσταλμένος της Φιλελληνικής Επιτροπής της Βοστώνης. Μόλις είχε αποφοιτήσει από το Πανεπι-

στήμιο Χάρβαρντ και φλεγόταν από την επιθυμία της αφιλοκερδούς προσφοράς στην επανάσταση των Ελλήνων, συμμεριζόμενος τις κακουχίες και τις σκληρές συνθήκες διαβίωσης των επαναστατών. Μάλιστα όταν έφτασε στη χώρα του Περικλή και Αριστοτέλη, δεν θέλησε καμία αμοιβή από την κυβέρνηση. Σε επιστολή στον πατέρα του έγραψε: *«Δεν θέλω τίποτα. Η κυβέρνηση δεν μπορεί να ντύσει και να θρέψει τους φτωχούς και ταλαιπωρημένους στρατιώτες της, και δεν έχω την καρδιά να ζητήσω χρήματα, όταν μάλιστα μπορώ να συντηρούμαι με ιδιωτική πελατεία»*.

Στην Ελλάδα ο Χάου έλαβε μέρος στην Επανάσταση ως στρατιωτικός ιατρός στην πρώτη γραμμή τόσο στα χερσαία πεδία των μαχών όσο και κατά τη διάρκεια ναυτικών επιχειρήσεων. Ήταν ριψοκίνδυνος και δεν δίσταζε να εκτίθεται συνεχώς σε κινδύνους, δείχνοντας απaráμιλλο θάρρος και γενναιότητα εναντίον των Οθωμανών. Στη συνέχεια ανέλαβε καθήκοντα στρατιωτικού ιατρού στη ναυαρχίδα «Καρτερία» (το πρώτο ατμοκίνητο πολεμικό πλοίο στην ιστορία) και διευθυντής των ιατρικών υπηρεσιών του ελληνικού στόλου. Η γενναιότητα και ικανότητά του ως επικεφαλής και οργανωτή του προσέδωσαν τον ευφημιστικό τίτλο «Λαφαγιέτ της Ελληνικής Επανάστασης» (σε αναλογία με τον διάσημο Γάλλο στρατηγό και άλλο μεγάλο φιλέλληνα της εποχής).

Ο Χάου ζούσε στα στρατόπεδα φορώντας και αυτός την ελληνική ενδυμασία, συμμεριζόμενος τους κινδύνους των αγωνιστών της Επανάστασης. Στο ημερολόγιό του, το τόσο συναρπαστικό, γεμάτο εγκώμια *Ημερολόγιο από τον Αγώνα (1825-1829)* σημείωνε: *«Σε λίγο καιρό μπορούσα να παραβγώ με τους βουνίσσιους αγωνιστές στην ικανότητα να υπομένω την κούραση, την πείνα και το ξενύχτι. Μπορούσα να κουβαλώ το τουφέκι μου με τη βαριά ζώνη με το γιαταγάνι και τα πιστόλια όλη*

μέρα, σκαρφαλώνοντας κλεισούρες, μπορούσα να τρώω ξινήθρες και σαλιγκάρια ή να μη φάω τίποτα και τη νύχτα να ξαπλώνω και να κοιμάμαι ψόφιος από την κούραση». Για τον ελληνικό λαό έγραφε: *«Ειλικρινά, διαπίστωση ότι οι Έλληνες ήταν άνθρωποι με αγαθά αισθήματα, με εμπιστοσύνη και τιμιότητα. Παρά την επί τετρακόσια χρόνια καταπιεστική, συντριπτική τυραννική δουλεία, είναι ενάρτετοι, με ευάρεστο χαρακτήρα και με ιδιαίτερη ευφυΐα και αντίληψη»*. Ωστόσο ο Χάου δεν στεκόταν μόνο στα εγκωμιαστικά λόγια, αφού στηλίτευε πάντοτε τις όποιες αρνητικές συμπεριφορές και τα σφάλματα των Ελλήνων, αλλά στο τέλος τα συγκωρούσε, με την κατανόηση ότι οφείλονταν στη μακροχρόνια σκλαβιά και στον άγριο πόλεμο εναντίον ενός αιμοδιψούς κατακτητή.

Προς τα τέλη του 1826 ο Χάου επέστρεψε στις ΗΠΑ με μοναδικό σκοπό να ξεσηκώσει με τις εκκλήσεις του τους συμπατριώτες του για τη συγκέντρωση προμηθειών για έναν υπερήφανο, ρακένδυτο λαό που πολεμούσε για το μεγαλύτερο αγαθό, την ελευθερία του. Σε συνεργασία με άλλους φιλέλληνες ο Χάου περιόδευσε ως επικεφαλής της επιτροπής από τη Βοστώνη σε όλες τις πολιτείες και συγκέντρωσε μεγάλα ποσά με τα οποία στάλθηκαν το φθινόπωρο του 1827 στους Έλληνες οκτώ πλοία με ιματισμό και τρόφιμα. Αυτή είναι η μεγαλύτερη βοήθεια που έλαβε η Ελλάδα από το εξωτερικό την περίοδο εκείνη. Ο Χάου επέστρεψε στη λατρεμένη του Ελλάδα και διαχειρίστηκε με υποδειγματικό τρόπο τη διανομή της βοήθειας. Παράλληλα οργάνωσε και διοίκησε νοσοκομεία και ιατρικά κέντρα στον Πόρο, στο Ναύπλιο και στην Αίγινα. Σχεδίασε σύστημα στρατιωτικής υγειονομικής επιμελητείας, το οποίο περιλάμβανε μονάδες παροχής πρώτης ιατρικής βοήθειας στο πεδίο της μάχης και σχεδιασμό για αποστολή των τραυματιών σε σταθερό νοσοκομείο. Επιπροσθέτως, συγκινημένος

Φιλέλληνες από κάθε γωνιά του κόσμου. Υπάρχουν αναφορές για 16 Αμερικανούς που πολέμησαν στην Επανάσταση του 1821.

από τους άστεγους, άνεργους και εξαθλιωμένους πρόσφυγες που είχαν κατακλύσει την Αίγινα εκείνη την περίοδο, σχεδίασε και πρότεινε στην κυβέρνηση ένα πρωτότυπο σχέδιο απασχόλησής τους σε κοινωνικά έργα, παρέχοντάς τους, με αυτό τον αποτελεσματικό τρόπο, τα προς τα ζην. Μάλιστα την άνοιξη του 1829 ο Χάου ίδρυσε κοντά στην Κόρινθο έναν πρότυπο αγροτικό οικισμό για προσφυγικές οικογένειες ο οποίος λειτούργησε για περίπου δύο δεκαετίες.

Το 1831 ο Χάου επέστρεψε στις ΗΠΑ, ωστόσο ταξίδεψε ξανά στην Ευρώπη, όπου και δραστηριοποιήθηκε στη χρηματοδότηση της πολωνικής επανάστασης που είχε ξεσπάσει το ίδιο έτος. Μετά από πολλές περιπέτειες επέστρεψε στη Βοστώνη όπου και συνέχισε το ιατρικό του έργο, οργανώνοντας το περίφημο Ίδρυμα Πέρκινς, την παλαιότερη σχολή τυφλών στις

ΗΠΑ, της οποίας υπήρξε ο πρώτος διευθυντής. Ο Χάου έκανε ένα τελευταίο ταξίδι στην Ελλάδα το 1866, μεταφέροντας προμήθειες και χρήματα για την ανακούφιση των προσφύγων κατά την Κρητική Επανάσταση εναντίον των Οθωμανών. Παρέμεινε πολιτικά και κοινωνικά ενεργός έως το τέλος της ζωής του, αφήνοντας ένα τεράστιο σημασίας συνολικό συγγραφικό έργο με πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορική έρευνα.

Ο Τζωρτζ Τζάρβις (1797-1828) ή αλλιώς «Γεώργιος Ζέρβης ο Αμερικανός», όπως αρεσκόταν να λέγεται κατά την παραμονή του στην Ελλάδα, ήταν γιος Αμερικανού διπλωμάτη και υπήρξε άλλο ένα παράδειγμα αγνού φιλέλληνα, ο οποίος πολέμησε σε ελληνικό έδαφος για να βοηθήσει τους σκλαβωμένους Έλληνες στον δύσκολο αγώνα τους. Από την ημερομηνία της άφιξής του στην Ελλάδα, στις 3 Απριλίου

1822, έως και τον ξαφνικό θάνατό του, στις 11 Αυγούστου 1828, ο σκληροτράχηλος Τζάρβις έχησε όλες τις σημαντικές φάσεις του ελληνικού ξεσηκωμού, έχοντας μάλιστα πολλές σημαντικές επαφές με οπλαρχηγούς.

Είχε λάβει βαθμό συνταγματάρχη και χρηματοδοτούσε μια ομάδα 45 επίλεκτων πολεμιστών που πολέμησε γενναία σε πολλές μάχες κάτω από αντίξοες συνθήκες. Όταν έφτασε ο Ιμπραήμ πασάς της Αιγύπτου στην Πελοπόννησο, ο Τζάρβις ζήτησε να πάει στην πρώτη γραμμή των συγκρούσεων στη Μεσσηνία. Μετά από σφοδρές αψιμαχίες με τον εχθρό, αιχμαλωτίστηκε τον Απρίλιο του 1825 με άλλους περίπου 1.000 Έλληνες. Ο Ιμπραήμ πασάς, εντυπωσιασμένος από τη δράση του Τζάρβις, του προσέφερε 100 δολάρια τον μήνα αμοιβή και διπλό μισθό στους στρατιώτες του για να αλλάξουν στρατόπεδο. Αρνήθηκαν όλοι με αποτέλεσμα να φυλακιστούν, ωστόσο ο Τζάρβις κατάφερε να αποδράσει και να επιστρέψει στις γραμμές των Ελλήνων.

Συνεργάστηκε με τον Λόρδο Βύρωνα, τον Μαυροκορδάτο, τον Κολοκοτρώνη (από το 1825) και τον Καραϊσκάκη (από το 1826). Στη μάχη του Φαλήρου πολέμησε στο πλευρό του Καραϊσκάκη. Ήταν πάντα ντυμένος με την ελληνική ενδυμασία στα πεδία μαχών της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου και τραυματίστηκε αρκετές φορές. Ο Τζάρβις έγραψε για τη δράση του στο πλευρό των Ελλήνων:

«Σκοπεύω να υπηρετήσω χωρίς παράσημο ή χρήματα στον αγώνα, όσο βαστούν οι δυνάμεις μου. [...] Να βλέπει κανείς αυτούς τους άμοιρους Έλληνες ξυπόλυτους, χτυπημένους από τη φτώχεια και τη χειρότερη εξαθλίωση, να ανεβοκατεβαίνουν τα βουνά και τα λαγκάδια κυνηγώντας τον σκληροτράχηλο εχθρό της πατρίδας τους, είναι ένα θέαμα συγκλονιστικό. Θαρρώ πως ούτε για την ίδια μου την οικογένεια δεν ένιωσα ποτέ τόση στοργή όση

ένιωσα και νιώθω για τους δύστυχους Έλληνες, τους οποίους άσβεστη φλόγα οδηγεί σοφά στις προσπάθειές τους για την απόκτηση της ελευθερίας τους με ασύγκριτη γενναιότητα».

Μετά από χρόνια παρουσίας στην Ελλάδα, για τις πολύτιμες υπηρεσίες του έλαβε τον βαθμό του Υποστρατήγου. Πέθανε από τύφο τον Αύγουστο του 1828 στο Άργος, όπου και ετάφη στην αυλή της εκκλησίας του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου. Ο θάνατός του προκάλεσε μεγάλη θλίψη και δημιούργησε δυσαναπλήρωτο κενό στις καρδιές όλων των Ελλήνων.

Ο Τζόνθαν Μίλλερ (1796-1847), εμπνευσμένος από την αγάπη του για την περιπέτεια και το φιλελληνικό κίνημα, ήλθε στην Ελλάδα το 1824 και για μία διετία πολέμησε με απaráμιλλη γενναίότητα στο πλευρό των Ελλήνων φορώντας και εκείνος την ελληνική στρατιωτική ενδυμασία. Τα παράτολμα στρατιωτικά του κατορθώματα τον έκαναν γνωστό με το προσωνύμιο «Ο τολμηρός Αμερικανός διάβολος» και, παρόλο που δεν είχε άλλους πόρους, δεν ζήτησε ποτέ χρηματική αμοιβή. Η δημοσιευμένη αλληλογραφία του αποτελεί σημαντική πηγή πληροφοριών για την Επανάσταση. Έλαβε τον βαθμό του συνταγματάρχη. Υπερασπίστηκε το Μεσολόγγι κατά την πολιορκία και περιέγραψε την ηρωική έξοδο. Πολέμησε με γενναιότητα υπό τις διαταγές του Δημήτριου Υψηλάντη και του Μακρυγιάννη στη μάχη των Μύλων. Συνεργάστηκε με τον Σάμουελ Χάου για τη διανομή της πολύτιμης αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα το 1827.

Εκτός από θερμός φιλέλληνας, ο Μίλλερ ήταν και ανθρωπιστής, προσπαθώντας να φροντίσει αρκετά μικρά ορφανά Ελληνόπουλα. Στις αρχές της πολιορκίας του Μεσολλογίου, ανέλαβε τη φροντίδα ενός μικρού αγοριού δύο ετών, το οποίο είχε βρει να περιφέρεται στον δρόμο ύστερα από τον θάνατο των γονιών του.

Συγκινημένος στην τραγική θέα του ανήμπορου αγοριού, αποφάσισε να το υιοθετήσει, ονομάζοντάς το Λουκά Μιλτιάδη Μίλλερ. Το ορφανό αυτό αγοράκι έγινε αργότερα ο πρώτος Ελληνοαμερικανός βουλευτής που εκλέχθηκε στο αμερικανικό Κογκρέσο.

Υπήρξαν όμως αναφορές και για άλλους Αμερικανούς φιλέλληνες, όπως ο Τζων Άλλεν στο Ναβαρίνο, ο ιατρός Τζων Γκέττυ

και ο ναύτης Τζέιμς Ουίλλιαμς στη φρεγάτα «Ελλάς» με τον Ανδρέα Μιαούλη. Ο Ουίλλιαμ Ουάσιγκτον, γιος ενός εξάδελφου του αρχηγού της Αμερικανικής Επανάστασης, επίσης πολέμησε στο πλευρό των Ελλήνων επαναστατών. Απόφοιτος της Στρατιωτικής Ακαδημίας Ουέστ Πόιντ, ο Ουάσιγκτον ήρθε στην Ελλάδα το 1825 όπου και ανέλαβε τη διοίκηση μιας μονάδας τυφεκιοφόρων. Σε κάποια επιστολή

Το μνημείο του φιλέλληνα Σάμιουελ Γκρίντλεϊ Χάου στο λιμάνι της Αίγινας. Η μελέτη έγινε από τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Κουτσογιάννη, η σύνθεση και η εκτέλεση της εργασίας οφείλεται στον Πραξιτέλη Τζανουλίνο.

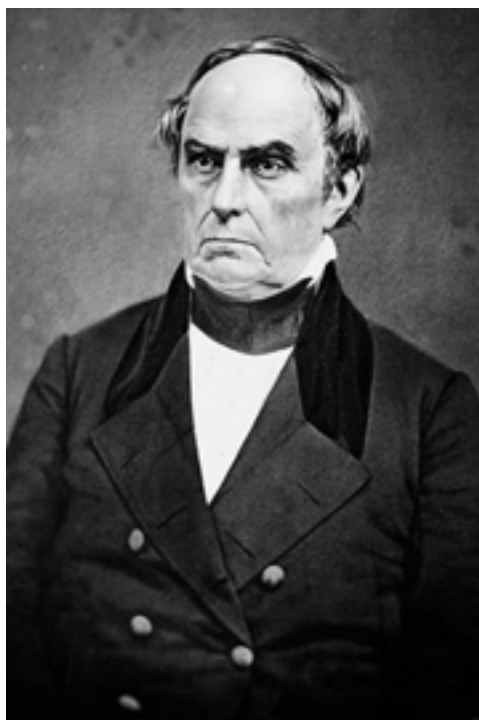
του ανέφερε: «Θέλω να πεθάνω για την Ελλάδα και μόνο, και κάθε σταγόνα του αίματός μου ανήκει σ' αυτήν». Ο ίδιος μάλιστα επιδείκνυε με υπερηφάνεια τα ελληνικά διακριτικά του ελληνικού στρατού στους ξένους αξιωματούχους. Δυστυχώς ο Ουάσιγκτον σκοτώθηκε το καλοκαίρι του 1827 στο Ναύπλιο σε μια ανούσια συμπλοκή. Ήταν μόλις 25 χρονών, ωστόσο η ανάμιξή του στον αγώνα για την απελευθέρωση των Ελλήνων αντιπροσωπεύει άλλο ένα ένθερμο παράδειγμα μέλους της αμερικανικής ελίτ, τόσο αφοσιωμένου στα ιδεώδη του ελληνισμού.

Ένα ξεχασμένο κεφάλαιο

Σήμερα, δεν έχει απομείνει από τον αμερικανικό φιλελληνισμό των χρόνων της Ελληνικής Επανάστασης παρά μια αμυδρή ανάμνηση της τεράστιας συμβολής του στον αιματοβαμμένο αγώνα των Ελλήνων για την ελευθερία από τον βάρβαρο οθωμανικό ζυγό σκλαβιάς τεσσάρων αιώνων. Και όμως, ο αμερικανικός φιλελληνισμός έβαλε τη δική του σφραγίδα και διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο υπέρ της Ελλάδας, συγκροτώντας ένα μεγάλο αλλά ελάχιστα γνωστό κεφάλαιο της τρισχιλιετής ελληνικής ιστορίας.

Το κίνημα του αμερικανικού φιλελληνισμού εκδηλώθηκε με γνώμονα τις ηθικές και πολιτικές αξίες του Ελληνισμού, βασιζόμενο στο πνεύμα ελευθερίας και δημοκρατίας της αρχαίας Ελλάδας. Το παρακάτω απόσπασμα από την ομιλία του φιλέλληνα γερουσιαστή Ντάνιελ Ουέμπστερ στο Κογκρέσο τον Ιανουάριο του 1824 συνιστά πλαίσιο αναφοράς για τη διαχρονική φιλία και συνεργασία ανάμεσα στους λαούς της Ελλάδας και ΗΠΑ:

«Πρέπει να μας ενδιαφέρει ο αγώνας επιφανών ανθρώπων στους οποίους χρωστάμε επιστήμες, τέχνες κι ότι άλλο εμπλουτίζει τη ζωή μας. Οι Έλληνες έχουν

Ο φιλέλληνας Αμερικανός γερουσιαστής Ντάνιελ Ουέμπστερ (1782-1852).

τη συμπάθειά μας για πολλούς λόγους. Είναι άξιοι μιας αθάνατης κληρονομιάς και συνεχιστές μιας πλούσιας ιστορίας. Στον ηρωικό αγώνα τους για ελευθερία δείχνουν σθένος, τόλμη και περιφρόνηση του κινδύνου και της οδύνης, όπως ακριβώς και στις ένδοξες μέρες της αρχαίας Ελλάδας».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αχιλλέας Βήττας, *Ο Αμερικανικός Φιλελληνισμός στην Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1960.

Αλέξανδρος Κωστόπουλος, *Γέφυρες Ελευθερίας. Ο Αμερικανικός Φιλελληνισμός κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα*, Αθήνα 2009.

Χρήστος Δ. Λάζος, *Η Αμερική και ο ρόλος της στην Επανάσταση του 1821*, τόμοι 2, Αθήνα 1984.

Ο Μιλτιάδης Βαρβούνης είναι ιστορικός ερευνητής.

MARK WOOLMER

ΦΟΙΝΙΚΕΣ

ιστορία και πολιτισμός
μια εισαγωγή

Μια νέα αποτίμηση αυτού
του συναρπαστικού αλλά
μυστηριώδους σημιτικού λαού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

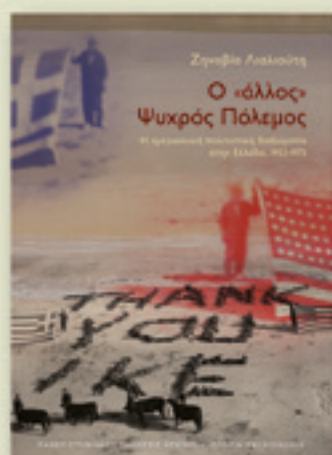

Γ.Β. ΔΕΡΖΙΑΔΗΣ

ΛΕΡΝΑΙΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

πλέγματα εξουσίας στην Ιστορία

«Το βιβλίο αυτό είναι ένα δοκίμιο, με όλες
τις σημασίες της λέξης: δοκίμιο – δοκιμή·
δοκίμιο – ερμηνεία· δοκίμιο – αίρεση.
Περιγράφει επτά μορφές με τις οποίες μπορούμε
σήμερα πλέον να σκεφτούμε το κράτος».

ΤΖΕΝΗ ΛΙΑΛΙΟΥΤΗ

Ο «ΆΛΛΟΣ» ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

η αμερικανική πολιτιστική διπλωματία
στην Ελλάδα, 1953-1973

Οι επιτυχίες και οι αστοχίες της αμερικανικής
πολιτιστικής διπλωματίας στο πλαίσιο
του Ψυχρού Πολέμου, σε συνάρτηση
με τις εξελίξεις στην ελληνική πολιτική σκηνή.

ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑΣ, Ο ΠΑΘΙΑΣΜΕΝΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

του ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Πολλά μπορεί να καταλογίσει κανείς στον Παπαφλέσσα, στη «*θολή και μπερδεμένη τούτη μορφή*» όπως, πολύ εύστοχα, τον χαρακτήρισε ο Σπύρος Μελάς. Για πολλούς μελετητές η αρχομανία, η ασυνειδησία και το ακόλαστο του χαρακτήρα του ξεπερνούσαν τον πατριωτισμό του. Κανείς όμως δεν μπορεί να αρνηθεί ότι ο «*διαβολικός παπάς*» σχεδόν μόνος του άναψε τη φλόγα της Επανάστασης.

Τα πρώτα χρόνια

Ο Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας (το όνομα Φλέσσας προέρχεται πιθανότατα από παραφθορά της λέξης Εφέσιος, όμως δεν είναι δυνατό να πιστοποιηθεί αν η οικογένεια των Φλεσσαίων καταγόταν από την Έφεσο) γεννήθηκε το 1787 στο χωριό Πολιανή της Αρκαδίας, το οποίο υπαγόταν στην επαρχία του Λεονταρίου. Ο Γεώργιος (αυτό ήταν το όνομά του πριν περιβληθεί το ιερατικό σχήμα) ήταν το τελευταίο από τα 28 παιδιά του Δημητρίου Δικαίου και το δέκατο της Κωνσταντίνας, που ήταν η δεύτερη σύζυγος του Δικαίου. Από πολύ μικρός διακρίθηκε για τον ατίθασο χαρακτήρα του αλλά και για τη φιλομάθειά του. Αφού διδάχθηκε τα πρώτα γράμματα δίπλα σε έναν μοναχό, φοίτησε για μερικά χρόνια στη φημισμένη Σχολή της Δημητσάνας. Κατόπιν χειροτονήθηκε διάκονος και μόνασε κατά την περίοδο 1816-1817 στη Μονή Βελανιδιάς κοντά στην Καλαμάτα. Κάποια ερωτικά παραστρατήματα τον οδήγησαν σε φιλονικία με τον επίσκοπο της Μονεμβασίας και

έπειτα στη Μονή της Ρεκίτσας, στα σύνορα των επαρχιών Μυστρά και Λεονταρίου.

Γρήγορα φάνηκε ότι η μοναχική ζωή δεν ταίριαζε στον ατίθασο και εκρηκτικό χαρακτήρα του Παπαφλέσσα. Ένας Τούρκος μεγαλοκτηματίας, ο Χουσεΐν αγάς Σερντάρης, είχε αποδειχτεί σε πολύ κακό γείτονα για το μοναστήρι καθώς κάθε χρόνο μετατόπιζε τα όρια των κτημάτων του καταπατώντας τα μοναστηριακά. Οι μοναχοί είχαν καθημερινές φιλονικίες μαζί του και η διαφορά αναμενόταν να λυθεί μπροστά στους Τούρκους δικαστές. Η δίψα του Παπαφλέσσα για δράση βρήκε αντικείμενο. Έπεισε τους μοναχούς να σκάψουν μεγάλους λάκκους μέσα στα κτήματα του Χουσεΐν και να τους γεμίσουν με κάρβουνα. Λίγους μήνες αργότερα προκάλεσε σκηνοθετημένο επεισόδιο με τους άνδρες του Τούρκου μεγαλοκτηματία. Στο δικαστήριο οι μοναχοί ισχυρίστηκαν, με θεατρικό τρόπο, πως από την ίδρυση του μοναστηριού τα όρια των κτημάτων είχαν οριστεί με λάκκους γεμάτους κάρβουνα, ωθώντας τους δικαστές

Ανδριάντας του Παπαφλέσσα στο Μανιάκι. Ο Γεώργιος Δικαίος (1788-1825) γεννήθηκε στην Πολιανή Μεσσηνίας. Φοίτησε στη Σχολή Δημητσάνας, την οποία δεν την τελείωσε και μόνασε το 1816 στο μοναστήρι της Παναγιάς της Βελανιδιάς στην Καλαμάτα, όπου πήρε το όνομα Γρηγόριος (παπάς Φλέσσας, εξού και το Παπαφλέσσας).

να ελέγξουν τα λεγόμενά τους. Τα κάρβουνα δεν άργησαν να βρεθούν και η απόφαση ήταν σε βάρος του Χουσεΐν, ο οποίος έχασε και ένα μέρος από τα κτήματά του. Ο Γρηγόριος όμως είχε αποκτήσει πλέον έναν επικίνδυνο εχθρό. Ύστερα από μικρό διάστημα, με αφορμή τη διάλυση ενός συνοικειοσίου εξαιτίας του γοητευτικού μοναχού, ο Χουσεΐν έπεισε τον πασά της Τριπολιτσάς να του επιτρέψει να τον συλλάβει. Ο Παπαφλέσσας κατάφερε να διαφύγει χάρη στην επέμβαση των αδελφών του οι οποίοι συνεπλάκησαν με τους Τούρκους διώκτες του. Φεύγοντας ο νεαρός μοναχός φώναξε δυνατά: *«Βρε κερατάδες Τούρκοι, να πάτε πίσω στον αφέντη σας τον κερατά να του πείτε ότι εγώ φεύγω για την Πόλη και δεν θα γυρίσω πίσω απλώς καλόγερος. Ή δεσπότης θα έρθω ή πασάς!»*

Πρώτος σταθμός των απίστευτων περιπετειών της τυχοδιωκτικής αυτής φύσης ήταν η Ζάκυνθος, το «κλασικό» καταφύγιο των καταδιωκόμενων από την τουρκική εξουσία. Ο Παπαφλέσσας εντυπωσιάστηκε από τον αέρα ελευθερίας που έπνεε στο νησί και από τα φλογερά κηρύγματα για την ελευθερία της Ελλάδας. Η ιδέα της εξέγερσης εναντίον των τυράννων τον συγκινούσε, αλλά η δίψα του για προσωπική ανάδειξη παρουσιαζόταν πιο επιτακτική και πιο άμεση. Γρήγορα η ζωή του στη Ζάκυνθο έγινε ασφυκτική. Η πληθωρική του ύπαρξη ονειρευόταν το Φανάρι στην Κωνσταντινούπολη με το παρασκήνιο, τις ραδιουργίες και τις μεγάλες δυνατότητες που παρουσίαζε για τις ανικανοποίητες προσωπικές του φιλοδοξίες.

Ένας απόστολος της Φιλικής

Στα τέλη του 1817 έφτασε στην Κωνσταντινούπολη. Πολύ γρήγορα κατανόησε το εσωτερικό παιχνίδι του Πατριαρχείου. Κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη του συμπατριώτη του μητροπολίτη Δέρκων και άρχισε να ανέρχεται ταχύτατα

στην κλίμακα της εκκλησιαστικής ιεραρχίας. Χειροτονήθηκε αρχιμανδρίτης και φάνηκε ότι πλησίαζε τον σκοπό του (δηλαδή το επισκοπικό αξίωμα) όταν ένα περιστατικό άλλαξε καθοριστικά την πορεία του.

Την περίοδο εκείνη το μυστικό περί της ύπαρξης της Φιλικής Εταιρείας άρχισε να εξαπλώνεται σε σημαίνοντα πρόσωπα της Πελοποννήσου. Ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος προσέγγισε τον φιλόδοξο

Ο Γεώργιος Δικαίος (1788-1825) γεννήθηκε στην Πολιανή Μεσσηνίας. Φοίτησε στη Σχολή Δημητσάνας, την οποία δεν την τελείωσε και μόνασε το 1816 στο μοναστήρι της Παναγιάς της Βελανιδιάς στην Καλαμάτα, όπου πήρε το όνομα Γρηγόριος (παπάς Φλέσσας, εξού και το Παπαφλέσσας). Έργο του Διονυσίου Τσόκου, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. **ΑΠΕΝΑΝΤΙ:** Το Μανιάκι, αναφερόμενο επίσημα ως «Μανιάκιον» και παλαιότερα ως «του Μανιάκη» ή η Υψηλή Ράχη, είναι ορεινός οικισμός κοντά στο Βλαχόπουλο και υπάγεται διοικητικά στον Δήμο Πύλου-Νέστορος, του Νομού Μεσσηνίας.

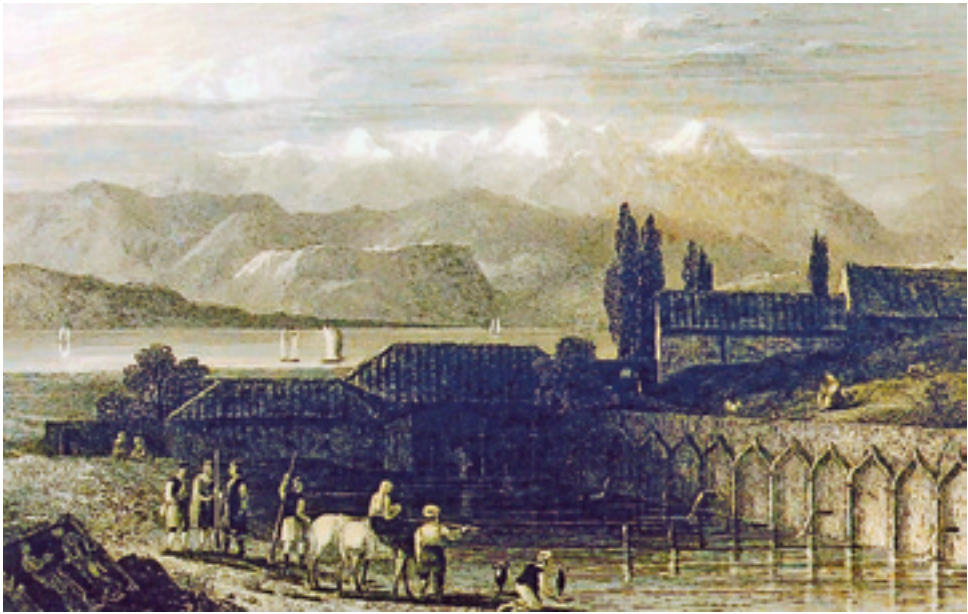

αρχιμανδρίτη και τον μήσε στην Εταιρεία (21 Ιουνίου 1818). Οι προοπτικές του τελευταίου ξαφνικά άλλαξαν καθώς μπροστά του εμφανίστηκε μια υπόθεση τεράστιας σημασίας, αντάξια της προσωπικότητάς του. Ο φόβος δεν πέρασε ούτε για μια στιγμή από τη ριποκίνδυνη ψυχή του. Δέχτηκε τον πιο επικίνδυνο ρόλο, αυτόν του κατηχητή, και επιδόθηκε στην αποστολή του με άκρατο ενθουσιασμό. Με τον τίτλο του πατριαρχικού έξαρχου για προκάλυψη και το ψευδώνυμο «Αρμόδιος» απεστάλη ως απόστολος της Εταιρείας στη Βλαχία, όπου ανέπτυξε εκπληκτική δράση. Ο υπερβολικός ζήλος και το θάρρος του τον παρέσυραν συχνά σε απερισκεπτες ενέργειες που εξέθεταν σε κίνδυνο την Εταιρεία. Όταν μάλιστα έγιναν γνωστές οι αυθαίρετες συμφωνίες του με τους οπλαρχηγούς Γιωργάκη Ολύμπιο και Ιωάννη Φαρμάκη (με τους οποίους είχε γίνει αδελφοποιητός), μερικοί Φιλικοί εισηγήθηκαν ακόμα και τη δολοφονία του ώστε να απαλλαγούν από τον «ανοικονόμητο παπά». Ο ίδιος ο Αναγνωστόπουλος διέσπειρε τη φήμη πως ο Παπα-

φλέσσας διαβιούσε πολυτελώς στο Βουκουρέστι χρησιμοποιώντας 30.000 γρόσια από το ταμείο της Εταιρείας, γεγονός το οποίο ίσως δεν απείχε πολύ από την πραγματικότητα.

Όταν ο Παπαφλέσσας επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, δέχτηκε τις έντονες επιπλήξεις του Αναγνωστόπουλου, διότι η σχεδόν φανερό δράση του είχε προκαλέσει τις υποψίες της τουρκικής διοίκησης. Όμως ο «διαβολικός παπάς» δεν σκόπευε πλέον να λαμβάνει διαταγές. Με την απειλή ενός εγχειριδίου τον ανάγκασε να του αποκαλύψει τα αρχηγικά στελέχη της Εταιρείας και να τον εντάξει σε αυτά. Τον απείλησε ότι αν δεν το έπραττε θα τον σκότωνε και θα πληροφορούσε τον σουλτάνο για την ύπαρξη της Εταιρείας. Έτσι ο Παπαφλέσσας με ένα τολμηρό άλμα πέρασε όλα τα συνωμοτικά φράγματα της Φιλικής Εταιρείας και εισήλθε στον στενό κύκλο των ηγετών που συναποτελούσαν την Αρχή της.

Ο Δικαίος επέστρεψε στο Βουκουρέστι και κατέστησε την οικία του σχεδόν φανερό επαναστατικό κέντρο. Κινούμενος

Στη Συνέλευση της Βοστίτσας (26-30 Ιαν. 1821) συμμετείχε και ο Παπαφλέσσας. Αντιμετωπίστηκε με επιφύλαξη, δισταγμό και ανοιχτή εκθρόνηση. Προτάθηκε η απόσυρσή του στο μοναστήρι της Σιδηρόπορτας προκειμένου να μη θέσει σε κίνδυνο την Επανάσταση.

παντού μούσε, ενθουσίαζε, έπειθε, παρέσυρε χωρίς να υπολογίζει κανέναν κίνδυνο. Παρά τις συστάσεις των υπολοίπων εταίρων της περιοχής δεν λάμβανε τα απαραίτητα μέτρα προφύλαξης με αποτέλεσμα να συλληφθεί από την αστυνομία του ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρου Σούτσου. Όμως η τύχη του χαμογέλασε. Ο Σούτσος πείστηκε από τα λεγόμενα υπαλλήλων του και επιφανών μελών της κοινωνίας της πόλης, μνημένων στη Φιλική Εταιρεία, ότι οι μόνες συνωμοσίες που εξύφαινε ο γοητευτικός ιερέας ήταν εναντίον του γυναικείου φύλου. Ο Παπαφλέσσας σίγουρα ήταν αντάξιος της ηγετικής θέσης που με την τόλμη και την αποφασιστικότητά του κατέλαβε, αλλά με τις παραφορές του συνέχιζε να εκθέτει σε κίνδυνο τον εαυτό του, την Εταιρεία και τους σκοπούς της. Δεν μπορούσε να σεβαστεί κανέναν τύπο. Έρχονταν στιγμές που διέταζε φανερά και παρουσιαζόταν ως αρχηγός, παρόλο που το αυστηρό καταστατικό της Φιλικής το απαγόρευε. Μια

μέρα, κι ενώ βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη χειροδίκησε εναντίον του μουσουλμάνου υπηρέτη του επειδή του χάλασε τη σαπουνάδα με την οποία έπλενε τα γένια του. Εκνευρισμένος ο υπηρέτης κατήγγειλε στην αστυνομία ότι ο Δικαίος συνωμοτούσε κατά της αυτοκρατορίας και είχε μετατρέψει την οικία του σε επαναστατικό κέντρο. Οι θεατρνισμοί του Παπαφλέσσα έκαναν τον αστυνομικό διοικητή να στραφεί εναντίον του υπηρέτη μέχρι που ο τελευταίος αποκάλυψε την ύπαρξη ενοχοποιητικών εγγράφων στην οικία του κυρίου του. Τα μάτια της Φιλικής όμως βρίσκονταν παντού, ακόμα και μέσα στο διοικητήριο της αστυνομίας. Άνθρωποι της Εταιρείας πρόλαβαν και εξαφάνισαν τα ενοχοποιητικά έγγραφα, ενώ ο μητροπολίτης Δέρκων γνωρίζοντας τον τρόπο λειτουργίας του τουρκικού κρατικού μηχανισμού κατέβαλε μεγάλα ποσά στον διοικητή και σε άλλα στελέχη της αστυνομίας ώστε να «πειστούν» ότι ο Παπαφλέσσας ήταν υπεράνω πάσης υποψίας.

«Ο επίσκοπος Παλαιών Πατρών Γερμανός υψώνει την σημαία της επανάστασεως τη 25 Μαρτίου 1825» (έργο του Λουντοβίκο Λιππαρίνι, β΄ μισό 19ου αιώνα).

Σύροντας έναν λαό στην Επανάσταση

Τον Οκτώβριο του 1820 η ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Υψηλάντη συνεδρίασε στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας με κύριο θέμα την επίσπευση ή την αναβολή της Επανάστασης. Ο Παπαφλέσσας θεωρούσε πως μια αναβολή σήμαινε και ακύρωση των επαναστατικών σχεδίων. Στα συμβούλια ήταν ο πιο πολυτάραχος. Δεν υπολόγιζε τίποτα και δεν υποτασσόταν σε καμία λογική. Παρουσίασε μια γενική αναφορά, υπογεγραμμένη από την ισχυρή οικογένεια των Δεληγιανναίων, με την οποία διαβεβαιώνονταν πως όλα ήταν έτοιμα στην Πελοπόννησο (άνδρες, οπλισμός, πολεμοφόδια) και δεν αναμενόταν παρά η διαταγή του Υψηλάντη για να εκδηλωθεί το κίνημα. Ο Χριστόφορος Περραιβός αμφισβήτησε τη γνησιότητα της αναφοράς και των υπογραφών και η συζήτηση συνεχίστηκε με αντεγκλήσεις. Ο Σπυριδών Παπαδόπουλος, αρχηγός του ρωσικού στολίσκου

του Δούναβη, πλησίασε τον Δικαίο και του είπε με οργή: *«Κάτσε κάτω παπά! Και να μου κάνεις τη χάρη να κοιτάς το ψαλτήρι σου! Πώς μπορείς να ξέρεις καλύτερα από μένα τι γίνεται στο Μοριά; Εσύ λείπεις χρόνια. Εγώ δεν είναι οκτώ μήνες που ήμουν εκεί!»* Γρήγορα διαπιστώθηκε από πληροφορίες των παρευρισκομένων πως στην Πελοπόννησο δεν είχε γίνει καμία στρατιωτική προετοιμασία. Αν και ο Υψηλάντης κλονίστηκε από τους ψευδείς ισχυρισμούς του Δικαίου, είδε στο πρόσωπό του τον άνθρωπο που θα μετέδιδε τη φλόγα της εξέγερσης. Τον όρισε λοιπόν γενικό πληρεξούσιο με την εντολή να οργανώσει την Επανάσταση στην Πελοπόννησο. Αμέσως ο Παπαφλέσσας επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, παρέλαβε μεγάλα χρηματικά ποσά από το ταμείο της Φιλικής Εταιρείας, φρόντισε για την αποστολή πολεμοφοδίων από το Αϊβαλί στην Πελοπόννησο και τον Δεκέμβριο του 1820 έφτασε στην Ύδρα.

Η είδηση της άφιξης του Παπαφλέσσα

προκάλεσε αναταραχή στις τάξεις των προκρίτων της Πελοποννήσου. Ένας από αυτούς, ο Αναγνώστης Κοπανίτσας, μόλις άκουσε το όνομά του, αναφώνησε: «*Αν είναι αυτός που τον ξέρουμε με το όνομα Παπαφλέσσας, καθήκαμε!*» Γνωρίζοντας τον χαρακτήρα και την ορμητική ιδιοσυγκρασία του Φιλικού αρχιμανδρίτη και για να προλάβουν ενδεχόμενη αποκάλυψη των σκοπών της άφιξής του, από τον θόρυβο που θα προκαλούνταν, έστειλαν τον Τριπολιτσιώτη έμπορο και ταμία της Φιλικής Παναγιώτη Αρβάλη να τον συναντήσει, να βεβαιωθεί από τον ίδιο για τον λόγο της παρουσίας του στην Ελλάδα, και να ζητήσει από τους προκρίτους της Ύδρας να τον εμποδίσουν να περάσει στην Πελοπόννησο.

Στην Ύδρα ο Παπαφλέσσας δεν βρήκε την προθυμία που περίμενε. Ανακοίνωσε στους προκρίτους του νησιού τον σκοπό της άφιξής του και τους πληροφόρησε πως όλα ήταν έτοιμα, πολεμοφόδια και χρήματα και εθελοντές, για να εισβάλουν στη Μολδοβλαχία. Ανέφερε ακόμα μια συνωμοσία που είχε εξυφανθεί μεταξύ των Ελλήνων ναυτικών που υπηρετούσαν στον τουρκικό στόλο του Βοσπόρου και των μελών της Φιλικής Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη. Η συνωμοσία αυτή είχε ως σκοπό την πυρπόληση ή την κυρίευση του τουρκικού στόλου, ενώ ταυτόχρονα οι Φιλικοί θα επιτίθονταν κατά των ανακτόρων με σκοπό τη δολοφονία του σουλτάνου.

Ο Παπαφλέσσας ανέφερε εκείνα που πράγματι είχαν σχεδιαστεί κατά τα συμβούλια της ηγεσίας της Φιλικής Εταιρείας κατά τους τελευταίους μήνες πριν από την εισβολή του στη Μολδοβλαχία. Όμως οι διστακτικοί πρόκριτοι της Ύδρας, λαμβάνοντας υπόψη και τον χαρακτήρα του, θεώρησαν τις ανακοινώσεις του υπερβολικές και του απάντησαν ότι ήταν σύμφωνοι για την Επανάσταση αλλά δεν θα κινούνταν αν προηγουμένως δεν καταστρεφόταν ο τουρκικός στόλος. Ο Παπα-

φλέσσας έκρινε τη μη συμμετοχή των νησιών και ιδιαίτερα της Ύδρας ικανή να ματαιώσει τον Αγώνα. Πιθανώς πίστευε ότι μπορούσαν να πραγματοποιηθούν όσα είχαν αποφασιστεί για το εντός της Κωνσταντινούπολης κίνημα, αλλά δεν εννοούσε να εξαρτηθεί από την επιτυχία τους η έναρξη του Αγώνα. Μια τοπική ενέργεια –αυτή τη σημασία απέδιδε στη συνωμοσία της Κωνσταντινούπολης– μπορούσε να αποτύχει, αλλά δεν έπρεπε να αναβληθεί γι' αυτό όλη η επιχείρηση. Οι Υδραίοι πρόκριτοι δεν θεωρούσαν ότι έπρεπε να διακινδυνεύσουν όλη τη ναυτική δύναμη του νησιού χωρίς κάποια εγγύηση επιτυχίας. Σύμβουλός τους ήταν το παρελθόν, γεμάτο από αποτυχημένα κινήματα και καταστροφές.

Υπήρχαν όμως στο νησί και αρκετοί που συμφώνησαν με τον απεσταλμένο του Υψηλάντη. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Αντώνιος Οικονόμου, που τον είχε μυήσει ο Παπαφλέσσας στην Κωνσταντινούπολη, γεμάτος από ενθουσιασμό και ανυπομονησία για την έναρξη της Επανάστασης. Οι θερμοί εκείνοι πατριώτες υποσχέθηκαν στον αρχιμανδρίτη πως όταν θα ερχόταν η ώρα του ξεσηκωμού θα ήταν έτοιμοι.

Στις Σπέτσες ο Παπαφλέσσας έτυχε πιο θερμής υποδοχής, αλλά το σίγουρο ήταν ότι, όταν ερχόταν η στιγμή του ξεσηκωμού, όλα τα νησιά θα περίμεναν τις κινήσεις της ισχυρής Ύδρας ώστε να πράξουν ανάλογα. Γι' αυτό ο Παπαφλέσσας συμβούλευσε τα τοπικά μέλη της Φιλικής Εταιρείας όταν ξεσπάσει η Επανάσταση να διασπείρουν φήμες ότι η Ύδρα συμμετείχε σε αυτή. Την ίδια στιγμή οι Υδραίοι Φιλικοί θα ανακοίνωναν πως ο στόλος των Σπετσιών εκκινείτο προς αντιμετώπιση των Τούρκων! Στον δεύτερο αυτό σταθμό της αποστολής του ο Δικαίος συναντήθηκε με τον Αρβάλη. Μετά από μια σύντομη συζήτηση (ουσιαστικά έναν χειμαρρώδη μονόλογο του παθιασμένου ιερέα) ο Αρβάλης είχε μετατραπεί σε δεύτερο Παπαφλέσσα.

Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός (1771-1826), πρόεδρος της Συνέλευσης της Βοστίτσας, ήλθε σε ευθεία σύγκρουση με τον Παπαφλέσσα, που επιδίωκε την άμεση έναρξη του αγώνα (έργο του Άνταμ Φρίντελ, 1830). ΔΕΞΙΑ: Ο Κανέλλος Δεληγιάννης (1780-1862) αποκαλεί στα Απομνημονεύματά του τον Παπαφλέσσα «αγύρτη παλιοκαλόγερο».

Έστειλε μάλιστα επιστολή στους προκρίτους αναφέροντας ότι η επιτάχυνση της Επανάστασης θα ήταν η σωτηρία του γένους.

Οι πρόκριτοι ανησύχσαν ιδιαίτερα με τη μεταστροφή του απεσταλμένου τους επειδή κατανόησαν τις δυνατότητες του Παπαφλέσσα. Αποφάσισαν λοιπόν να του απαγορεύσουν την είσοδο στην Πελοπόννησο με κάθε τρόπο. Ο αρχιμανδρίτης, άριστος γνώστης του παρασκηνίου, είχε λάβει τα μέτρα του. Είχε ειδοποιήσει τον αδελφό του Νικήτα Φλέσσα να σπεύσει με τους συντρόφους του για να τον προστατεύσει. Ο ίδιος μια νύκτα στις αρχές του Ιανουαρίου του 1821 αποβιβάστηκε στην Αργολίδα. Δεν είχε φτάσει ούτε ως πασάς ούτε ως δεσπότης, αλλά ως ορκισμένος απόστολος της Επανάστασης ο οποίος θα χρησιμοποιούσε κάθε μέσο για να κηρύξει όσο το δυνατόν γρηγορότερα την έναρξή

της. Οπλισμένος πάντα, πότε ντυμένος σαν Τούρκος και πότε σαν πατριαρχικός έξαρκος, έφτασε μέχρι τη Βοστίτσα (Αίγιο), όπου δημιούργησε ταχύτατα έναν ευρύ κύκλο οπαδών στους οποίους μιλούσε ανοικτά πλέον για την εξέγερση. Έντρομοι οι πρόκριτοι, κυρίως αυτοί των βόρειων επαρχιών, αποφάσισαν να συνέλθουν το συντομότερο σε μυστική σύσκεψη για να ενημερωθούν από τον ενοχλητικό Φιλικό και κυρίως για να του γνωστοποιήσουν τις απορίες τους και να του ζητήσουν διευκρινίσεις. Οι περισσότεροι τουλάχιστον πίστευαν ότι χωρίς τη βοήθεια της Ρωσίας το σχεδιαζόμενο κίνημα ήταν καταδικασμένο να αποτύχει.

Η έναρξη των συσκέψεων έγινε στις 26 Ιανουαρίου στην οικία του Ανδρέα Λόντου. Ο Παπαφλέσσας αντιπροσωπεύοντας τον Αλέξανδρο Υψηλάντη κλήθηκε να αναπτύξει το ζήτημα και μίλησε για το

Ο Παπαφλέσσας προσέγγισε τον Ιωάννη Κωλέττη (1773-1847), υπουργό Στρατιωτικών της νεοσύστατης επαναστατικής κυβέρνησης, προκειμένου να διαβάλει τον Κολοκοτρώνη σε μια προσπάθεια να μειώσει το κύρος του. ΔΕΞΙΑ: Απεικόνιση εκ του φυσικού του Παπαφλέσσα από τον Άνταμ Φρίντελ, την περίοδο που ήταν υπουργός.

κίνημα με πάθος και παράφορο ενθουσιασμό. Ανέφερε πως ο τσάρος γνώριζε την ύπαρξη της Φιλικής Εταιρείας και είχε εφοδιάσει τον Υψηλάντη με όλα τα απαραίτητα για την έναρξη της Επανάστασης. Ακόμα παρουσίασε τις επιστολές και τις οδηγίες του Υψηλάντη για τον αγώνα της Πελοποννήσου.

Στην επόμενη συνεδρίαση ο Παλαιών Πατρών Γερμανός έθεσε τα ακόλουθα ερωτήματα: Είναι σύμφωνο όλο το έθνος και θα ανταποκριθεί στον Αγώνα; Πόσα εφόδια απαιτούνται γι' αυτό τον σκοπό; Πόσα από αυτά έχουμε, πόσα λείπουν και από πού θα προμηθευτούμε εκείνα που λείπουν; Ποια είναι η στρατιωτική δύναμη του έθνους, και αρκεί γι' αυτό τον σκοπό; Με ποιο τρόπο πρέπει να αρχίσουμε και πότε; Θα πραγματοποιηθεί ταυτόχρονη προσβολή των τουρκικών στόχων ή κάθε περιοχή θα εξεγερθεί διαδοχικά; Υπάρχει κάποια Μεγάλη Δύναμη που θα μας συνδράμει σε αυτό το έργο; Αν ναι, με ποιο τρόπο; Το έχει υποσχεθεί; Μπορούμε να

βασιστούμε στην υπόσχεσή της; Αν αντιδράσει εναντίον μας κάποια ευρωπαϊκή Δύναμη, τι θα πράξουμε; Ποιοι είναι οι αρχηγοί της Φιλικής; Βρίσκονται στο εξωτερικό; Συμφέρει να κατέλθουν στον κοινό αγώνα οι Έλληνες ομογενείς και ιδιαίτερα οι μορφωμένοι; Αν δεν καταφέρουμε να αποκοιμίσουμε την τουρκική διοίκηση, τι θα πράξουμε; Αν πριν αρχίσει ο αγώνας ανακαλύψει τις ενέργειές μας η τουρκική διοίκηση, πώς θα αντιμετωπίσουμε την κατάσταση;

Ο Παπαφλέσσας αιφνιδιάστηκε από αυτά τα ερωτήματα. Όμως δεν του έλειπε η ετοιμότητα, ούτε η ευκολία να μιλά για ανύπαρκτα πράγματα. Κατά τη διάρκεια του μακρού προπαγανδιστικού του έργου είχε συνηθίσει να λέει μεγάλες υπερβολές. Ως προς την αρχή της Εταιρείας δεν απάντησε συγκεκριμένα. Αν ανέφερε σε αυτούς τους ανθρώπους με την αριστοκρατική νοοτροπία ότι μερικοί έμποροι ίδρυσαν τη συνωμοτική ομάδα και ότι ανέθεσαν την αρχηγία στον Υψηλάντη, ο

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης σε απεικόνιση του Άνταμ Φρίντελ (1830). ΔΕΞΙΑ: Αναφέρεται ότι ο Παπαφλέσσας διέβηλε τον Πετρόμπεη Μαυρομικάλη στην τουρκική εξουσία με σκοπό να τον καταστήσει «ανάρτη» στα μάτια της και να τον εξωθήσει στην Επανάσταση, ο δε Μαυρομικάλης προσπάθησε ανεπιτυχώς να δολοφονήσει τον ενοχλητικό αρχιμανδρίτη. Απεικόνιση του Πετρόμπεη Μαυρομικάλη από τον Άνταμ Φρίντελ (1830).

οποίος προσπαθούσε να σχηματίσει στρατό με τους ενθουσιώδεις Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού, θα θεωρούσαν την υπόθεση στερούμενη σοβαρότητας. Είπε λοιπόν ότι ταχύτατα η Ρωσία θα κήρυξε τον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ότι θέληση του τσάρου ήταν να αρχίσει άμεσα η επανάσταση, ότι θα προκαλούνταν σοβαρός αντιπερισπασμός από την εισβολή του Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία, ότι ο πόλεμος κατά του Αλή πασά απασχολούσε μεγάλο μέρος των τουρκικών στρατευμάτων. Οι έμπειροι πρόκριτοι αντιλήφθηκαν τις σκόπιμες υπερβολές του. Πρώτος ο Ανδρέας Ζαΐμης ανέφερε ότι τα λεγόμενα του Δικαίου ήταν *«άστατα, απελπισμένα, στασιαστικά, ιδιοτελή και σχεδόν μπιρμπάντικα...»*. Ο Παπαφλέσσας άρχισε να κραυγάζει για να καλύψει τις οργισμένες φωνές του Ζαΐμη, όταν παρενέβη ο Παλαιών Πατρών Γερμανός και φώναξε προς τον αρχιμανδρίτη: *«Είσαι άρπαξ, απατεών και εξωλέστατος»*. Ο παθιασμένος Φιλικός δεν ήταν από τους

ανθρώπους που υποχωρούσαν. Απάντησε ότι, αν δεν συμφωνούσαν με τις προτάσεις του, είχε εντολή από την Αρχή της Εταιρείας να μισθώσει 2.000 άνδρες, κυρίως Μανιάτες, και να κηρύξει την Επανάσταση. Έφυγε από τη συνέλευση εκτοξεύοντας μια απειλή: *«Και όποιον πιάσουν οι Τούρκοι χωρίς όπλα, ας τον σκοτώσουν»*.

Οι συνομιλητές του, γνωρίζοντας ότι μπορούσε να πραγματοποιήσει την απειλή του, άλλαξαν τακτική. Ο «διαβολικός παπάς» τούς είχε οδηγήσει σε αδιέξοδο. Ως προς την έναρξη της Επανάστασης, επέλεξαν ως κατάλληλες ημερομηνίες, εκτός από την 25η Μαρτίου, την 23η Απριλίου ή την 21η Μαΐου. Συγχρόνως όμως αποφάσισαν να σταλούν αντιπρόσωποι στον πρώην επίσκοπο Άρτας Ιγνάτιο και στον Καποδίστρια για να πληροφορηθούν τις πραγματικές διαθέσεις των Ρώσων, όπως και στα νησιά και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας. Πρόθεσή τους ήταν να επαναστατήσει η Πελοπόννησος όταν θα ξεσηκώνονταν και οι άλλες υπόδουλες

περιοχές. Ακόμα διατύπωσαν την επιθυμία να αποσυρθεί ο Παπαφλέσσας στο μοναστήρι της Σιδηρόπορτας διότι η παρουσία και οι εμπρηστικοί του λόγοι θα απέβαιναν σε βάρος της εθνικής υπόθεσης.

Οργισμένος και πικραμένος αλλά όχι απογοητευμένος ο Παπαφλέσσας εγκατέλειψε τη Βοστίτσα. Παρά την αντίδραση των προκρίτων δεν σκόπευε να παρεκκλίνει στο ελάχιστο από τον στόχο του. Η Επανάσταση θα άρχιζε μέσα στον Μάρτιο. Φτάνοντας στην επαρχία Καλαβρύτων συνάντησε τον ενθουσιώδη Φιλικό Νικόλαο Σολιώτη. Αυτός ενθάρρυνε τον Παπαφλέσσα και του υποσχέθηκε ότι θα κινούνταν με τους άνδρες του μόλις του έδινε εντολή. Στις αρχές Φεβρουαρίου ο Παπαφλέσσας συνάντησε στα Λαγκάδια τους Δεληγιανναίους και προσπάθησε να τους πείσει να προβούν στις απαραίτητες προετοιμασίες. Οι Δεληγιανναίοι τού υπενθύμισαν την απόφαση της σύσκεψης της Βοστίτσας να αποσυρθεί σε μοναστήρι. Εκείνος έχοντας εμπιστοσύνη στη γοητεία των λόγων του και αντλώντας θάρρος από τον ενθουσιασμό των απλών ανθρώπων που συμμερίζονταν τις απόψεις του, συνέχιζε να περιτρέχει την Πελοπόννησο και να μεταφέρει το μήνυμα της έναρξης της Επανάστασης. Παράλληλα φρόντιζε να καλλιεργεί ένα κλίμα αναβρασμού εκθέτοντας συνεχώς τους προκρίτους στα μάτια της τουρκικής εξουσίας.

Στο μεταξύ ο ικανότατος διοικητής της Πελοποννήσου, Χουρσίτ πασάς, είχε μεταβεί στην Ήπειρο για να αναλάβει τις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον του αποστάτη Αλή πασά. Αντικαταστάτης του ορίστηκε ο Μεχμέτ Σαλήχ. Γρήγορα ο νέος διοικητής πληροφορήθηκε τη μυστική άφιξη του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και του Χρήστου Αναγνωσταρά στην Πελοπόννησο και την απροθυμία του Πετρόμπεη Μαυρομικάλη να τους συλλάβει. Η σύσκεψη της Βοστίτσας και η παραγωγή πυρίτιδας πέρα από το επιτρεπόμενο

όριο στους μπαρουτόμυλους της Δημητσάνας (αν και οι Δημητσανίτες πρόλαβαν και εξαφάνισαν τα ενοχοποιητικά στοιχεία πριν διενεργηθεί έλεγχος) επέτειναν τις ανησυχίες των Τούρκων. Οι τουρκικές αρχές κάθε φορά που αντιλαμβάνονταν πολιτική αναταραχή συνήθιζαν να εξασφαλίζονται συλλαμβάνοντας ομήρους. Στην προκειμένη περίπτωση αρκέστηκαν σε πρόσκληση όλων των προκρίτων της Πελοποννήσου στην Τριπολιτσά. Σκοπός ήταν να μην επιτραπεί η έξοδος από την πόλη σε κανέναν από τους προσκεκλημένους ώστε κάθε προσπάθεια για εξέγερση να ματαιωθεί.

Στα μέσα Φεβρουαρίου οι πρόκριτοι και οι αρχιερείς έλαβαν έγγραφη διαταγή να προσέλθουν στην Τριπολιτσά για να συζητήσουν με τον Σαλήχ σπουδαία ζητήματα της χώρας. Όλοι αναστατώθηκαν. Ήταν προφανές ότι καλούνταν για να κρατηθούν όμηροι. Αν έδειχναν ανυπακοή θα φανέρωναν τους σκοπούς τους. Αν παρουσιάζονταν στην Τριπολιτσά, θα διασκέδαζαν τις υποψίες του νέου διοικητή.

Τελικά, μετά από έντονες διαβουλεύσεις ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση ο Θεόδωρος Δεληγιάννης, ο επίσκοπος Μονεμβασίας Χρυσάνθος, ο Παναγής Κυριακός, ο αρχιεπίσκοπος Κυρίλλος και πολλοί άλλοι. Δεν προσήλθαν οι Ανδρέας Ζαΐμης, Παλαιών Πατρών Γερμανός, Σωτήριος Θεοχαρόπουλος, Σωτήριος Χαραλάμπης, Ανδρέας Λόντιος, Παναγιώτης Κρεβατιάς και Πετρόμπεη Μαυρομικάλη. Ωστόσο, η άφιξη του γιού του Πετρόμπεη, Αναστάσιου Μαυρομικάλη, και του ανιψιού του, Πανάγου Πικουλάκη, καθυσάχασε τους Τούρκους.

Ο Παπαφλέσσας αντιλαμβανόταν ότι κάθε πρόκριτος που εισερχόταν στην Τριπολιτσά σήμαινε και μια ελπίδα λιγότερη για τον ξεσηκωμό. Το τουρκικό σχέδιο ήταν ευφυές. Με τους προκρίτους εγκλωβισμένους «ο ραγιάς θα έμενε ακέφαλος» και κάθε προσπάθεια για εξέγερση θα

«Η εν Μανιακείω της Πυλείας μάχη, καθ' ην ο Γρηγόριος Παπαφλέσσας ηρωικώς μαχόμενος έπεσεν ως νέος Λεωνίδας την 19 Μαΐου 1825» (λιθογραφία του Λεμερσιέ, β' μισό 19ου αιώνα, Παρίσι).

ματαιωνόταν. Έτρεξε στα Λαγκάδια με την ελπίδα πως θα προλάβαινε τον Θεόδωρο Δεληγιάννη, όμως ήταν ήδη αργά. Οι υπόλοιποι Δεληγιανναίοι τον διαβεβαίωσαν ότι ήταν πανέτοιμοι για την Επανάσταση αλλά δίσταζαν να προχωρήσουν με τον Θ. Δεληγιάννη όμηρο στην Τριπολιτοά και τους Αναγνώστη και Νικόλαο Δεληγιάννη ομήρους στην Κωνσταντινούπολη. Ο Παπαφλέσσας επέμενε πως η αποδοχή της πρόσκλησης του Σαλήχ θα ήταν ολέθρια και πως το κίνημα δεν έπρεπε να αναβληθεί ούτε μια ημέρα πριν πειστούν και οι υπόλοιποι πρόκριτοι και αναχωρήσουν για την Τριπολιτοά.

Ο φλογερός αρχιμανδρίτης αποδύθηκε σε έναν αγώνα να πείσει τους Δεληγιανναίους να τεθούν πρωτοπόροι της Επανάστασης. Αν αυτοί, με τρία αδέρφια στα χέρια των Τούρκων, το έπρατταν, θα συμπαρέσυραν ολόκληρη την Πελοπόννησο.

Μετέβη στη Δημητσάνα και έπεισε τον γαμπρό των Δεληγιανναίων, τον πλούσιο πρόκριτο Αντωνόπουλο, και τους αδελφούς Σπηλιωτόπουλους, υπεύθυνους της λειτουργίας των μπαρουτόμυλων, ότι αν η Επανάσταση αναβαλλόταν χανόταν και η παραμικρή ελπίδα. Στο τέλος τούς μίλησε καθαρά. Ο κίνδυνος να καθούν είκοσι άνθρωποι δεν ήταν τίποτα μπροστά στον κίνδυνο να καθεί το έθνος. Η ενέργειά του ήταν η κατάλληλη διότι στον γαμπρό των Δεληγιανναίων μπορούσε να πει όσα δυσκολευόταν να πει στους ίδιους. Κάλεσαν τον Κανέλλο Δεληγιάννη στη Δημητσάνα. Οι στιγμές ήταν αφάνταστα κρίσιμες. Από την απόφαση της «κεφαλής» της ισχυρής αυτής οικογένειας θα κρινόταν σε μεγάλο ποσοστό η σωτηρία του τόπου. Ο Παπαφλέσσας εμφανίστηκε πάνοπλος και χωρίς τα ράσα. Στην ερώτηση του Κανέλλου γιατί επέλεξε αυτή την αμφίεση απάντησε:

«Από εδώ και εμπρός Κανέλλο, δεν έχει πια λόγια. Ήρθε ο καιρός να μιλήσουμε με τα άρματα». Με τη βοήθεια του Αντωνόπουλου και των Σπηλιωτόπουλων προσπάθησε να πείσει τον Δεληγιάννη να δώσει τη συγκατάθεσή του για την κήρυξη της Επανάστασης. Με θαυμαστή ευγλωττία αλλά και συγκίνηση τού ανέφερε μεγάλες ιστορικές θυσίες ως παραδείγματα

και τον εξόρκισε να μη διστάσει. Ως τελευταίο επιχείρημα τού ανέφερε πως δεν ήταν σίγουρος ο θάνατος των ομήρων αφού οι Τούρκοι, φοβισμένοι από ένα δυνατό και ξαφνικό κτύπημα, ίσως απέφευγαν να τους σκοτώσουν. Ο Δεληγιάννης, αφού έμεινε για πολλή ώρα σιωπηλός, απάντησε: «*Ας γίνουμε χαλάλι για το έθνος*».

Τα σύννεφα της εξέγερσης είχαν πλέον

«Το Φίλημα»: ο Ιμπραήμ ασπάζεται τον νεκρό Παπαφλέσσα ως ένδειξη σεβασμού μετά τη μάχη στο Μανιάκι (έργο του Ανδρέα Γεωργιάδη, 1960).

πυκνώνει στον ουρανό του Μοριά. Για να ξεσπάσει η καταιγίδα ο Παπαφλέσσας χρησιμοποίησε και αθέμιτα μέσα. Με κύριο συνεργάτη τον Σολιώτη άρχισε να προκαλεί ένοπλες συγκρούσεις με τους Τούρκους προκειμένου να φέρει σε αδιέξοδο τους προκρίτους και να τους αναγκάσει να επαναστατήσουν.

Αφού βεβαιώθηκε πως η Επανάσταση ήταν θέμα ημερών για τα Καλάβρυτα, τη Βοστίτσα, την Πάτρα και τη Γαστούνη, κινήθηκε γρήγορα προς τη Μεσσηνία και τη Μάνη. Παντού κατηχούσε φανερά και ανακοίνωνε ότι έφτασε η μεγάλη στιγμή. Εμπλέκοντας με πραγματικά θαυμαστό τρόπο τις αλήθειες με τα ψέματα ξεσήκωνε τους πληθυσμούς στο πέρασμά του. Το μόνο που έμενε ήταν να καμφθούν οι αντιρρήσεις του διστακτικού ακόμα Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Ύστερα από έντονο παρασκήνιο (ανεπιβεβαιώτες πληροφορίες αναφέρουν ότι ο μεν Παπαφλέσσας διέβαλε τον Μαυρομιχάλη στην τουρκική εξουσία με σκοπό να τον καταστήσει «αντίρτη» στα μάτια της και να τον εξωθήσει στην Επανάσταση, ο δε Μαυρομιχάλης προσπάθησε ανεπιτυχώς να δολοφονήσει τον ενοχλητικό αρχιμανδρίτη), οι δύο άνδρες συναντήθηκαν στις Κυτριές της Μάνης. Ο Πετρόμπεης ήταν επιφυλακτικός και του ζήτησε αναβολή του Αγώνα. Ο Παπαφλέσσας απάντησε πως αυτό δεν ήταν δυνατό πλέον και για να τον δελεάσει του υποσχέθηκε ότι μετά την απελευθέρωση ο Υψηλάντης θα τον όριζε ανεξάρτητο ηγεμόνα της Μάνης. Όταν είδε ότι δεν πείστηκε, του υποσχέθηκε την ηγεμονία της Πελοποννήσου. Όμως ο έμπειρος μπέης διατήρησε τους δισταγμούς του. Τα μετέπειτα γεγονότα, υποκινημένα κυρίως από τον Παπαφλέσσα και τη Φιλική Εταιρεία, τον οδήγησαν στην Επανάσταση. Οι Φιλικοί της Κωνσταντινούπολης βοήθησαν τον γιο του Πετρόμπεη Γεώργιο, που τον κρατούσαν οι Τούρκοι όμηρο στην Κωνσταντινούπολη ως εγγύηση έναντι της

πατρικής πίστης προς τον σουλτάνο, να δραπετεύσει. Η άφιξή του στη Μάνη και οι ενθουσιώδεις επαναστατικές ιδέες του έγιναν γνωστές στις τουρκικές αρχές και ενοχοποίησαν ακόμα περισσότερο τον Πετρόμπεη, που η απειθαρχία του στη διαταγή να συλλάβει τον Κολοκοτρώνη, όπως προαναφέρθηκε, τον είχε καταστήσει ύποπτο στην τουρκική διοίκηση, η οποία μάλιστα σχεδίαζε την αντικατάστασή του ως μπέη της Μάνης. Την ίδια περίοδο, γύρω στα μέσα Μαρτίου, έφτασε στο λιμάνι του Αρμυρού ένα πλοίο κατάφορτο με πολεμοφόδια που είχαν στείλει οι Φιλικοί της Σμύρνης. Ο Παπαφλέσσας με τέχνασμα έπεισε τον Πετρόμπεη να δώσει άδεια εκτελωνισμού του φορτίου, εκθέτοντάς τον έτσι στους Τούρκους σε περίπτωση αποκάλυψης του περιεχομένου του.

Στις 14 Μαρτίου ο Νικόλαος Σολιώτης τήρησε την υπόσχεση που είχε δώσει στον Παπαφλέσσα και σήκωσε τα όπλα εναντίον των Τούρκων. Έστησε ενέδρα και χτύπησε τους ταχυδρόμους που μετέφεραν επιστολές του Σαλήχ στον Χουρσίτ στα Ιωάννινα. Η «πρώτη φωτιά είχε πέσει», ο «απατεών» ιερέας είχε ωθήσει έναν ολόκληρο λαό στην Επανάσταση!

Πόλεμος και παρασκήνιο

Στις 23 Μαρτίου ο Παπαφλέσσας μαζί με τους Πετρόμπεη, Κολοκοτρώνη, Νικηταρά, Αναγνωσταρά, Μούριτζινο και πολλούς άλλους εισερχόταν στην απελευθερωμένη Καλαμάτα. Ο Αγώνας άρχιζε με τους καλύτερους οиωνούς. Τις επόμενες ημέρες οι Τούρκοι των περισσότερων περιοχών της Πελοποννήσου δέχτηκαν σκληρά χτυπήματα από τους επαναστάτες και αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την ύπαιθρο και να καταφύγουν στα φρούρια. Στην πορεία τους αυτή συνετέλεσε η φήμη που διέδιδαν οι Έλληνες, με εντολή ιδίως του Παπαφλέσσα, ότι θα τους βοηθούσαν οι Ευρωπαίοι. Η είδηση «έφτασε η Φραγκιά», που για τους Τούρκους σήμαινε ότι

ευρωπαϊκοί στόλοι έρχονταν προς ενίσχυση των ομόθηρκων Ελλήνων, προκαλούσε πανικό.

Ο εκρηκτικός ιερωμένος κινούνταν σε ολόκληρη την Πελοπόννησο και επέβαλε ακόμα και με τη βία στους διστακτικούς κατοίκους ορισμένων περιοχών το δίλημμα «Ελευθερία ή Θάνατος». Πρώτος του σταθμός ήταν η Κόρινθος, όπου λεηλάτησε και πυρπόλησε την οικία του Κιαμήλ μπέη, ενός από τους πιο επιφανείς Τούρκους της Πελοποννήσου, εξαναγκάζοντας έτσι τον πληθυσμό της περιοχής να προσχωρήσει στον Αγώνα, αφού η τουρκική εκδίκηση προβλεπόταν τρομερή.

Ένα από τα μεγαλύτερα ελαττώματα των Ελλήνων, ο ατομισμός, πολύ γρήγορα άρχισε να δημιουργεί τις πρώτες ρωγμές στο οικοδόμημα της Επανάστασης. Ο Παπαφλέσσας και ο Μαυρομιχάλης υπέγραφαν διατάγματα χρησιμοποιώντας τον τίτλο του αρχιστρατήγου, θέτοντας έτσι εμπόδια στον δρόμο του εμπειροπόλεμου Κολοκοτρώνη προς τη γενική αρχηγία των δυνάμεων της Πελοποννήσου. Παράλληλα με τις ανούσιες επιδείξεις και την προσπάθεια προσέλκυσης οπαδών με τη διανομή διπλωμάτων και στρατιωτικών τίτλων ο Παπαφλέσσας συνέχισε την πολεμική του εναντίον των προκρίτων. Όταν πληροφορήθηκε ότι προετοιμάζαν την περίφημη συνέλευση των Καλτεζών για να συστήσουν Γερουσία και να διευθύνουν τον Αγώνα, άρχισε να περιτρέχει τα χωριά της Καρύταινας και να καταφέρεται ανοικτά εναντίον τους αποκαλώντας τους «τουρκολάτρες» και «φυτεύοντας» στον λαό το πνεύμα της ανταρσίας εναντίον τους.

Στα τέλη Ιουνίου 1821 έφτασε στην Πελοπόννησο ο Δημήτριος Υψηλάντης ως αντιπρόσωπος της «Ανώτατης Αρχής», της Φιλικής Εταιρείας. Η προσπάθειά του να αναλάβει τα ηνία του Αγώνα ως αδιαμφισβήτητος στρατιωτικός και πολιτικός αρχηγός συνάντησε τη σθεναρή αντίσταση των προκρίτων. Ο Παπαφλέσσας βρήκε

τη λαμπρή ευκαιρία που ζητούσε για να απαλλαγεί από τους «τουρκαρχόντες» και να εμφανιστεί ως ένας από τους αδιαφιλονίκητους αρχηγούς της Επανάστασης δίπλα στον Υψηλάντη. Δεν δυσκολεύτηκε με πύρινους λόγους να φανατίσει τον λαό εναντίον των προκρίτων, τους οποίους παρουσίαζε να εμποδίζουν τον πρίγκιπα να οδηγήσει τον Αγώνα σε αίσιο τέλος. Η εξαγερση ξέσπασε στα Βέρβενα, όταν 3.000 αγανακτισμένοι επαναστάτες απείλησαν να σφαγιάσουν τους προκρίτους που είχαν συγκεντρωθεί εκεί για συνομιλίες. Η άμεση επέμβαση του Κολοκοτρώνη διατήρησε τη συνοχή των επαναστατών και ανέτρεψε τα σχέδια του Παπαφλέσσα.

Η μετέπειτα παρασκηνιακή πορεία του Παπαφλέσσα και η σχεδόν πάντα διφορούμενη στάση του αποδεικνύει ότι μετά την αποτυχία του να εξοντώσει τους προκρίτους αποφάσισε να αλλάξει πολιτική και επιδίωξε να χρησιμοποιήσει τις αντίπαλες παρατάξεις ώστε να ανέλθει όσο πιο ψηλά μπορούσε στην ιεραρχία των αγωνιστών. Η αρχομανία του υπερίσχυσε του πατριωτικού του χρέους και σκίασε ως έναν βαθμό την εικόνα του «μπουρλοτιέρη των ψυχών». Η πολύχρονη θητεία του στο Φανάρι, μοναδικό σχολείο της εποχής ως προς τις δολοπλοκίες και τις παρασκηνιακές διαβουλεύσεις, στάθηκε πολύτιμος βοηθός του στην πορεία του προς την εξουσία. Πολύ γρήγορα εντάχθηκε στην Πελοποννησιακή Γερουσία και προσέγγισε τον Ιωάννη Κωλέττη, υπουργό Στρατιωτικών της νεοσύστατης επαναστατικής κυβέρνησης. Σε συνεργασία με τον δαιμόνιο Ηπειρώτη διέβαλλε συστηματικά τον Κολοκοτρώνη σε μια προσπάθεια να μειώσει το κύρος του. Ήταν μάλιστα ο συντάκτης του κυβερνητικού εγγράφου το οποίο κατηγορούσε άδικα τον Κολοκοτρώνη ως υπεύθυνο για τη διάλυση της πολιτορκίας της Πάτρας. Ο Γέρος πληροφορήθηκε τη δράση του Παπαφλέσσα εναντίον του, αλλά αφενός δεν θέλησε να

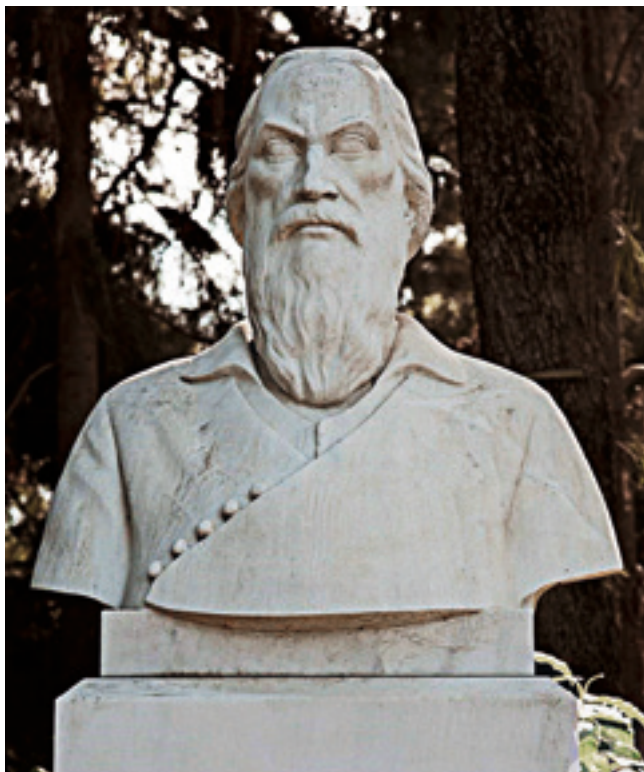
Το 1826 ο Κολοκοτρώνης χρησιμοποίησε το κάστρο της Καρύταινας ως ορμητήριο κατά του Ιμπραήμ και ως καταφύγιο των γυναικών και των παιδιών.

το πιστέψει και αφετέρου τον απασχολούσαν πιο σημαντικά ζητήματα, καθώς ο Μαχμούτ πασάς, ο επονομαζόμενος Δράμαλης, βρισκόταν επικεφαλής 30.000 ανδρών προ των πυλών της Πελοποννήσου. Η «άκαπνη» κυβέρνηση, στο άκουσμα της καθόδου του Δράμαλη, κατέφυγε σε δύο υδραϊκά πλοία, ώστε να έχει τη δυνατότητα να αποπλευσει το ταχύτερο δυνατό, και άρχισε να «πολεμά» εκδίδοντας προκηρύξεις.

Η ιδέα ότι η Επανάσταση έσβηνε αναστάτωσε τον Παπαφλέσσα. Κάθε προσωπική φιλοδοξία και υπολογισμός παραμερίστηκε αμέσως, έστω και προσωρινά. Σάρκασε τη δειλία των κυβερνητικών στελεχών και από συστηματικός ανταγωνιστής του Κολοκοτρώνη μετετράπη σε υπέρμαχό του. Δέχτηκε χωρίς καμία επιφύλαξη το σχέδιο άμυνας που κατέστρωσε ο Γέρος και αναδείχτηκε σε έναν από τους πιο πιστούς και χρήσιμους σωματάρχες του. Διακρίθηκε μάλιστα ιδιαίτερα κατά τη μάχη του Αγιοιορίου, η οποία σηματο-

δότησε και την εκμηδένιση της στρατιάς του Δράμαλη.

Όταν πέρασε ο μεγάλος κίνδυνος, η δική του εμφάνιση πάλι πάνω από το ελληνικό στρατόπεδο. Ο κομματισμός μεταμόρφωσε τα πάντα και επηρέασε ακόμα και τις πιο δυνατές και αγνές προσωπικότητες, πόσο μάλλον τον αρχομανή Παπαφλέσσα. Η απουσία τουρκικής απειλής βοήθησε να φουντώσουν οι προσωπικές του φιλοδοξίες, η ροπή του στη σπάταλη ζωή και τα άλλα πάθη του. Ο Παπαφλέσσας που είχε ξεσηκώσει τον λαό και τον στρατό στα Βέρβενα και πίστευε βαθιά ότι μόνο με τη φυσική εξόντωση των προκρίτων θα ευοδωνόταν ο Αγώνας, έγινε εχθρός των ιδίων των ιδεών του και προσχώρησε στο στρατόπεδο των αντιπάλων του αποδυναμώνοντας έτσι την παράταξη των οπλαρχηγών. Ως αντάλλαγμα για την πολύτιμη υποστήριξή του έλαβε το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου Εσωτερικών της κυβέρνησης που ορίστηκε από τη Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος. Ως

Προτομή του Παπαφλέσσα στο Πεδίο του Άρεως, στην Αθήνα.

υπουργός συναίνεσε να αφαιρεθεί η αρχιστρατηγία από τον Κολοκοτρώνη και ανέχθηκε αδιαμαρτύρητα να παρουσιαστεί αναφορά στην Εθνοσυνέλευση η οποία κατηγορούσε τον Γέρο για πυρπολήσεις χωριών και πολλές καταχρήσεις, τη στιγμή που γνώριζε και ο ίδιος ότι όλα αυτά είχαν συμβεί για να σωθεί ο Αγώνας από τον κίνδυνο του Δράμαλη. Λησμονώντας το μπαρούτι που τους είχε καπνίσει και τις ηρωικές ημέρες στα στενά των Δερβενακίων, δεν υπερασπίστηκε στο ελάχιστο τον Κολοκοτρώνη και δέχτηκε να περάσει η αναφορά στα πρακτικά.

Όμως και ως υπουργός ο Παπαφλέσσας δεν παρέμεινε σταθερός. Όταν αντιλήφθηκε ότι η παράταξη του Μαυροκορδάτου και της οικογένειας των Κουντουριώτηδων θα επικρατούσε (εξαιτίας των χρημάτων που αναμένονταν ύστερα από τη σύναψη δανείων από αγγλικές τράπεζες), άρχισε να

έχει επαφές μαζί τους και δεν άργησε να μετατραπεί σε κρυφό πράκτορά τους. Όταν ο Μαυροκορδάτος και ο Γεώργιος Κουντουριώτης σχημάτισαν πραξικοπηματικά δεύτερη κυβέρνηση στο Κρανίδι, ο Παπαφλέσσας παρέμεινε στην Τριπολιτά ως υπουργός της παλαιάς (και νόμιμης) κυβέρνησης για να μεταδίδει πληροφορίες στους αντιπάλους και να υπονομεύει την κυβέρνησή του.

Ο διπρόσωπος ρόλος του και οι τεχνητές εντάσεις που δημιουργούσε δεν άργησαν να αποκαλυφθούν και να τον αναγκάσουν να φύγει κρυφά για το Κρανίδι. Για τις πολύτιμες «υπηρεσίες» του ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών και της Αστυνομίας στην κυβέρνηση Κουντουριώτη. Η ζωή του εκείνη την περίοδο αποτέλεσε ένα μείγμα από ραδιουργίες, πλεκτάνες, ερωτικές περιπέτειες και προκλητικές σπατάλες.

Πολύ γρήγορα οι δύο κυβερνήσεις ήλθαν σε ρήξη. Οι κάτοικοι της επαρχίας Αρκαδίας, που δεν αναγνώριζαν την κυβέρνηση Κουντουριώτη, αρνήθηκαν να πληρώσουν φόρους σε αυτή. Ο Παπαφλέσσας ανέλαβε να τους υποτάξει, αλλά εκείνοι ζήτησαν βοήθεια από τους Κολοκοτρωνάιους και ο αρχιμανδρίτης σώθηκε διά της φυγής.

Μετά τον αιματηρό εμφύλιο πόλεμο και την επικράτηση της κυβέρνησης Κουντουριώτη ο Παπαφλέσσας δεν έδειξε την απαραίτητη μετριοπάθεια ώστε να μη διαρραγούν οριστικά οι συνεκτικοί δεσμοί της Επανάστασης. Πιθανολογείται ότι διέταξε τη διαπόμπευση του Παλαιών Πατρών Γερμανού ως εκδίκηση για τα υποτιμητικά σχόλια που είχε δεχτεί στη συνέλευση της Βοστίτσας. Ακόμα παρουσιάζεται ως ο κύριος υπέρμαχος της φυλάκισης του Κολοκοτρώνη και των συντρόφων του. Το πιθανό σχέδιό του για απόλυτη κυριαρχία φαινόταν να λειτουργεί στην εντέλεια. Ο Κολοκοτρώνης φυλακίστηκε και οι πρόκριτοι συνετρίβησαν. Στη συνέχεια ο Παπαφλέσσας θα προσπαθούσε να ενισχύσει την επιρροή του στην Πελοπόννησο, εξουδετερώνοντας έτσι τον Κωλέττη και τους Κουντουριώτηδες, και θα προσέγγιζε επιφανείς πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες της Ευρώπης, με τους οποίους ως τότε ήταν σε επαφή αποκλειστικά ο Μαυροκορδάτος.

Η εξιλέωση

Πολύ γρήγορα οι Έλληνες κατανόησαν με τον πιο οδυνηρό τρόπο τις συνέπειες του εμφύλιου σπαραγμού. Ο Ιμπραήμ πασάς, θετός γιος του Μωχάμετ Άλι, αποβιβάστηκε στην Πελοπόννησο (11-12 Φεβρουαρίου 1825) επικεφαλής του, οργανωμένου κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, εκστρατευτικού του σώματος και άρχισε μια θυελλώδη πορεία συντριβοντας κάθε αντίσταση στο πέρασμά του. Μετά τις απανωτές αποτυχίες των κυβερνητικών στρατευμάτων να

τον αναγκάσουν ο λαός άρχισε να ζητά επίμονα την αποφυλάκιση του Κολοκοτρώνη. Ο Παπαφλέσσας μεταβλήθηκε αμέσως σε έναν από τους πιο θερμούς υποστηρικτές της αμνηστίας του Γέρου και των συντρόφων του. Άρχισε να πιέζει φορτικά στα υπουργικά συμβούλια για την υπογραφή της αμνηστίας ώστε ο Μοριάς να αποκτήσει και πάλι τον φυσικό ηγέτη του και σύσσωμο το έθνος να σπεύσει κατά του εχθρού. Όμως δεν θεώρησε αρκετή τη συνηγορία υπέρ της αμνηστίας. Θέλησε να πετύχει και ο ίδιος μια νίκη κατά του Ιμπραήμ προτού αποφυλακιστεί ο Κολοκοτρώνης...

Ποιος ήταν ο σκοπός του; Είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτό και συνεπώς θα περιοριστούμε στις υποθέσεις. Ίσως έθεσε τις προσωπικές του φιλοδοξίες στο περιθώριο μπροστά στην επιβίωση του έθνους, όπως έπραξε στα Δερβενάκια. Ίσως θεωρούσε ότι ο Κολοκοτρώνης θα αποκτούσε πάλι δύναμη, οπότε ήταν καιρός να απομακρυνθεί από τον ηττημένο Μαυροκορδάτο και τη μη λαοφιλή κυβέρνηση Κουντουριώτη. Πιθανώς εκτιμούσε ότι ο Κολοκοτρώνης δεν είχε τη δύναμη να τον βλάψει και θα τον αποφυλάκιζε με σκοπό να τον θέσει υπό την επιρροή του. Το σίγουρο είναι πως επιθυμούσε διακαώς να νικήσει σε μια μάχη τον Ιμπραήμ πριν πραγματοποιηθεί η αποφυλάκιση, οπότε νικητής και ειρηνοποιός μεταξύ των δύο παρατάξεων θα παραγκώνιζε τον Μαυροκορδάτο και τον Κουντουριώτη και θα παρουσιαζόταν ως η πιο σημαντική μορφή της Επανάστασης.

Η απελπισμένη, από τις συντριπτικές ήττες, κυβέρνηση δέχτηκε την πρότασή του και του ανέθεσε την αρχηγία μιας εκστρατείας κατά των Αιγυπτίων. Ο ίδιος προσπάθησε να προβεί σε ευρεία στρατολόγηση υπολογίζοντας να συγκεντρώσει 10.000 άνδρες. Τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά: τον ακολούθησαν μόνο 2.000 άνδρες. Στην πρόσκλησή του για ενίσχυση δεν ανταποκρίθηκε ούτε ο

αδελφός του Νικήτας. Ξαν να μην έφτανε αυτό, κατά την πορεία του προς συνάντηση του Ιμπραήμ πληροφορήθηκε ότι η κυβέρνηση ελευθέρωσε τον Κολοκοτρώνη, αφαιρώντας του έτσι τον ρόλο του ειρηνοποιού. Επέμεινε όμως στην απόφαση να πολεμήσει, να μην επιστρέψει «άκαπνος» στο Ναύπλιο.

Στις 16 Μαΐου ο Παπαφλέσσας έφτασε στο Μανιάκι της Μεσσηνίας, όπου στρατοπέδευσε. Δύο ημέρες αργότερα πληροφορήθηκε ότι ο εκθρόνος είχε αρχίσει την πορεία του προς το ελληνικό στρατόπεδο. Στις 20 Μαΐου ο Αιγύπτιος αρχηγός, επικεφαλής 6.000 ανδρών (Αιγύπτιοι πεζοί, Μαμελούκοι ιππείς, Αλβανοί άτακτοι και ντόπιοι Τούρκοι), εμφανίστηκε μπροστά από τις ημιτελείς ελληνικές οχυρώσεις. Στη θέα του αντίπαλου στρατεύματος περισσότεροι από 1.000 επαναστάτες δέλιασαν και εγκατέλειψαν τις θέσεις τους. Ο Ιμπραήμ κύκλωσε τους υπόλοιπους αναγκάζοντας τους Έλληνες οπλαρχηγούς να ζητήσουν από τον Παπαφλέσσα να αποπειραθούν να διασπάσουν τον κλοιό και να μετακινηθούν σε ασφαλέστερη περιοχή. Όμως ο ανυποχώρητος αρχιμανδρίτης επέμεινε να παραμείνουν στις θέσεις τους ελπίζοντας, μάταια, στην άφιξη ενισχύσεων.

Στη μάχη που ακολούθησε με αλληπάλληλες και μαζικές επιθέσεις των Αιγυπτίων οι Έλληνες ηττήθηκαν, παρά την ηρωική τους αντίσταση. Οι ελληνικές απώλειες ανήλθαν σε 1.000 περίπου νεκρούς. Βαρύς ήταν και ο φόρος αίματος για τους Αιγυπτίους (1.200 νεκροί και 800 τραυματίες). Ανάμεσα στους νεκρούς βρέθηκε και το πτώμα του Παπαφλέσσα με το κεφάλι αποχωρισμένο από το υπόλοιπο σώμα. Ο «διαβολικός παπάς» πεθαίνοντας προσέφερε την τελευταία υπηρεσία του στην Επανάσταση. Οι βαριές απώλειες των Αιγυπτίων βοήθησαν τους επαναστάτες

να αντιληφθούν ότι ο Ιμπραήμ δεν ήταν αήττητος και άρχισαν να συρρέουν γύρω από τον Κολοκοτρώνη αποφασισμένοι για τη μέχρις εσχάτων αντίσταση.

Η ελληνική ιστοριογραφία παρέδωσε τον Παπαφλέσσα περίπου αμόλυντο και αφεγάδιαστο (αυτή η άποψη απαντά ιδιαίτερα στα σχολικά εγχειρίδια), όπως άλλωστε και όλους τους ήρωες του 1821. Στην πραγματικότητα η θυσία του στο Μανιάκι δεν ήταν αρκετή για να σβήσει ολοκληρωτικά τα αποτήματά του. Η συνολική του συμπεριφορά κρίνεται από πολλούς ιστορικούς ως αρνητική για τον Αγώνα. Εμείς θα πρέπει να εξετάσουμε τίνος σχεδόν αποκλειστικό δημιούργημα ήταν η έκρηξη της Επανάστασης. Ο Παπαφλέσσας τόλμησε μόνος του το απίθανο: να ασκήσει ψυχολογική βία πάνω σε έναν ολόκληρο λαό. Με τη γοητεία των θρύλων, με το θράσος του, με τη ρητορική του δεινότητα, με τις απειλές, με την πανουργία και κυρίως με τα ψέματα κατάφερε να εξουδετερώσει κάθε λογική φωνή και να ωθήσει τους Έλληνες να λάβουν τη μεγάλη απόφαση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1979.
- Διονύσιος Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1957.
- Σπύρος Μελάς, *Ματωμένα ράσα*, εκδ. Μπίρης, Αθήνα 1975.
- Φωτάκος (Φώτιος Χρυσανθόπουλος), *Απομνημονεύματα της Ελληνικής Επανάστασεως*, εκδ. Στ. Ανδροπούλου, Αθήνα 1899.
- Μίρκα Παλιούρα, *Το λεύκωμα του '21*, έκδ. «Ελευθέρος Τύπος», Αθήνα 1996.
- Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Φάρος, Αθήνα 1983.
- Χρ. Α Στασινόπουλος, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, εκδ. Δεδεμάδη, Αθήνα 1979.

Ο Νίκος Γιαννόπουλος είναι ιστορικός.

GIOCHI PREZIOSI

GORMITI

Ο ΘΡΥΛΟΣ ΕΥΠΝΑ

GOMITI - I GIOCHI PREZIOSI S.p.A. - PIANETA GIOCHI S.p.A. - ALIPIA - 26100 - TEL. 0432/210611

Giochi Preziosi Hellas

Αγρινίου 14, Πεύκη, 151 21

Τηλ.: 210 61.00.381-2

Fax: 210 61.00.383

info@giochipreziosi.gr

www.giochipreziosi.gr

ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑ ΚΑΙ ΛΙΓΝΪΤΗΣ

ΤΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

της ΕΥΑΣ ΚΟΒΑΤΣΗ

Εορδαία, η γένετρα των Πτολεμαίων

Η Εορδαία αποτελεί μια αυτόνομη γεωγραφική περιοχή. Κυρίαρχη εικόνα το λεκανοπέδιό της, με μέσο απόλυτο υψόμετρο τα 600 μ., και ο μεγάλος αριθμός λιμνών, αφού το λεκανοπέδιο απλώνεται εντός του λεγόμενου «οικοσυστήματος των τεσσάρων λιμνών», της Βεγορίτιδας, των Πετρών, της Χειμαδίτιδας και της Ζάζαρης. Νότια υπήρχε ακόμη η Κίτρινη Λίμνη, η οποία εξαφανίστηκε λόγω των προσχώσεων. Εδώ ήταν και ο αρχαίος ποταμός Εορδαϊκός. Ο Εορδαϊκός ποταμός μνημονεύεται από τον Αρριανό (Ανάβ., τόμ. Α', σ. 41) ως το σημείο όπου ο Αλέξανδρος έστησε το στρατόπεδό του, ώστε να επιτεθεί στην πόλη των Ταυλαντίων. Τα βουνά που περιβάλλουν την επαρχία Εορδαίας είναι: στα βόρεια ο Βόρας (Καϊμακτσαλάν), στα νοτιοδυτικά, δυτικά και βορειοδυτικά τα όρη Άσκιο, Μουρίκιο και Βέρνο (Βίτσι), ενώ στα ανατολικά το Βέρμιο. Πρωτεύουσα του σύγχρονου δήμου Εορδαίας είναι η Πτολεμαΐδα.

Σύμφωνα με τον διαχωρισμό της Μακεδονίας από τους αρχαίους συγγραφείς σε ορεινή (άνω) και πεδινή (κάτω), οι σύγχρονοι νομοί Κοζάνης, Καστοριάς, Φλώρινας και Γρεβενών εντάσσονται στα όρια της Άνω Μακεδονίας. Μέσα στα γεωγραφικά όρια των παραπάνω νομών κατοικούσαν οι Ορέστες, οι Λυγκηστές, οι Τυμφαίοι και οι Ελιμιώτες. Πιο συγκεκριμένα το όνομα της Άνω Μακεδονίας αναφέρει για πρώτη φορά ο Ηρόδοτος στις περιγραφές της εισβολής του Ξέρξη

στη Θεσσαλία και των περιπλανήσεων του Περδίκκα. Στον διαχωρισμό Άνω και Κάτω Μακεδονίας αναφέρεται με σαφήνεια ο Θουκυδίδης, και στα γεωγραφικά όρια τεσσάρων επιμέρους τμημάτων της Άνω Μακεδονίας ο Στράβων. Σχετική ομοφωνία υπάρχει μόνο για τις περιοχές Ελίμεια, Ορεστίδα, Λυγκησιίδα και Πελαγονία, ενώ η Εορδαία, που ανήκε γεωγραφικά στην Άνω Μακεδονία, αρχικά υπαγόταν διοικητικά στην Κάτω. Κατά την περίοδο επέκτασης του μακεδονικού βασιλείου, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, η περιοχή των Εορδαίων θα κατακτηθεί από τους Μακεδόνες, οι οποίοι θα εξοτρώσουν ένα μέρος των Εορδών ενώ όσοι επέζησαν θα καταφύγουν στη Φύσκα της Μυγδονίας. Έτσι, στην Εορδαία θα εγκατασταθούν Μακεδόνες.

Κάποιοι ιστορικοί θεωρούν ότι το όνομα της η Εορδαία το οφείλει στην τοπική θεά Εόρδα, που σήμαινε, *μήτηρ γη*, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι το όνομα έχει σχέση με την ύπαρξη των πλούσιων υδροφόρων στρωμάτων στο λεκανοπέδιο. Η ακριβής θέση της αρχαίας πόλης Εορδαίας δεν έχει εντοπιστεί ακόμη. Πάντως, δεν ταυτίζεται με τη θέση της σύγχρονης πόλης της Πτολεμαΐδας, διότι η περιοχή εκείνη την εποχή ήταν ελώδης.

Από την υψηλή χρονολόγηση, τον πλούτο, την ποιότητα και τον χαρακτήρα των αρχαιολογικών ευρημάτων αποδεικνύεται ότι η Άνω Μακεδονία δεν είχε απομονωθεί πολιτισμικά και κοινωνικά από τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Το υψηλό βιοτικό επίπεδο των Εορδών γίνεται

Η νέα υπό λιγνιτική μονάδα 660 MW «ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑ 5V». ΚΑΤΩ: Χάρτης της Εορδαίας.

εμφανές αρχικά από το γεγονός ότι κάποιιοι από αυτούς είχαν τη δυνατότητα να γίνουν *θεωροδόκοι*, δηλαδή χορηγοί. Σε μεγάλα ιερά διασώθηκαν κατάλογοι θεωροδόκων, και έτσι σήμερα είναι γνωστοί ο Αριστόνους Πεισαίου, που ήταν θεωροδόκος στα Νέμεα το 323/2 π.Χ. και αναφέρεται ως ένας από τους επτά σωματοφύλακες του Αλεξάνδρου στο έργο του Αρριανού, και ο Μενέλαος Νικάνορος εξ Εορδαίας, που αναφέρεται σε επιγραφή με κατάλογο θεωροδόκων στην Επίδαυρο του 4ου π.Χ. αιώνα. Άλλοι γνωστοί Εορδαίοι ήταν ο στρατηγός Πείθων του Κρατεύα και ο Εύδαμος. Επιπλέον, οι μακεδονικοί τάφοι και τα κτερίσματα που βρέθηκαν στις κοινότητες των Πύργων και της Σπηλιάς Εορδαίας επιβεβαιώνουν την πολιτισμική συνοχή μεταξύ της Άνω και Κάτω Μακεδονίας. Ταυτόχρονα η αρχιτεκτονική μορφή του τάφου της Σπηλιάς επιτρέπει τη σύγκριση με άλλα του ίδιου είδους, όπως με τους τάφους του Φιλίππου και του Πρίγκιπα στη Βεργίνα αλλά και με τον μεγάλο τάφο των Λευκαδίων Νάουσας. Το μειονέκτημα είναι πως δεν υπάρχει ταυτοποίηση του ενοίκου, διότι δεν έχει βρεθεί επιγραφικό υλικό, λόγω της περιορισμένης ανασκαφικής έρευνας στην περιοχή. Πολύ κοντά σε αυτόν βρέθηκαν και άλλοι τάφοι οι οποίοι είναι λαξευτοί.

Από αυτή λοιπόν τη μακεδονική Εορδαία καταγόταν ο φίλος και συμπολεμιστής του Αλεξάνδρου και αργότερα ιδρυτής της πτολεμαϊκής δυναστείας στην Αίγυπτο Πτολεμαίος Α' Λάγου ή Σωτήρ. Τελευταία απόγονός του η Κλεοπάτρα Ζ', η γυναίκα που μάγεψε με την προσωπικότητά της και τις ικανότητές της τον Ιούλιο Καίσαρα και τον Μάρκο Αντώνιο, δυστυχώς όχι και τον Οκταβιανό. Ο Πτολεμαίος γεννήθηκε μεταξύ του 367 και του 364 π.Χ. Σύμφωνα με τον Λουκιανό έζησε 84 χρόνια. Ήταν γιος του Μακεδόνα Λάγου και της Αρσινόης. Υπήρξε ένας από τους εφτά σωματοφύλακες του Μεγάλου

Αλεξάνδρου. Για την εορδαϊκή καταγωγή του κάνει λόγο ο Αρριανός στα έργα του *Αλεξάνδρου Ανάβασις* και *Ινδικά*. Από τον Αρριανό πληροφορούμαστε: «είναι δε αυτά επτά εις τότε σωματοφύλακας, Λεοννάτου Αντέου, Ηφαιστίωνα του Αμύντορος, Λυσίμαχον Αγαθοκλέους, Αριστόνουν Πεισαίου, τούτους μεν Πελλαιούς, Περδικκαν δε Ορόντου εκ της Ορεστίδος, Πτολεμαίου δε Λάγου και Πείθωνα Κρατεύα Εορδαίους» (Ανάβ. ΣΤ' 28), και «Αλέξανδρος γαρ, επειδή οι παρασκευάστο ναυτικόν επί του Υδάσπεω τήσιν όχθησιν ... τριήραρχοι δε επεστάθησαν εκ Μακεδόνων ... Εορδαίοι δε Πτολεμαίος τε ο Λάγου και Αριστόνοος ο Πισαίου» (Ινδικά, 18,5). Σε αυτό το σημείο γεννάται το εύλογο ερώτημα, γιατί δύο Εορδαίοι επιλέχθηκαν ως τριήραρχοι, τι εμπειρία είχαν με τους πλωτούς ποταμούς και την ποτάμια ναυσιπλοΐα;

Η ανάπτυξη της περιοχής συνεχίστηκε καθ' όλη την Ελληνιστική Περίοδο αλλά και μετά την ήττα του Μακεδόνα βασιλιά Περσέα στην Πύδνα το 168 μ.Χ. και το πέραςμά της στη ρωμαϊκή κυριαρχία.

Το 1984 κυκλοφόρησε στα Ιωάννινα η διατριβή της Αγγελικής Κωνσταντακοπούλου, μετέπειτα καθηγήτριας της Βαλκανικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, με τίτλο *Ιστορική γεωγραφία της Μακεδονίας, 4ος-6ος αιώνας*, όπου και βρίσκουμε σημαντικά στοιχεία για την περιοχή της Εορδαίας την εποχή εκείνη και που αφορούν σημερινές κοινότητες του δήμου. Η μοναδική μνεία της πόλης Εορδαίας υπάρχει στον *Συνέκδημο* του Ιεροκλή (636-637 μ.Χ.). Την εποχή εκείνη υπήρχαν σημαντικές πόλεις, όπως η Κέλλη και η Άρμισσα. Στη διατριβή της Κωνσταντακοπούλου υπάρχουν πληροφορίες και για τα φρούρια του Ιουστινιανού στην περιοχή Εμπορίου-Αναρράχης, αλλά και για την αρχαία πρωτοβυζαντινή εποχή του Θεοδοσίου Α' στην κοινότητα Εξοχή και στην κοινότητα Καρσοχωρίου. Επίσης,

Οι νομοί Κοζάνης, Καστοριάς, Φλώρινας και Γρεβενών εντάσσονται στα όρια της Άνω Μακεδονίας.

δίνονται στοιχεία για τα ευρήματα στις κοινότητες των Πύργων, του Φούφα, και της Λύγκας (σημερινό Μηλοχώρι). Παράλληλα, από εκκλησιαστικά έγγραφα αντλείται η πληροφορία για την ύπαρξη της Επισκοπής Μολεσχού, περιοχή κοντά στην κοινότητα Πύργων, από τον 12ο αιώνα, η οποία κατείχε στην ιεραρχία της Αρχιεπισκοπής Αχριδών την έκτη θέση μεταξύ 23 επισκοπών. Το 1688 ο επίσκοπος Άνθιμος της συνενωμένης πλέον επισκοπής Μογλενών και Μολεσχού χρησιμοποιεί στα επίσημα έγγραφά του τον νέο αυτό τίτλο.

Η Εορδαία κατά την Τουρκοκρατία

Από την περιοδεία στη Μακεδονία (από το 1667 ως το 1670) του Τούρκου περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπί γνωρίζουμε τα οθωμανικά ονόματα που δόθηκαν σε χωριά της Εορδαίας και αρκετές πληροφορίες για την περιοχή. Ο περιηγητής αναφέρει ότι το Παλιοχώρι (Φούφας) ονομαζόταν Μπουτσούκ Παλιόρ, που σημαίνει

«μεγάλο χωριό», το Νάλπανκοϊ (Περδίκκας) βρισκόταν στην όχθη της λίμνης και είχε 150 σπίτια. Επίσης, αναφέρονται τα χωριά Χασάνκιο (Ασβεστόπετρα), Καράμπουρναρ (Μαυροπηγή), Ντουρικλάρ (Προάστειο), Τρέπιστα (Άγιος Χριστόφορος), Τρέμπενο (Καρδιά), Ραντούνες (Κρυόβρυσση), Σαλιπόσι (Άρδασσα), αλλά και χωριά που εγκαταλείφθηκαν για άγνωστους λόγους, όπως το Σωληνάρι και τα χωριά Ινέοβα, Λογκούτσα, Νογκουτσόανι, Γκιράνοβα, καθώς και τα χωριά Ποκρεβενίκ στους πρόποδες του όρους Σινιάτσκου και Σουλού-Χαν με τις ωραίες κοπέλες, το εξαιρετικό κλίμα και τα πολλά αμπέλια.

Στη θέση που βρίσκεται η σημερινή πόλη της Πτολεμαΐδας κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας υπήρχε το χωριό Καϊλάρ ή Καϊλάρι. Οι κάτοικοι του χωριού Καϊλάρ ήταν στην πλειονότητά τους μουσουλμάνοι με καταγωγή από το Ικόνιο. Οι περιγραφές των περιηγητών αλλά και κάποιων ντόπιων λογίων της εποχής ως το 1820 (Τσελεμπί, Πουκεβίλ,

Λαϊκή λιθογραφία με απεικόνιση της Μάχης των Καϊλαρίων. ΚΑΤΩ. Ο Γεώργιος Παυλίδης (1898-1947). Με τον Κωνσταντίντο Αδαμόπουλο αντιλήφθηκαν τη σημασία του λιγνίτη και κατέβαλαν αξιόλογες προσπάθειες να αναπτύξουν συστηματικές εκμεταλλεύσεις και να πείσουν τους κατοίκους των γύρω περιοχών να χρησιμοποιούν λιγνίτη αντί για ξύλα. ΔΕΞΙΑ: Μια από τις πρώτες στοές των λιγνιτωρυχείων Παυλίδη - Αδαμόπουλου, το 1937.

Μεγδάνη), δεν αποκλίνουν ιδιαίτερα όσον αφορά την εικόνα που παρουσίαζε το χωριό. Ανήκε στο Βιλαέτι και στο Σαντζάκι των Βιτωλίων, τουλάχιστον ως το 1890. Μετά ανήκε στο Σαντζάκι των Σερβίων. Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι του ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία, την ταπητουργία και αρκετοί από αυτούς ήταν αγωγιάτες. Ο Εβλιγιά Τσελεμπί αναφέρει ότι το 1667, όταν ήταν και φοροεισπράκτορας στην περιοχή, στο χωριό Καϊλάρι υπήρχαν 200 σπίτια, χάνι, λουτρό και κάποια καταστήματα. Ο μεταφραστής του Πουκεβίλ Γιάννης Τσιάρας, στην παραπομπή του με αριθμό 77, σημειώνει: «*Το Καϊλάρι το 1806 ήταν Καζάς, διοικητική περιφέρεια, επαρχία, εμπορικό κέντρο ολάκερου του κάμπου. Οι Τούρκοι που ζούσαν στην περιοχή ήταν αληθινά θεία, έκλεβαν και σκότωναν όποιον περνούσε από τα χωριά τους. Θυμάμαι πως οι Μπλατσιώτες (οι κάτοικοι της κοινότητας Βλάστιης) ακόμη και ύστερα από το 1912, που είχε απελευθερωθεί πια η Μακεδονία, όταν πήγαιναν στην Κοζάνη με τα ζώα και έφθαναν κοντά στα Καραγιαννιά (χωριό πιθανόν κοντά σχετικά στο Καϊλάρι) άλλαζαν δρόμο... Το Καϊλάρι στα 1866 είχε 700 χριστιανούς, Μπλατσιώτες και Κοζανίτες, που ήταν κατζήδες, ψωμάδες και διάφοροι άλλοι επαγγελματίες. Ως τα 1925 που έφυγαν με την ανταλλαγή, δεν τολμούσε να περάσει Ρωμιός από τις γειτονιές τους...».*

Σημαντικές πληροφορίες για την εικόνα που παρουσίαζε το Καϊλάρι το 1881 αντλούμε από το βιβλίο της Λύντιας Τρίχα *Το Βιλαέτι των Βιτωλίων το 1881*, το οποίο βασίζεται σε έγγραφα που ανήκουν στο αρχείο του Χαρίλαου Τρικούπη και που σήμερα βρίσκεται στο ΕΛΙΑ. Έτσι, γνωρίζουμε πως το διαμέρισμα Καϊλαρίου είχε πληθυσμό 44.600 κατοίκους. Η μοναδική κομμόπολη του διαμερίσματος ήταν το Καϊλάρι και κατοικούνταν από 2.000 μουσουλμάνους και 700 χριστιανούς. Υπήρχαν 93 χωριά, από τα οποία τα 56 ήταν

τουρκικά και τα 37 χριστιανικά. Το Καϊλάρι διέθετε αρκετούς φούρνους και 28 υδρόμυλους, μεγάλο αριθμό βοών και όνων. Δεν διέθετε στάβλους, και ο αριθμός των ίππων ήταν σχετικά μικρός. Επίσης, δεν υπήρχαν ξυλουργεία, και τα λίγα καταστήματα ασχολούνταν με τη ραπτική εγχωρίων ενδυμάτων. Όπως γίνεται κατανοητό, ο όμορφος και εύφορος κάμπος της Εορδαίας έμενε σχεδόν ανεκμετάλλευτος από τη μονομερή καλλιέργεια σίτου και κριθής από τους μουσουλμάνους.

Απελευθέρωση του Καϊλαρίου

Η νεότερη ιστορία της πόλεως της Πτολεμαΐδας αρχίζει ουσιαστικά με την κήρυξη των Βαλκανικών Πολέμων και την απελευθέρωση της Μακεδονίας και του Καϊλαρίου από την οθωμανική κυριαρχία στις 15 Οκτωβρίου 1912.

Αρκετές πληροφορίες για το Καϊλάρι και τη μάχη του Καϊλαρίου διαθέτουμε και από τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν το 1913 στην κυπριακή εφημερίδα *Η Φωνή της Κύπρου* με συγγραφέα τον Ιωάννη Πηγασίου, που καταγόταν από τον Καραβά της Κερύνειας και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων. Τα άρθρα του έχουν γενικό τίτλο «Από τα παλιά σύνορα μέχρι Θεσσαλονίκη».

Παραθέτουμε μερικές πολύ γλαφυρές περιγραφές για το Καϊλάρι του 1912 από το φύλλο 20ής Απριλίου/3ης Μαΐου 1913: «*Μετά την απελευθέρωση της Κοζάνης ο από Σαραντάπορον καταδιωχθείς τουρκικός στρατός επορεύθη προς το ΝΑ μέρος της Μακεδονίας προς υπεράσπιση της Θεσσαλονίκης, στρατοπεδεύσας εις Γιαννιτσά. ... Έτερον μέρος τουρκικού στρατού είχε κατέλθει προς τα Καϊλάρια όπως ανακόπη την πορεία του ελληνικού στρατού προς αυτά και εν γένει προς το Μοναστήριον. ... Τα Καϊλάρια απέχουσι της Κοζάνης 8 περίπου ώρες. ... Τρεις ώρες υπολείπονται διά να φθάση τις εις τα Καϊλάρια και ο δρόμος αρχίζει να διέρχεται*

από την βάσιν υψηλών λόφων. Προς τα δεξιά παραλλήλως του δρόμου υπάρχει μικρός ποταμός του οποίου αι όχθαι είναι κατάφυτοι από φύκη... Ο δρόμος διέρχεται διά μέσου των λόφων διά καμπίης. ... Μόλις περάση τις την καμπίην ταύτην, αμέσως προβάλλουσι τα Καϊλάρια τα οποία είναι επί επιπέδου μέρους. Είναι δύο κεχωρισμένα πόλεις, τα άνω και κάτω Καϊλάρια, στοιχείο που χαρακτηρίζει και τη σημερινή Πτολεμαΐδα, μιας και στη σύγχρονη εποχή χρησιμοποιούμε αυτόν τον νοητό διαχωρισμό. ... Όπως κατά την είσοδον υπάρχει καμπίη του δρόμου, ούτω και κατά την έξοδον. Ο δρόμος διέρχεται διά μέσου των Καϊλαρίων και υπάρχουν δυο τρεις μικροί ποταμοί, οι οποίοι είναι γεφυρωμένοι με γέφυρες από ξύλο. ... Έχουν πλείστας ωραίας οικίας, ανηκούσας εις μπέδες και εν γένει εις ευπορούνας. Είναι πλουσιωτάτη πόλις. Παράγουσι μέγα ποσόν δημητριακών καρπών και άλλων γεννημάτων. Διατρέφουσι χιλιάδας παχειών ορνίθων...»

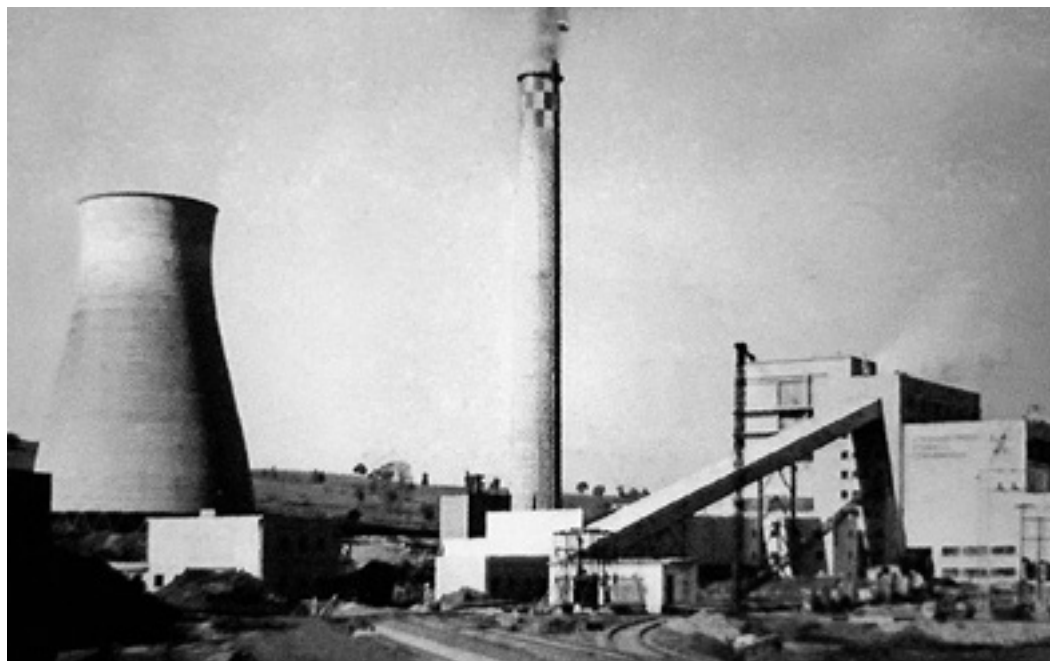
Πρέπει να τονίσουμε ότι μετά την προσάρτηση της Μακεδονίας στο ελληνικό κράτος οι περισσότεροι μουσουλμάνοι κάτοικοι δεν αποχώρησαν από τα εδάφη της. Αυτό έγινε με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922. Μάλιστα, αποτελεί γεγονός πως την ελληνική διοίκηση που εγκαθιδρύθηκε την έβλεπαν εχθρικά. Θεωρούσαν ότι είχαν κατακτηθεί από τους Έλληνες και όχι ότι οι Έλληνες είχαν απελευθερωθεί από την οθωμανική κατοχή. Τελευταίος Τούρκος πρόεδρος της κοινότητας Καϊλαρίων υπήρξε ο Ουζεΐρ Χασάν Μπέης το 1920. Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, σύμφωνα με στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στην τοπική εφημερίδα *Επαρχιακή Φωνή* το 1929, ήταν 20.826 σε αριθμό. Οι πιο πολλοί ήταν Πόντιοι και Μικρασιάτες.

Γηγενείς και πρόσφυγες αμέσως καταπίστηκαν με μεράκι να αλλάξουν την γκριζα εικόνα που παρούσιαζε το Καϊλάρι.

Έτσι, μετά από 500 χρόνια σκλαβιάς, γίνεται ανασύσταση των Δήμων και Κοινοτήτων της Μακεδονίας. Με διάταγμα της προσωρινής Κυβερνήσεως στις 11 Οκτωβρίου 1916, ανασυστάθηκε η επαρχία Καϊλαρίων. Με το ΒΔ 19 Δεκεμβρίου 1918 ΦΕΚ Α 260/1918 αναγνωρίστηκε ως κοινότητα. Με Διάταγμα στις 12 Δεκεμβρίου 1927 ΦΕΚ Α 256/1928 η επαρχία Καϊλαρίων μετονομάζεται με το αρχαίο της όνομα Εορδαία και έδρα την Πτολεμαΐδα. Το Καϊλάρι μετονομάστηκε σε Πτολεμαΐδα τον Ιανουάριο του 1927. Η κοινότητα αναγνωρίστηκε σε Δήμο με το Ν. Δ 1726/8 Σεπτεμβρίου 1942 ΦΕΚ Α228/1942.

Η εξελληνισμένη πλέον Πτολεμαΐδα προχωρούσε με γοργό ρυθμό στον απαραίτητο εκσυγχρονισμό της. Ιδρύθηκαν μέχρι το 1930 σχολεία, εμπορικά μαγαζιά διαφόρων καταναλωτικών ειδών, βιβλιοπωλεία, ξενοδοχεία, φωτογραφεία, φαρμακεία, ζαχαροπλαστεία κ.λπ. Το 1923 ιδρύθηκε και ο Εμπορικός Σύλλογός της. Όμως το πιο σημαντικό έργο που πραγματοποιήθηκε ήταν η κατασκευή του υδραγωγείου της. Την κατασκευή του ανέλαβε η Διεύθυνση Εποικισμού Δυτικής Μακεδονίας με τεχνικό διευθυντή τον μηχανικό Στέφανο Βαμβακά και τεχνικό προϊστάμενο τον Διομήδη Βασιλειάδη. Η μοναδικότητα του ιστορικού σήμερα κτιρίου οφείλεται κυρίως στα γεμάτα μυστήριο σχέδια που κοσμούν την πρόσοψή του.

Μέσα σ' αυτό τον πυρετό εκσυγχρονισμού και της ανάγκης να αποτινάξουν τη ρετινιά του μουσουλμανικού παρελθόντος, αρκετοί κάτοικοι ανέπτυξαν έντονη επιχειρηματική δραστηριότητα με κορυφαίους τον Γεώργιο Παυλίδη και τον κουνιάδο του Κωνσταντίνο Αδαμόπουλο, οι οποίοι πολύ γρήγορα αντιλήφθηκαν τη σημασία του λιγνίτη και κατέβαλαν αξιόλογες προσπάθειες να αναπτύξουν συστηματικές εκμεταλλεύσεις και να πείσουν τους κατοίκους των γύρω περιοχών να χρησιμοποιούν λιγνίτη αντί για ξύλα.

Ο ατμοηλεκτρικός σταθμός της ΔΕΗ στην Πτολεμαΐδα (1959). ΚΑΤΩ: Την πλήρη εξαγορά της ΛΙΠΤΟΛ από την ΔΕΗ (1975) ακολούθησε η ανάπτυξη των λιγνιτωρυχείων –επιφανειακής εξόρυξης– και η κατασκευή νέων θερμοηλεκτρικών σταθμών στην Πτολεμαΐδα σε Κοζάνη και Φλώρινα, με συνολική εγκατεστημένη ισχύ 4.378 MW.

Στο Λιγνιτικό Κέντρο Δυτικής Μακεδονίας έχουν κατασκευαστεί 250 περίπου χιλιόμετρα ταινιόδρομοι. ΔΕΞΙΑ: Οι εργαζόμενοι στα λιγνιτωρυχεία δουλεύουν όλο το 24ωρο, με δύσκολες καιρικές συνθήκες, για την παραγωγή εγχώριας και φθηνής ηλεκτρικής ενέργειας. ΚΑΤΩ: Για την εξόρυξη του λιγνίτη χρησιμοποιούνται 42 ηλεκτροκίνητοι καδοφόροι εκσκαφείς διαφορετικής δυναμικότητας.

Πριν πιάσουμε, όμως, να ξετυλίγουμε το ιστορικό κουβάρι των λιγνιτών Πτολεμαΐδας, ας δούμε πρώτα τι ακριβώς είναι ο λιγνίτης. Οι γαιάνθρακες ή ορυκτοί άνθρακες είναι προϊόντα που προέκυψαν από την ενανθράκωση φυτικών υλών. Περιέχουν ποικίλο ποσοστό στοιχειακού άνθρακα, εξαρτώμενο από το είδος της φυτικής ύλης από την οποία προέρχονται αλλά και από τις συνθήκες που πραγματοποιήθηκε η διεργασία της ενανθράκωσης. Για τον λόγο αυτό οι γαιάνθρακες διακρίνονται σε: ανθρακίτη, πισσούχο λιθάνθρακα, λιγνίτη και τύρφη. Δηλαδή, ο λιγνίτης είναι ένα ορυκτό στερεό καύσιμο, το οποίο δημιουργήθηκε στα έγκατα της γης ύστερα από μακροχρόνιες διαδικασίες που έδρασαν σε υπολείμματα φυτών. Έτσι, οι λιγνιτικές λεκάνες αποτελούσαν αβαθείς λίμνες ή έλη, όπου είχε αναπτυχθεί πλούσια βλάστηση.

Τα σημαντικότερα ελληνικά κοιτάσματα σχηματίστηκαν σε ηπειρωτικές λεκάνες που δεν είχαν καμιά επικοινωνία με τη θάλασσα. Στις λεκάνες αυτές οι οποίες βρίσκονται στο εσωτερικό της χέρσου σχηματίστηκαν τα μεγαλύτερα κοιτάσματα της χώρας, όπως είναι αυτά της Πτολεμαΐδας, Φλώρινας, Μεγαλόπολης και Δράμας. Γεωχρονολογικά, οι κύριες φάσεις σχηματισμού ορυκτών ανθράκων πραγματοποιήθηκαν πριν από 1 ως 5 εκατομμύρια χρόνια, και στις φάσεις αυτές ανήκει το 77% των γνωστών κοιτασμάτων. Ο λιγνίτης της Ελλάδας έχει χαμηλότερη θερμική αξία συγκριτικά με αυτόν που υπάρχει στη Βόρεια Ευρώπη.

Η Ελλάδα είναι δεύτερη σε παραγωγή λιγνίτη στην Ευρώπη και πέμπτη σε ολόκληρο τον κόσμο. Αν αναλογιστούμε το μέγεθος της χώρας μας σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές και μη, κατανοούμε το μέγεθος των αποθεμάτων της Ελλάδας σε λιγνίτη και συνεπώς την ανάγκη εκμετάλλευσής τους.

Η ύπαρξη λιγνιτοφόρων λεκανών στη

χώρα μας ήταν γνωστή από την Αρχαιότητα. Οι πρώτες έρευνες και διαπιστώσεις λιγνιτικών κοιτασμάτων έγιναν την εποχή του Καποδίστρια στην Κύμη Ευβοίας, στην Πελοπόννησο και στην περιοχή του Αλφειού, για την οποία υπάρχουν και αναφορές αρχαίων ιστορικών. Μετά από πρόσκληση του Καποδίστρια, οι περιοχές αυτές μελετήθηκαν το 1830 από γαλλική επιστημονική αποστολή, της οποίας υπεύθυνοι ήταν ο Τ. Βιρλέ (T. Virlet) και ο Πουγιόν ντε Μπομπλαί (Puillon de Boblaye). Το 1840, ο βασιλιάς Όθων, κάλεσε τον γεωλόγο Φήντλερ (Fiedler), ο οποίος περιέγραψε τα περισσότερα κοιτάσματα της τότε Ελλάδας. Ο λιγνίτης στην περιοχή της Εορδαίας ήταν γνωστός από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Σε πολλά σημεία αρκούσε μια απλή ανασκαφή για να αποκαλυφθούν τα πρώτα στρώματα του λιγνίτη.

Όπως είναι αναμενόμενο οι πρώτες εξορύξεις λιγνίτη είχαν σκοπό να καλύψουν τις θερμαντικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Εξάλλου, η Δ. Μακεδονία φημίζεται και σήμερα για τη βαρυχειμωνιά της. Ο Γιώργος Παυλίδης με τον Κώστα Αδαμόπουλο κατάφεραν να οριστικοποιήσουν την άδεια μεταλλευτικών ερευνών το 1929, σε μια έκταση 7.444 στρεμμάτων, κοντά στη σημερινή κοινότητα Προαστείου. Σύμφωνα με άρθρο που δημοσιεύτηκε στο πρωτοσέλιδο της τοπικής εφημερίδας *Επαρχιακή Φωνή* τον Δεκέμβριο του 1937, τα λιγνιτωρυχεία του Παυλίδη - Αδαμόπουλου βρίσκονταν έξω από την Πτολεμαΐδα, σε απόσταση μιας ώρας με τα πόδια είτε ενός τετάρτου με τη χρήση αυτοκινήτου. Μέσα στην καρδιά του χειμώνα η ζήτηση για λιγνίτη-κάρβουνο ήταν αυξημένη. Πολλά κάρα περίμεναν απ' έξω, ήταν το μέσο μεταφοράς του λιγνίτη στα σπίτια της περιοχής. Ήδη η χρήση του λιγνίτη είχε εδραιωθεί στη συνείδηση της τοπικής κοινωνίας, ως μέσο θέρμανσης. Μάλιστα, οι ντόπιοι έλεγαν

«Κάλλιο πέντε κάρβουνα παρά χίλια πρόβατα». Πριν φτάσει κάποιος στις στοές από τις οποίες γινόταν η εξόρυξη του λιγνίτη, έβλεπε τα οικήματα που προορίζονταν για τη διαμονή των 40 εργατών. Η δουλειά ήταν σκληρή και επικίνδυνη, λόγω του υπάρχοντος γεωαερίου στις υπόγειες στοές που προκαλούσε ασφυξία, γι' αυτό και το ημερομίσθιο ήταν μεγάλο για τα μέτρα της εποχής, 100 δραχμές.

Σε επόμενο δημοσίευσμά της η τοπική εφημερίδα το έτος 1938 κάνει λόγο για τη θαυμαστή εργασία που συντελείται στα λιγνιτωρυχεία και τις μεγάλες προόδους στον τομέα της έρευνας. Ερευνήθηκε

έκταση 55 χιλιάδων στρεμμάτων και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα εκμεταλλεύσιμα στρώματα λιγνίτη ήταν ιδιαίτερα σημαντικά.

Ένα χρόνο αργότερα, ο Ιωάννης Μεταξάς δηλώνει δημοσίως την πρόθεση της κυβέρνησής του να ασχοληθεί με την εκμετάλλευση του λιγνίτη Πτολεμαΐδας, όχι μόνο ως καύσιμης ύλης αλλά και ως κινητήριας, μετά τη βιομηχανοποίησή του. Αυτό αφορούσε τους σιδηροδρόμους. Έτσι, ο υπουργός σιδηροδρόμων και ο ειδικός Γερμανός καθηγητής Κέγκελ επισκέφθηκαν τα λιγνιτωρυχεία και πραγματοποίησαν γεωτρήσεις οι οποίες επαλήθευσαν την

ΕΠΑΝΩ. Ο βασιλιάς Παύλος με τον Πρόδρομο Αθανασιάδη-Μποδοσάκη, θέτει τον θεμέλιο λίθο της ΛΙΠΤΟΛ στις 20 Ιουλίου 1956. **ΔΕΞΙΑ:** Ο υπουργός άνευ Χαρτοφυλακίου Γρηγόριος Κασιμάτης με τον Μποδοσάκη Αθανασιάδη στην Πτολεμαΐδα το 1957. **ΚΑΤΩ.** Οι πρώτες εγκαταστάσεις της ΛΙΠΤΟΛ.

ύπαρξη πλούσιων κοιτασμάτων κατά μέσον όρο 18 μέτρων. Μετά από τρεις μήνες συνεχών γεωτρήσεων διαπιστώθηκαν αποθέματα λιγνίτη άνω των 150.000.000 τόνων. Παράλληλα οι Σιδηρόδρομοι του Κράτους απέστειλαν 180 τόνους λιγνίτη σε ειδικά εργαστήρια της Γερμανίας, ώστε να διαπιστώσουν την ποιότητα καύσης του. Τα αποτελέσματα ήταν θετικά, γεγονός που χαροποίησε τους πάντες. Οι κόποι του Παυλίδη και του Αδαμόπουλου δεν πήγαν χαμένοι. Το μέλλον για την Εορδαία έμοιαζε ευοίωνο. Σχεδόν αμέσως υπογράφηκε σύμβαση εξόρυξης του λιγνίτη, με ανάδοχο τον Φίλη, Ελληνοαμερικανό δικηγόρο, η οποία θα είχε διάρκεια 40 ετών. Αυτή η εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα, όπως είναι φυσικό, τον άκρατο ενθουσιασμό της τοπικής κοινωνίας.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εμφύλιος που ακολούθησε ματαίωσε όλα τα μέχρι τότε σχέδια για την εκμετάλλευση του ελληνικού λιγνίτη. Χρειάστηκαν δέκα χρόνια για να ξαναβγούν από τα συρτάρια τα σχέδια και να αρχίσει νέα προσπάθεια. Στα μέσα της δεκαετίας του '40, παρατηρούνται αρκετές αμφιταλαντεύσεις και διχογνωμίες για το αν θα ήταν χρήσιμο να αξιοποιηθούν οι λιγνίτες της Πτολεμαΐδας. Πολλοί επιστήμονες της τότε εποχής εξέφρασαν την αντίθεσή τους στο όλο εγχείρημα. Η αντιπαράθεση υπήρξε αρκετά έντονη, μάλιστα ο Ανδρεάκος, μέλος της υποεπιτροπής Ορυκτού Πλούτου, προέβη σε διάρρηξη των γραφείων των Ελληνικών Σιδηροδρόμων, ώστε να βρει τη μελέτη του Κέγκελ, η οποία αποδείκνυε ότι άξιζε η εξόρυξη και εκμετάλλευση των λιγνιτών της Εορδαίας.

Ένα χρόνο μετά τη λήξη του πολέμου ο αρχηγός της αποστολής της UNRRA (Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών) στην Ελλάδα, Μπιουλ Φ. Μέιμπεν (Buell F. Maben), συνέστησε επιτροπή από 150 Έλληνες επιστήμονες για να καταρτίσουν σχέδιο

αξιοποίησης των πλουτοπαραγωγικών πόρων της χώρας. Πρόεδρος της επιτροπής ορίστηκε ο Ιωάννης Ζιγδης. Σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα πραγματοποιήθηκε η συγγραφή ενός μνημειώδους έργου με τίτλο *Ο ορυκτός πλούτος της Ελλάδος*, το οποίο εκδόθηκε σε έξι τόμους τον Μάιο του 1947. Για πολλούς, με το βιβλίο αυτό αναιρέθηκε η θεωρία της μη βιωσιμότητας της χώρας. Ο Γιάννης Ζιγδης υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της εκμετάλλευσης των λιγνιτών Πτολεμαΐδας και αργότερα ανακηρύχθηκε και επίτιμος δημότης Πτολεμαΐδας.

Στη μεταπολεμική Ελλάδα, όπως είχε διαμορφωθεί η κατάσταση, ήταν αναμενόμενο να ενδιαφερθούν για την αξιοποίηση των λιγνιτικών αποθεμάτων Πτολεμαΐδας άνθρωποι όλων των ειδών, από τυχοδιώκτες μέχρι πολιτικοί και κάποιοι αξιόπιστοι επιχειρηματίες. Από τις πιο αξιόλογες παρουσίες ήταν αυτή του Γεωργίου Βαρβούτη. Εξαιρετικός δικηγόρος με ευρύτατη παιδεία, το 1941 ίδρυσε την εταιρεία «Λιγνιτωρυχεία Βεύης Α.Ε.». Αργότερα, το 1961, περιέρχεται στον Βαρβούτη το 99% των μετοχών της εταιρείας «Δ. Κ. Διαμαντόπουλος» που ασχολούνταν από το 1920 με την εκμετάλλευση των δημοσίων λιγνιτωρυχείων Βεγόρας-Αμυνταίου. Όμως, εξαιτίας του πολέμου και του εμφυλίου ο Βαρβούτης και η εταιρεία του Παυλίδη αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα. Η οικονομική κατάσταση της εταιρείας επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο μετά τον θάνατο του Παυλίδη το 1947. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Αδαμόπουλο και τους κληρονόμους του Παυλίδη να πειστούν ότι η συνεργασία με έναν όμιλο επιφανών επιχειρηματιών που είχαν σημαντική επιρροή σε κυβερνητικούς παράγοντες θα τους βοηθούσε να εκμεταλλευτούν ακόμη καλύτερα την περιουσία που διέθεταν, δηλαδή την πλούσια σε λιγνίτη έκταση των 7.440 στρεμμάτων.

Έτσι, στις 15 Μαρτίου 1950 μισθώνεται

το λιγνιτωρυχείο των Παυλίδη-Αδαμόπουλου για 50 χρόνια στην Ανώνυμο Βιομηχανική Εταιρεία Ορυκτών Καυσίμων (ΑΒΕΟΚ). Πλέον, ο Αδαμόπουλος και οι κληρονόμοι του Παυλίδη διέθεταν 3.600 μετοχές σε ένα σύνολο 20.000 μετοχών.

Η ΑΒΕΟΚ είχε δικαίωμα εκμετάλλευσης μόνο στα αποθέματα του λιγνίτη που υπήρχαν εντός των 7.440 στρεμμάτων. Όπως ήδη ειπώθηκε, δικαίωμα εκμετάλλευσης του λιγνίτη σε όλη την περιοχή της Πτολεμαΐδας είχε μόνο ο Φίλης. Παρά το ότι κρίθηκε έκπιπτος το 1940, κατάφερε να ανανεώσει τη σύμβαση εκμετάλλευσης λιγνιτών με το ελληνικό δημόσιο ως το 1950. Στο μεταξύ, ο Φίλης ίδρυσε την Ελληνοαμερικανική Εταιρεία Γενικών Προϊόντων Λιγνίτου Α.Ε., κύριος μέτοχος ήταν πλέον ο Κοζανίτης Κωσταντίνος Γκέρτσος. Παρά το ενδιαφέρον που έδειξε και την επίσκεψη που πραγματοποίησε στην Πτολεμαΐδα το 1953 ο τότε υπουργός Συντονισμού Σπύρος Μαρκεζίνης, ήταν φανερή η αδυναμία της νέα εταιρείας να αναλάβει το Έργο Πτολεμαΐδας.

Τότε ο Μαρκεζίνης στράφηκε προς την κατεύθυνση του Μποδοσάκη Αθανασιάδη. Το Έργο Πτολεμαΐδας υπολογιζόταν ότι θα είχε κόστος 45.000.000 δολάρια, εκ των οποίων τα 20.000.000 θα αναλάμβανε να τα καταβάλει η εταιρεία ΚΡΟΥΠ, στο πλαίσιο των γερμανικών πιστώσεων που ανέρχονταν σε 50.000.000. Αφού υπογράφηκαν οι απαραίτητες συμβάσεις με το ελληνικό δημόσιο, την εταιρεία ΚΡΟΥΠ, τη ΔΕΗ και τους Ελληνικούς Σιδηροδρόμους, το καλοκαίρι του 1955 συντάχθηκε και το καταστατικό της εταιρείας του Μποδοσάκη, που είχε την επωνυμία Ανώνυμος Ελληνική Μεταλλευτική και Βιομηχανική Εταιρεία Λιγνιτωρυχείων Πτολεμαΐδας (ΛΙΠΤΟΛ). Η σύμβαση προέβλεπε την παραγωγή ημικώκ (σκόνης λιγνίτη) και μπρικετών (καλούπι), μονάδα παραγωγής ατμού για την ξήρανση του λιγνίτη με ταυτόχρονη παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας

για τις ανάγκες της εταιρείας. Ταυτόχρονα η ΔΕΗ θα κατασκεύαζε θερμικό σταθμό ισχύος 65MW.

Τα επίσημα εγκαινία των έργων έγιναν στις 26 Ιουλίου 1957 από τον βασιλιά Παύλο. Στην τελετή παρευρέθηκε ο πρόεδρος της εταιρείας ΛΙΠΤΟΛ Μποδοσάκης, αρκετοί υπουργοί και πλήθος επίσημοι. Τα δημοσιεύματα του εγχώριου τύπου ήταν ενθουσιώδη. Σχεδόν άμεσα άρχισε η κατασκευή του έργου. Τον Ιούνιο του 1959 οι καμινάδες του εργοστασίου λιγνιτοπλίνθων κάπνισαν για πρώτη φορά. Είχε γίνει το πρώτο μεγάλο βήμα για τη βιομηχανική ανάπτυξη και την ενεργειακή αυτονομία της χώρας. Όμως ο Μποδοσάκης δεν είχε την ευχαρίστηση να το δει. Νωρίτερα, τον Φεβρουάριο του 1959, οι περισσότερες μετοχές της ΛΙΠΤΟΛ εκχωρήθηκαν στη ΔΕΗ, με τη σύμφωνη γνώμη του Μποδοσάκη, λόγω της τεράστιας σημασίας και δαπάνης του έργου. Η πλήρης εξαγορά της ΛΙΠΤΟΛ από τη ΔΕΗ έγινε το 1975. Πλέον, οι εργαζόμενοι θα έφταναν τις 28.000 περίπου σε αριθμό. Παρ' όλα αυτά, μετά τον θάνατο του Μποδοσάκη το 1979, το Ίδρυμα Μποδοσάκη αποφάσισε τη δημιουργία ενός σύγχρονου νοσοκομείου στη Δυτική Μακεδονία. Επιλέχθηκε η Πτολεμαΐδα λόγω του ότι ήταν το βιομηχανικό κέντρο της περιφέρειας και οι δεσμοί του Μποδοσάκη με την πόλη ήταν παλαιοί και μεγάλοι. Τα εγκαινία του Μποδοσάκειου Νοσοκομείου Πτολεμαΐδας έγιναν τον Αύγουστο του 1992.

Μετά την πλήρη εξαγορά της ΛΙΠΤΟΛ από τη ΔΕΗ, ακολούθησε η ανάπτυξη των λιγνιτωρυχείων (επιφανειακής εξόρυξης) και η κατασκευή νέων θερμοηλεκτρικών σταθμών στην Πτολεμαΐδα, την Κοζάνη και τη Φλώρινα, με συνολική εγκατεστημένη ισχύ 4.378 MW. Από το 1962 ως το 2005, αυξήθηκαν σταδιακά οι μονάδες παραγωγής, ο αριθμός των ΑΗΣ και πραγματοποιήθηκε η διάνοιξη των νέων ορυχείων στις τρεις περιοχές που αναφέραμε.

Επίσκεψη του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Πτολεμαΐδα το 1961.

Το 1963 τέθηκε σε λειτουργία και το εργοστάσιο αζωτούχων λιπασμάτων, με την επωνυμία ΑΕΒΑΛ, το οποίο πρόσφερε στην περιοχή περίπου 1.000 νέες θέσεις εργασίας. Τα δημοσιεύματα της εποχής παρουσίαζαν την Πτολεμαΐδα ως την πόλη των ευκαιριών. Να τονίσουμε ότι τα λιγνιτωρυχεία και οι εργαζόμενοι σε αυτά αποτελούν την καρδιά των εργοστασίων. Δουλεύουν όλο το 24ωρο, με χιόνι και καύσωνα, με δύσκολες συνθήκες, για την παραγωγή εγκώριας και φθηνής ηλεκτρικής ενέργειας. Η Πτολεμαΐδα έζησε μια πραγματική κοσμογονία. Αυτοκίνητα με μεγάφωνα γύριζαν στους δρόμους και καλούσαν τον κόσμο για δουλειά. Επίσης, έρχονταν πολλοί από άλλα μέρη της Ελλάδας για να βρουν δουλειά. Απορροφήθηκε μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού, δίνονταν μεγάλες αμοιβές για την εποχή εκείνη, εγκαταστάθηκαν πλήθος ξένοι τεχνικοί, που ασχολούνταν με την

ανέγερση των εγκαταστάσεων και την εκπαίδευση εργαζομένων. Η πόλη απέκτησε κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Το Εργατικό Κέντρο Πτολεμαΐδας, που ιδρύθηκε το 1958, έγινε το τέταρτο σε μέγεθος στην Ελλάδα, μετά από αυτά της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά. Υπήρξε ραγδαία αύξηση του πληθυσμού, δημιουργώντας την εύρωστη οικονομικά μεσαίου μεγέθους αστική πόλη του σήμερα, η οποία δεν θυμίζει σε τίποτα τη μικρή πόλη του 1955.

Έτσι, μέχρι και σήμερα, η ΔΕΗ έχει αναπτύξει στη Δυτική Μακεδονία μια τεράστια για τα ελληνικά δεδομένα δραστηριότητα. Στο Λιγνιτικό Κέντρο Δυτικής Μακεδονίας εξορυσσόταν το 80% του λιγνίτη της χώρας. Η ετήσια παραγωγή λιγνίτη ξεπερνούσε τα 55 εκ. τόνους. Παράγονταν το 60% της συνολικής ενέργειας που παράγεται από το διασυνδεδεμένο σύστημα της χώρας.

Τα μεταφορικά μέσα κατά την πρώτη φάση διάνοιξης και λειτουργίας του ορυχείου (1963).

Από τα αρχικά εκμεταλλεύσιμα αποθέματα της περιοχής, που ανέρχονταν σε 3 δισ. τόνους λιγνίτη, έχουν εξορυχθεί μέσα σε 50 χρόνια 1,2 δισ. τόνοι λιγνίτη περίπου. Σήμερα στο ΛΚΔΜ για την εξόρυξη του λιγνίτη χρησιμοποιούνται 42 ηλεκτροκίνητοι καδοφόροι εκσκαφείς διαφορετικής δυναμικότητας, 17 ηλεκτροκίνητοι αποθέτες υλικών, 250 περίπου χιλιόμετρα ταινιόδρομοι και 1.000 περίπου ντιζελοκίνητα μηχανήματα, όπως φορτωτές, μπουλντόζες κ.λπ.

Μετά από 60 χρόνια ακατάπαυστης προσφοράς στην ενεργειακή αυτονομία της χώρας και σε φάση κατασκευής της μονάδας «ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑ V», η Εορδαία και η Δυτική Μακεδονία καλούνται να εισέλθουν στη λεγόμενη Μεταλιγνιτική Εποχή, με συνοπτικές διαδικασίες. Η πρόκληση είναι μεγάλη και για την περιοχή και για τη χώρα. Οι εξελίξεις στο μέλλον θα κρίνουν την ορθότητα της απόφασης.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Νικηφόρος Μανάδης, *Εορδαία ένας αιώνας*, Ι.Μ. Αγίου Κοσμά Αιτωλού Αρδάσσης, 2004.
- Αιμίλιος Μπούσιος, *Το έργο της Πτολεμαΐδας, η ιστορία της ΛΙΠΤΟΛ*, Κέντρο Τεχνολογίας & Εφαρμογών Στερεών Καυσίμων, Αθήνα, 1997.
- Αθανάσιος Παλαιοκόστας, *Πτολεμαΐδα, Βόλτα στην πόλη 1950-70*, Πτολεμαΐδα 2015.
- Δήμητρα Σαμίου, *Η εξαγορά των ηλεκτρικών επιχειρήσεων από τη ΔΕΗ*, Αθήνα 1998.
- Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ*, Αθήνα 2004.
- Ιωάννης Τσιομπάνος, *Οι καρτ-ποστάλ της Πτολεμαΐδας 1930-1964*, Κοζάνη.
- Στάθης Τσοτσόρος, *Ενέργεια και ανάπτυξη στη μεταπολεμική περίοδο*, Αθήνα 1995.
- Γεώργιος Τσότσος, *Ιστορική Γεωγραφία της Δ. Μακεδονίας. Το οικιστικό δίκτυο 14ος-15ος αιώνας*, Θεσσαλονίκη 2011.
- Αρχειο εφημερίδας *Επαρχιακή Φωνή*.
- Αρχειο Εργατικού Κέντρου Πτολεμαΐδος.
- Αρχειο Πασσαλίδη Χαράλαμπου.

Η Εύη Κοβάτση είναι Ιστορικός.

ΙΑΠΩΝΙΚΟ ΠΛΟΙΟ ΔΙΑΣΩΖΕΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ (1922)

του ΙΩΑΝΝΗ ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Εκείνο τον καυτό Αύγουστο του 1922, το Μικρασιατικό Μέτωπο κατέρρεε. Τα εξουθενωμένα ελληνικά στρατεύματα είχαν ξεπεράσει προ πολλού τα όρια και τις αντοχές της ανθρώπινης φύσης. Δυστυχώς, οι συσχετισμοί ισχύος (όχι μόνο στρατιωτικής) είχαν μεταβληθεί ανεπιστρεπτί υπέρ των αντιπάλων. Πλέον, οι σκιές των μεταρσιωμένων ένστολων ηρώων, ριζωμένες στις χαράδρες του Αλή Βεράν και στην Αλμυρά Έρημο, έβλεπαν ανάμεσά τους τις δυνάμεις του εχθρού να προελαύνουν (σχεδόν ανενόχλητες) προς τις ακτές της Ιωνίας και της Αιολίας. Με τον πιο άδοξο και βάρβαρο τρόπο έμπαινε επίσημα τέλος σε 25 αιώνες συνεχούς και αδιάλειπτης ελληνικής παρουσίας στους «αγίους τόπους» της Καισάρειας, της Καππαδοκίας, της Περγάμου, της Εφέσου και των Κυδωνιών... Μαύρο πέπλο οδύνης και ποταμοί αίματος σκέπαζαν το Αϊδίνι, το Αζάρι, τη Σαμψούντα, τον Τσεσμέ, τα Βουρλά...

Η ΚΟΡΥΦΩΣΗ της τραγωδίας για τον ελληνικό και τον αρμένικο λαό έμελλε να ολοκληρωθεί στη νύμφη του Ερμαϊκού Κόλπου, τη Σμύρνη. Αρχές Σεπτεμβρίου τα πάντα είχαν παραδοθεί στις φλόγες, ενώ στρατός και στίφη ατάκτων (τσέτες) κατέσφαζαν τον χριστιανικό πληθυσμό. Οι εκδιωγμένοι

και εξαθλιωμένοι πρόσφυγες αναζητούσαν απεγνωσμένα τη σωτηρία διά θαλάσσης, ενώ οι μέχρι πρότινος «φίλιες δυνάμεις» είχαν δώσει εντολή στα σκάφη τους να δέχονται αυστηρά και μόνον υπηκόους τους (Ιταλούς, Γάλλους, Άγγλους κ.λπ.), οδηγώντας έτσι τους ντόπιους αμάχους στον θάνατο!

1922年イズミールで我々の先祖の命を救って
くれた無名の艦長へ永遠の感謝を込めて

ΑΦΙΕΡΩΝΟΥΜΕ ΑΥΤΟ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ
ΣΤΟΝ ΙΑΠΩΝΑ ΠΛΟΙΑΡΧΟ ΠΟΥ
ΕΣΩΣΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΤΟ 1922

Αμπάρια μεταξένια, καρδιά μαλαματένια

«Λέγεται» ότι εκείνες τις ώρες της απόλυτης φρίκης ένας Ιάπωνας καπετάνιος εμπορικού πλοίου αποφάσισε να ριφθεί στη θάλασσα όλο το φορτίο από πανάκριβο μετάξι, που ήταν αποθηκευμένο στα αμπάρια του! Εν συνεχεία, έδωσε αμέσως διαταγή (αγνοώντας την επίσημη ιαπωνική ουδετερότητα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο!) να πλευρίσει το βαπόρι του στην προκουμαία ώστε να επιβιβαστούν σε αυτό Έλληνες και Αρμένιοι, προκειμένου να διασωθούν και να μεταφερθούν ασφαλείς σε άλλα ελληνικά λιμάνια. Γι' αυτό τον ανώνυμο Ιάπωνα πλοίαρχο και τους ναύτες του, υπέρτατη αξία φαίνεται ότι υπήρξε η διάσωση των ανθρώπινων ψυχών και όχι το υλικό κέρδος. Όχι η προσδοκία για κάποιο οικονομικό (ή άλλο) προσωπικό όφελος.

Μύθος ή πραγματικότητα; Γεγονός ή απλά ένα γλυκερό «παραμύθι» που «διέσωσε» η (ενίοτε νοσταλγίζουσα) προφορική παράδοση, προσπαθώντας να αναδείξει ένα φαινό σημείο αισιοδοξίας μέσα στο περιρρέον ολοκαύτωμα;

Είναι αλήθεια ότι τα τελευταία χρόνια πυκνώνουν οι σχετικές «φήμες» για το θέμα αυτό. Έχουν έρθει στο φως καταγεγραμμένες μαρτυρίες από Έλληνες εκτοπισθέντες που αναφέρουν ότι φυγαδεύτηκαν με ένα πλοίο στο οποίο υπήρχαν «ανέγνωροι άνθρωποι», ενώ μερικοί πρόσφυγες φτάνοντας στα λιμάνια του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης είχαν «μάθει» από τους άντρες του πληρώματος κάποιες γιαπωνέζικες λέξεις, όπως: «αριγκάτο» («ευχαριστώ»), «κονίτσιουα» («καλημέρα») και «κοκόρο ιτάι» («πονάει η καρδιά μου βλέποντας τον πόνο των άλλων»)...

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Το μνημείο που φιλοτέχνησε ο Θανάσης Πάλλας, προς τιμήν του αλτρομιστή πλοίαρχου και του πληρώματος εκείνου του βαποριού, στην Τριανδρία της Θεσσαλονίκης («Πάρκο Ηρώων»). **ΚΑΤΩ.** Η προκουμαία της Σμύρνης σε επιστολικό δελτάριο εποχής.

Η «φήμη»

εμφανίζεται και στη λογοτεχνία

Ο βραβευμένος με Πούλitzer Ελληνο-αμερικανός συγγραφέας Τζέφρυ Ευγενίδης, στο μυθιστόρημά του *Middlesex* (2003) περιγράφει τη γιαγιά (ονόματι Δυσδαίμονα) του πρωταγωνιστή σαν μια «αμετανόητη» ηλικιωμένη Μικρασιάτισσα η οποία θεωρεί πως χρωστά ισόβια ευγνωμοσύνη στην Ιαπωνία! Γιατί; Διότι πολύ απλά μόνο οι Ιάπωνες άφησαν Έλληνες πρόσφυγες να ανέβουν στο πλοίο τους την ώρα του χαλασμού, στην προκυμαία της Σμύρνης το 1922. Παράλληλα, ο καθηγητής Νταν Γεωργακάς αναφέρει (*My Detroit: Growing Up Greek and American in Motor City*, 2006) ότι η μητέρα του και ο θείος του, σε ηλικία 12 ετών, φυγαδεύτηκαν με εκείνο το πλοίο που ήταν γεμάτο από μαγικά πλάσματα με σχιστά ευγενικά μάτια.

Όμως, οι συγκινητικές προφορικές μαρτυρίες «από στόμα σε στόμα» και «από γενιά σε γενιά», όπως και η υψηλού επιπέδου λογοτεχνία, ίσως να μην αποτελούν τα πιο αδιάψευστα ιστορικά τεκμήρια... Έτσι, οι σχετικά πρόσφατες έρευνες φέρνουν στο προσκήνιο δημοσιεύματα από –ανά τον κόσμο– εφημερίδες της εποχής, τα οποία αναφέρονται ξεκάθαρα στο ιαπωνικό εμπορικό πλοίο που βρέθηκε στο λιμάνι της Σμύρνης τον Σεπτέμβριο του 1922.

Δημοσιεύματα εφημερίδων αναφέρονται στο γεγονός

Σημαντική είναι η αναφορά του ανταποκριτή των *New York Times* στις 18 Σεπτεμβρίου 1922 (οι εκτός Ελλάδας εφημερίδες αναγράφουν τις ημερομηνίες σύμφωνα με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο):

«Την Πέμπτη υπήρχαν έξι ατμόπλοια στη Σμύρνη, για να μεταφέρουν τους πρόσφυγες. Ένα γιαπωνέζικο, δύο γαλλικά, ένα αμερικανικό και δύο ιταλικά. Το αμερικανικό και το γιαπωνέζικο πλοίο δέχθηκαν όλους τους πρόσφυγες, χωρίς

να ελέγξουν τα χαρτιά τους, ενώ τα άλλα πλοία πήραν όσους είχαν διαβατήριο».

Σχεδόν ένα μήνα μετά, με τίτλο «Οι Ιάπωνες στη Σμύρνη», η αμερικανική εφημερίδα *The Boston Globe* (21 Οκτωβρίου 1922) παραθέτει τη μαρτυρία της Άννας Χάρλουου Μπιργκέ (Anna Harlowe Birge), συζύγου του καθηγητή Μπιργκέ στο Διεθνές Κολέγιο της Σμύρνης, για την πυρπόληση της πόλης:

«Οι απελπισμένοι πρόσφυγες βρίσκονταν στις αποβάθρες, το λιμάνι ήταν γεμάτο από άνδρες και γυναίκες που κολυμπούσαν με την ελπίδα να σωθούν. Στο λιμάνι εκείνη τη στιγμή βρισκόταν ένα γιαπωνέζικο πλοίο, το οποίο μόλις είχε φτάσει φορτωμένο με ένα πολύτιμο φορτίο από μετάξι και δαντέλες. Ο Γιαπωνέζος καπετάνιος, όταν κατάλαβε την κατάσταση που επικρατούσε, δεν δίστασε. Ολόκληρο το φορτίο πετάχτηκε στα βρόμικα νερά του λιμανιού, ενώ το φορτηγό φορτώθηκε και γέμισε με όσες εκατοντάδες πρόσφυγες μπορούσε να μεταφέρει ασφαλώς στον Πειραιά και στις ελληνικές ακτές».

Επιπλέον, οι εφημερίδες *Atlanta Journal - Constitution* (15 Οκτωβρίου 1922, ΗΠΑ) και *The Japan Times & Mail* (21 Οκτωβρίου 1922, Ιαπωνία) έγραψαν ότι οι ευγενέστατοι ναύτες του ιαπωνικού πλοίου συμπαραστάθηκαν στους πρόσφυγες με συγκινητικά μεγάλη ευσπλαχνία.

Στον ελληνικό τύπο, σχετικό άρθρο εντοπίζεται στην εφημερίδα *Εμπρός* στις 4 Σεπτεμβρίου 1922 όπου και αναφέρεται το «To-Kei-Maru» (東慶丸) ως το όνομα του ιαπωνικού πλοίου. Ταυτόχρονα, συναντάμε το ίδιο θέμα στο *Έθνος* (3 Σεπτεμβρίου 1922) καθώς και στην εφημερίδα *Αθήναι* (5 Σεπτεμβρίου 1922). Συγκεκριμένα, το δημοσίευμα του *Έθνους* αποτελεί τη μοναδική (έως τώρα) περίπτωση όπου δίνεται το όνομα συγκεκριμένου φυσικού προσώπου (Ιάπωνα), εμπλεκόμενου ενεργά στη διασσωστική επιχείρηση:

«Ούτοι [πρόσφυγες, γυναίκες και παι-

Στις 13 Σεπτεμβρίου 1922, με το νέο ημερολόγιο, ξεκινά η καταστροφή της Σμύρνης που κρατάει τέσσερις μέρες μέχρι και τις 17 Σεπτεμβρίου. **ΚΑΤΩ:** Η συγκεκριμένη φωτογραφία έχει χειρόγραφη σημείωση στα ιταλικά, όπου αναφέρεται: «*Η αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού και η διάσωση Ελλήνων και Αρμενίων από το Ιαπωνικό ατμόπλοιο. Σμύρνη, 8 Σεπτεμβρίου 1922*». Η καθηγήτρια Ν. Μ. Sawayanagi δεν ταυτίζει την εν λόγω εικόνα με τις στιγμές της κορύφωσης του ολοκαυτώματος (και της διασωστικής επιχείρησης των Ιαπώνων), αφού κατά την αναγραφόμενη ημερομηνία, 8 Σεπτ. 1922, με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο, δεν βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη η τουρκική θηριωδία. Ακόμα σχολιάζει ότι η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, όπως αποτυπώνεται ανωτέρω, δεν περιέχει την εναγώνια ένταση ενός βάνουσου διωγμού...

Η ΓΕΝΝΑΙΑ ΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΙΑΠΩΝΩΝ

ΙΑΠΩΝΙΚΗ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ

Ἄξιζε νὰ ἐξαρθῇ τὸ γεγονός τῆς φιλανθρωπικῆς, ἀλλὰ καὶ γενναίας στάσεως τοῦ κυβερνήτου τοῦ Ἰαπωνικοῦ (σκάφους «Τόκεϊ—Μαρού», ὅταν κατόρθωσε νὰ διασώσῃ 825 ὁμογενεῖς πρόσφυγας, παρά τὰς Τουρκικὰς ἀπειλάς.

Διότι, ὅταν ὁ Ἰάπων κυβερνήτης, συγκινηθὴς ἐκ τῶν ἀγρίων σφαγῶν καὶ τῶν ἐκκλήσεων τῶν πρόσφύγων ἀπέστειλεν ὅλας τὰς λέμβους τοῦ πλοίου ἕως παραλάτῃ ἵσους ἠδύνατο περισσότερους πρόσφυγας, ἀξιώματι τοῦ

τοῦ Ἰαπωνικοῦ στρατοῦ περιουκλώσαντες τὰς λέμβους, ἠπαύουν νὰ τὰς καταδυθῶσιν.

Ἦντο ὁ Ἰάπων πλοίαρχος σπεύσας αὐτοπροσώπως, ἐδήλωσεν εἰς τοὺς Ἰαπωνικοὺς ἀξιωματικοὺς, ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐθίγον ἔστω καὶ μίαν, τρία πρόσφύγων, θὰ τὸ ἐθεώρε ὡς προσβολὴν τῆς Ἰαπωνικῆς σημαίας καὶ ὅ' ἀπήγει παρά τῆς Ἰαπωνικῆς ἕως ἐν ἄριστῳ ἐκνευθῆσιν.

Ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς ταύτης οἱ Ἰαπωνικοὶ συναγώνιστες μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἀναγκάσθησαν ν' ἀφήσουν ἀειοπαλῆτους τοὺς ἐπὶ τοῦ Ἰαπωνικοῦ σκάφους ἐπιβίβα σθένους πρόσφυγας.

Στο φύλλο της 4ης Σεπτεμβρίου 1922 η εφημερίδα *Εμπρός* δημοσίευσε κείμενο για τον πλοίαρχο του ιαπωνικού σκάφους «Τόκεϊ Μαρού», ο οποίος «κατόρθωσε να διασώσει 825 ὁμογενεῖς πρόσφυγας, παρά τας Τουρκικὰς ἀπειλάς». Στο συγκεκριμένο ἄρθρο εμφανίζεται ο γενναῖος Ἀσιάτης καπετάνιος, «σπεύσας αὐτοπροσώπως», να προειδοποιεῖ τους κεμαλικούς αξιωματικούς ὅτι θα το θεωροῦσε ευθεία προσβολή της ιαπωνικῆς σημαίας εἰάν αυτοί «ἐθίγον ἔστω και μίαν τρία πρόσφύγων...». ΚΑΤΩ: Σκηνή ἀπὸ τὴν ταινία τοῦ Ζάχου Σαμολαδά *Το Κεϊ Μαγυ*.

διά κατά το πλείστον] μετεφέρθησαν δωρεάν, τοις παρεσχέθη δε πάσα περιποίησης από τον κυβερνήτην του "Τόκει Μαρου" και του αντιπροσώπου της Ιαπωνικής ατμοπλοΐας κ. Λου. ... Η επιβίβασις των προσφύγων αυτών έγινε υπό τας τραγικωτέρας των περιστάσεων. Ως μας αφηγήθησαν, είχαν συγκεντρωθεί εις σημείον τι της παραλίας, εξελιπάρουν δε την σωτηρίαν, τείνοντες ικέτιδας χείρας προς την παραλίαν. Ο κυβερνήτης συνεκινήθη και έστειλε λέμβους και απόσπασμα εκ των πληρωμάτων προς παραλαβήν των. Προσέτρεξαν όμως προ της πλήρους επιβίβασεως εις τας λέμβους Κεμαλικοί αξιωματικοί, οίτινες εξήτησαν την παράδοσιν των. Ο Ιάπων αντετάχθη και διεμήνυσε στους Τούρκους, ότι επ' ουδενί λόγω εννοεί να παραδώσει ανθρώπους τεθέντας υπό την προστασίαν της Ιαπωνικής Σημαίας, είναι δε έτοιμος ν' αντιστή διά των όπλων, απευθυνόμενος συγχρόνως προς την κυβέρνησιν του διά την προσβολήν. Προ της τιαύτης στάσεως του Ιάπωνος κυβερνήτου, οι κεμαλικοί υπεχώρησαν...».

Η ηρωική στάση του εν λόγω καπετάνιου επισημαίνεται γλαφυρά και στο άρθρο της εφημερίδας *Εμπρός*. Παράλληλα, η εξαιρετη αυτή πράξη ανθρωπισμού καταγράφηκε με τον πιο επίσημο τρόπο και από τον Αμερικανό πρόξενο στη Σμύρνη Τζωρτζ Χόρτον, ο οποίος τηλεγράφησε στο υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ:

«Ένα γιαπωνέζικο πλοίο πήρε μερικούς πρόσφυγες και άκουσα πως πέταξε το φορτίο του για τον σκοπό αυτό.».

Ιστορική μνήμη, τεκμηρίωση και αναγνώριση

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το τρυφερό αφήγημα λαμβάνει σάρκα και οστά ιστορικού γεγονότος, πέρα από κάθε αμφιβολία. Δεν είναι τυχαίο ότι τα τελευταία χρόνια αρκετοί Μικρασιατικοί Σύλλογοι

ανά την Ελλάδα (π.χ. Καβάλα, Κόρινθο, Νέα Σμύρνη) οργάνωσαν τιμητικές εκδηλώσεις ώστε να «ευχαριστήσουν» τον αλτρουιστή πλοίαρχο και το πλήρωμα εκείνου του βαποριού. Μάλιστα, τον Ιούνιο του 2016 στην Τριανδρία της Θεσσαλονίκης («Πάρκο Ηρώων») έγιναν τα αποκαλυπτήρια ενός μοναδικού μνημείου το οποίο φιλοτέχνησε ο Θανάσης Πάλλας, αναπληρωτής καθηγητής της Σχολής Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. Ακόμα πιο πρόσφατα (2018), ο Μακεδόνας σκηνοθέτης (παραγωγός, «εμπυχωτής κι ονειροπόλος») Ζάχος Σαμολαδάς δημιούργησε μια ταινία animation μικρού μήκους με τίτλο «ΤΟΚΕΙ ΜΑΡΟΥ» «αφιερωμένη» στον ηρωικό καπετάνιο...

Δυστυχώς, στις μελανές σελίδες της Ιστορίας του Ανθρώπινου Γένους πάντα θα υψώνονται ιλιγγιώδη ορόσημα, όπως η Σμύρνη, το Ναγκαασάκι και η Χιροσίμα, που θα προκαλούν παγκόσμιο δέος, και καλό θα ήταν να λειτουργούν περισσότερο σαν «γέφυρες» παρά σαν «τείχη» στους αόρατους και υπέρλογους χάρτες της Καρδιάς των Λαών...

Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται προς την Καθηγήτρια Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας και Nanako Murata Sawayanagi για την ως τώρα έρευνά της, η οποία συνοψίζεται σε δημοσίευση με τον εύγλωττο τίτλο: «The Memory in a Crisis: A Japanese Ship Helping Out Greek Refugees on the Quay of Smyrna in 1922».

ΠΗΓΕΣ

hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp (αποθετήριο του Πανεπιστημίου Hitotsubashi στο Τόκιο).

www.thenationalherald.com («Unsung Heroes of Asia Minor: The search of the Japanese ship at Smyrna», Σταύρος Σταυρίδης, Μελβούρνη, 2007).

armenianweekly.com («The Smyrna Death March of 1922», Dan Georgakas, 2011).

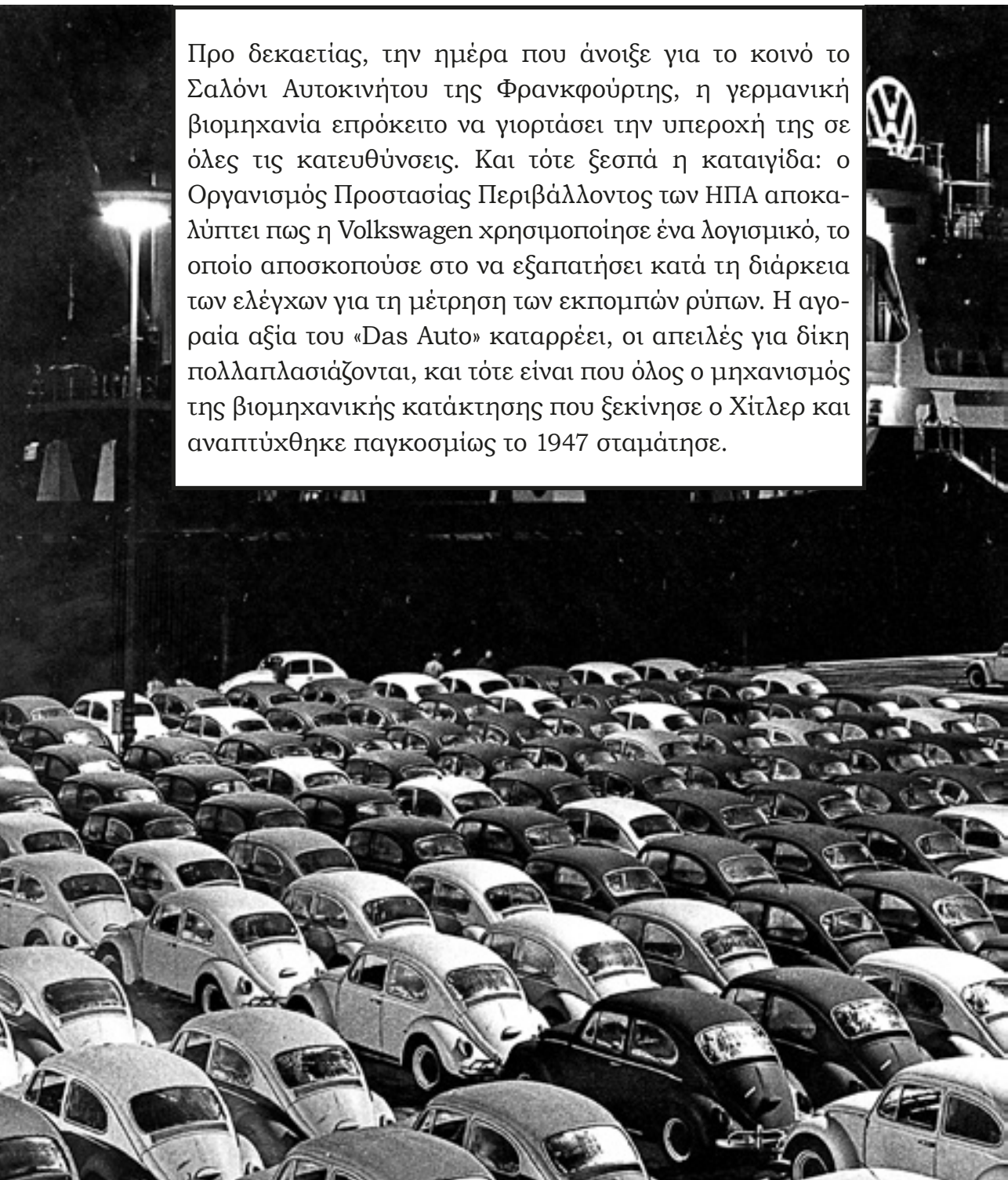
περ. *Ναυτική Ελλάς*, Φεβρουάριος 2018.

Ο Ιωάννης Μιχαήλ Μιχαλακόπουλος είναι ανθρωπογεωγράφος, ιστορικός ερευνητής.

Ο ΣΚΑΡΑΒΑΙΟΣ ΤΗΣ VOLKSWAGEN ΚΑΙ ΤΟ ΡΑΪΧ

του ΣΕΡΓΚΕ ΜΠΕΛΛΟΥ

Προ δεκαετίας, την ημέρα που άνοιξε για το κοινό το Σαλόνι Αυτοκινήτου της Φρανκφούρτης, η γερμανική βιομηχανία επρόκειτο να γιορτάσει την υπεροχή της σε όλες τις κατευθύνσεις. Και τότε ξεσπά η καταιγίδα: ο Οργανισμός Προστασίας Περιβάλλοντος των ΗΠΑ αποκάλυπτει πως η Volkswagen χρησιμοποίησε ένα λογισμικό, το οποίο αποσκοπούσε στο να εξαπατήσει κατά τη διάρκεια των ελέγχων για τη μέτρηση των εκπομπών ρύπων. Η αγοραία αξία του «Das Auto» καταρρέει, οι απειλές για δίκη πολλαπλασιάζονται, και τότε είναι που όλος ο μηχανισμός της βιομηχανικής κατάκτησης που ξεκίνησε ο Χίτλερ και αναπτύχθηκε παγκοσμίως το 1947 σταμάτησε.

Ο Φέρντιναντ Πόρσε (στα αριστερά με το μαύρο κοστούμι), αποκαλύπτει στον Χίτλερ, την 20ή Απριλίου 1938, ημέρα των 49ων γενεθλίων του, το μοντέλο κλίμακας του «αυτοκινήτου του λαού», γρήγορου και οικονομικού, το οποίο ο Φύρερ επιθυμούσε να κάνει προσβάσιμο στον γερμανό εργαζόμενο για λιγότερα από 1.000 μάρκα. **ΑΠΕΝΑΝΤΙ:** Στο τέλος της δεκαετίας του 1950 το Beetle είναι απαραίτητο στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το VW 1200 που προορίζεται για την αμερικανική αγορά διακρίνεται από τον οπίσθιο προφυλακτήρα του, ο οποίος προεξέχει.

ΠΡΑΓΜΑΤΙ, με την άνοδό του στην εξουσία, το 1933, ο Φύρερ ανακοίνωσε πως επιθυμούσε να καταστήσει τον εκδημοκρατισμό του αυτοκινήτου έναν από τους κορυφαίους πυλώνες της πολιτικής του. Το γόητρο της Γερμανίας έγκειτο στην ανάπτυξη σύγχρονων οδών επικοινωνίας με ένα δίκτυο αυτοκινητοδρόμων μοναδικό στην Ευρώπη. Ο Χίτλερ ανέπτυξε το δίκτυο των αυτοκινητοδρόμων οι οποίοι μπορούσαν, εφόσον ήταν αναγκαίο, να χρησιμοποιηθούν ως διάδρομοι προσγείωσης και απογείωσης από την αεροπορία. Αυτές οι μεγάλες ευθείες γραμμές ήταν ένας «χώρος αξέχαστων παιχνιδιών» ανάμεσα στους κατασκευαστές, οι οποίοι εργάζονται για να σπάσουν τα ρεκόρ ταχύτητας.

Το κράτος ενθαρρύνει τη συμμετοχή της Mercedes-Benz και της Auto Union

στα Grands Prix, το υψηλότερο επίπεδο του μηχανοκίνητου αθλητισμού. Όμως το καθεστώς, το οποίο είναι εθνικό αλλά φαίνεται και σοσιαλιστικό, έχει άλλη μία φιλοδοξία: τον ταχύ σχεδιασμό και τη μαζική πώληση ενός «αυτοκινήτου για τον λαό».

Ως εκ τούτου ο Χίτλερ αναθέτει αυτό το έργο στον Φέρντιναντ Πόρσε (Ferdinand Porsche). Αυτός ο 58χρονος Αυστριακός μηχανικός επωφελείται από την ισχυρή φήμη που απέκτησε κυρίως από την τεχνική διαχείριση της Mercedes Benz της οποίας ήταν υπεύθυνος για πέντε χρόνια. Αυστηρή και εσωστρεφής, η Porsche λειτουργεί σε ένα ανεξάρτητο γραφείο στη Στουτγάρδη από τον Ιανουάριο του 1931. Μεταξύ των πελατών της είναι οι κατασκευαστές μοτοσικλετών Zundapp και NSU, οι οποίοι σκέφτονται να επεκταθούν

1938. Ο Χίτλερ στο πρώτο Volkswagen Beetle και, ΑΠΕΝΑΝΤΙ, ο Χέρμαν Γκέρνινγκ κάθεται στο πίσω κάθισμα ενός Volkswagen Beetle.

στην αυτοκινητοβιομηχανία. Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν από αυτές τις δύο εταιρείες αποτέλεσαν τη βάση για τη δημιουργία του Volkswagen.

Τον Ιούνιο του 1934 ο Φέρντιναντ Πόρσε προσελήφθη επίσημα από τη ναζιστική κυβέρνηση προκειμένου να μελετήσει το Volkswagen. Αρχικά τέθηκε επικεφαλής της Gezuvor, μιας εταιρείας υπεύθυνης για την ανάπτυξη του πρωτοτύπου, αν και για τον σχεδιασμό του ακολούθησε τα γενικά περιγράμματα του σχεδίου του 1931 από τη Zundapp. Είχε την ίδια αεροδυναμική γραμμή και έναν οπίσθιο αερόψυκτο κινητήρα, καινοτομίες οι οποίες αντιγράφηκαν από πολλούς μηχανικούς, συμπεριλαμβανομένου του Χανς Λεντβίνκα (Hans Ledwinka) στην

εταιρεία Tatra της Τσεχοσλοβακίας. Τα πρώτα τρία πρωτότυπα του Volkswagen ολοκληρώθηκαν τον Οκτώβριο του 1936. Το επόμενο έτος, η παραγωγή δύο σειρών δοκιμαστικών αυτοκινήτων (30 και στη συνέχεια 60 αυτοκίνητα) ανατέθηκε στη Mercedes-Benz. Τα οχήματα που δοκιμάστηκαν από τα SS υποβλήθηκαν σε εντατικές δοκιμές, καλύπτοντας σχεδόν 2,5 εκατομμύρια χιλιόμετρα. Εφαρμόζεται η λογική του βιομηχανικού και κοινωνικού σχεδιασμού: το δημοφιλές αυτοκίνητο θα κατασκευαστεί από το Γερμανικό Εργατικό Μέτωπο, ενώ το μάρκετινγκ του θα ανατεθεί σε έναν οργανισμό συνδεδεμένο με την αναψυχή, ο οποίος έφερε το όνομα Δύναμη από τη Χαρά (Kraft durch Freude).

Όταν το ναζιστικό παρελθόν επανεμφανίζεται

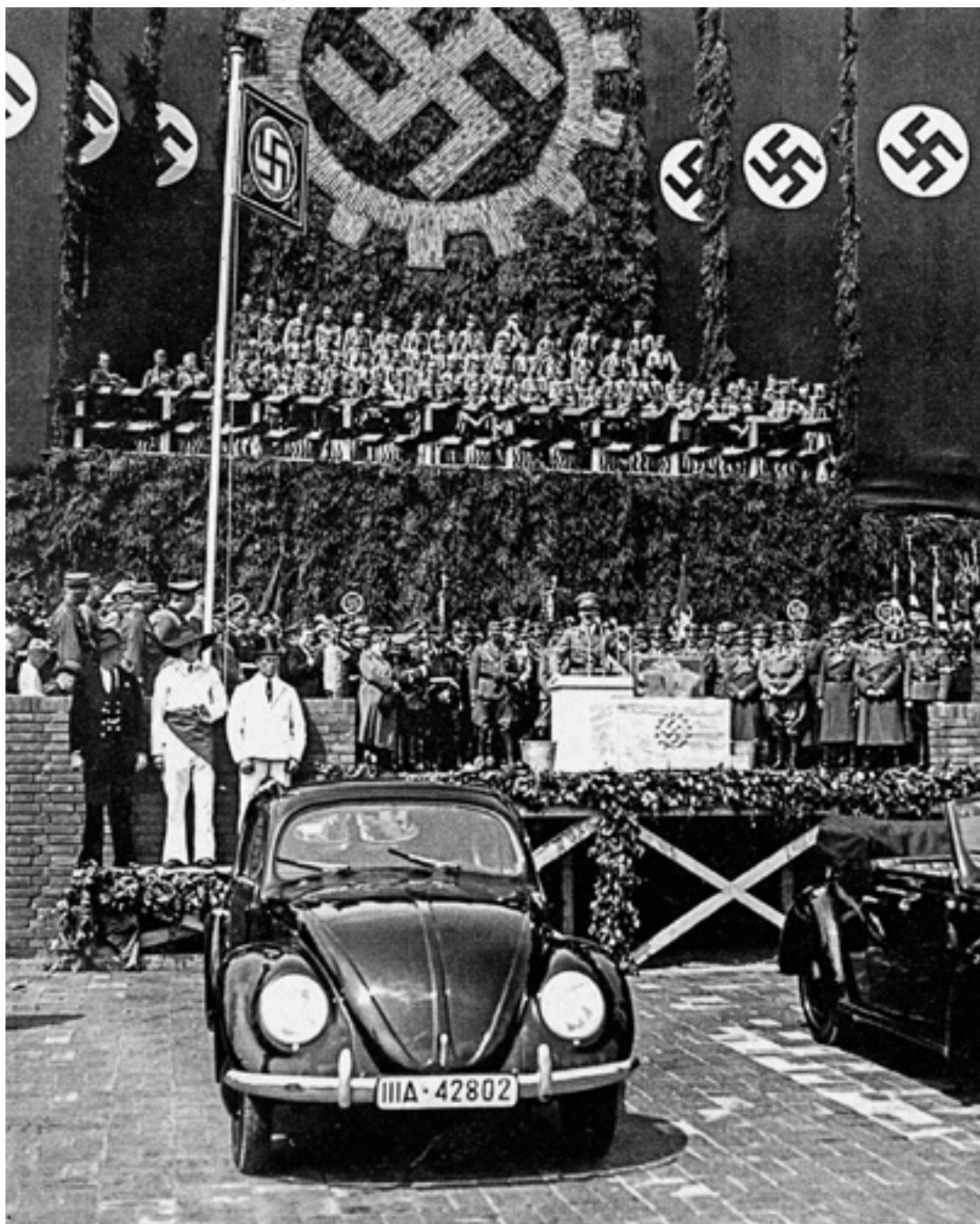
Οι πράκτορες της καλούν τον πληθυσμό να υπογράψει συμβάσεις αποταμίευσης με τη μορφή γραμματοσήμων για να αποκτήσει το αυτοκίνητο στην τιμή των 990 γερμανικών μάρκων. Πρωτοκυκλοφόρησε με το εμπορικό σήμα KdF, το οποίο αργότερα αντικαταστάθηκε από το VW. Το «αυτοκίνητο του λαού» συγκεντρώνει αρκετές καινοτομίες οι οποίες είχαν προβλεφθεί προηγουμένως, αλλά δεν είχαν περάσει στη μαζική παραγωγή. Η πίσω διάταξη του κινητήρα έχει εφαρμοστεί σε πολλά αυτοκίνητα που παράγονται στην Κεντρική Ευρώπη, όπως το δημοφιλές Hanomag Kommissbrot (1924), το εμπιστευτικό Mercedes Benz 130 H (1934) ή το φιλόδοξο Tatra 77 (1934). Κανένα τους όμως δεν είχε εμπορική σταδιοδρομία συγκρίσιμη με αυτή του ολοκαίνουργιου Ladybug. Το στρογγυλεμένο σχήμα του είναι μέσα στο πνεύμα της εποχής, εμπνευσμένο από την αεροδυναμική

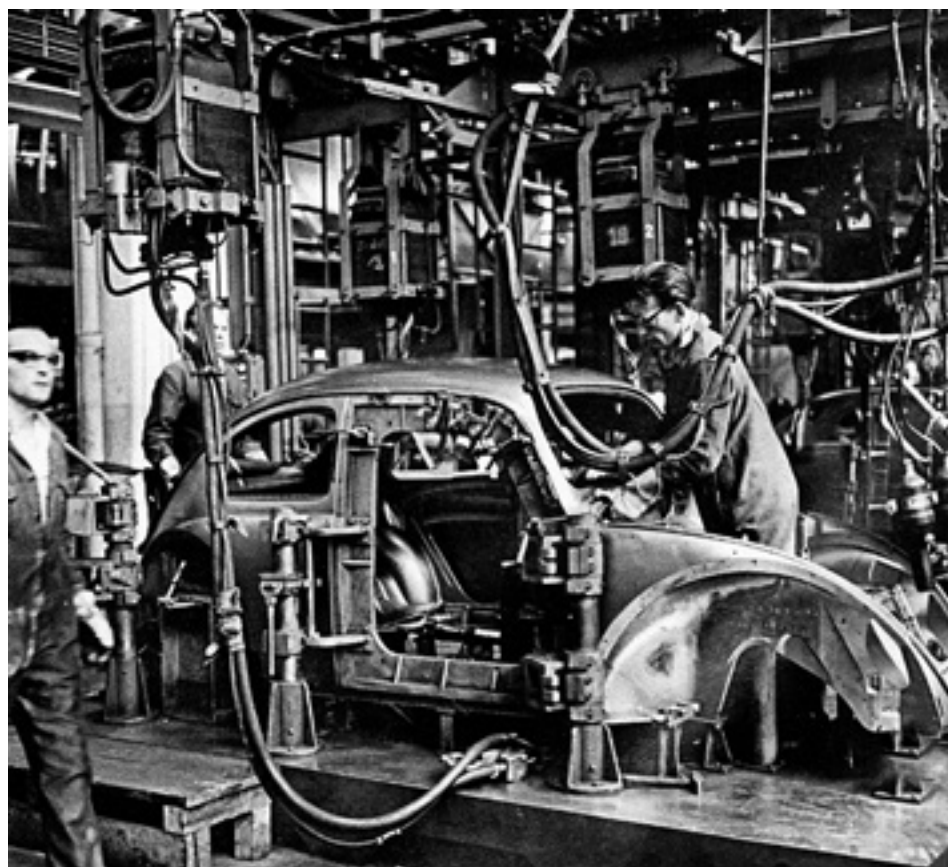
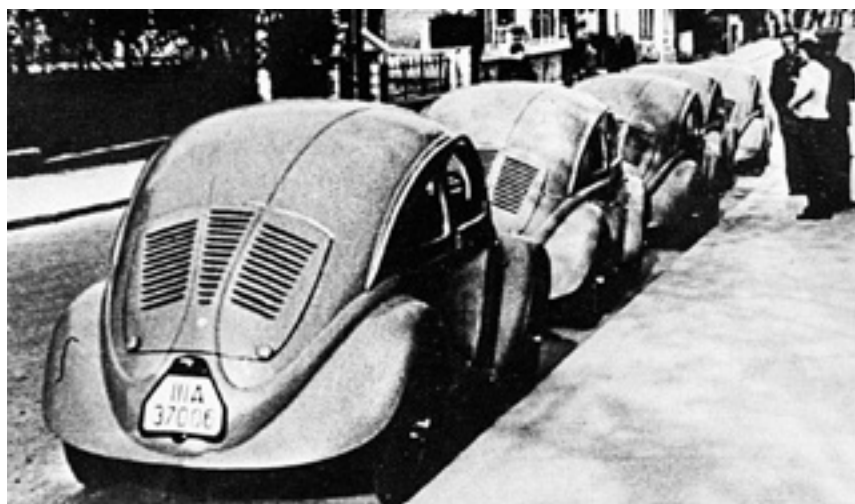
γραμμή που εξαπλώνεται ταυτόχρονα στις Ηνωμένες Πολιτείες (στην Chrysler) και στην Ευρώπη (στην Peugeot όπως και στη Fiat). Ο θεμέλιος λίθος του εργοστασίου της Volkswagen τοποθετήθηκε την 26η Μαΐου 1938 στο Βόλφσμπουργκ, σε μια καταπληκτική πεδιάδα στην Κάτω Σαξονία. Πανό, σβάστικες, παρελάσεις και μπάντες επισημοποιούν το συμβάν. Ο καγκελάριος χαιρέται στο τιμόνι ενός κάμπριο αυτοκινήτου, μπροστά από το θλιμμένο βλέμμα του καθηγητή Πόρσε. Το 1938 ο Χίτλερ, ο οποίος κυριάρχησε σε όλα τα διπλωματικά μέτωπα, ήταν περισσότερο από ποτέ κυρίαρχος της Ευρώπης.

Το ίδιο έτος στο Βόλφσμπουργκ, η Volkswagen είχε ξεκινήσει την προπαραγωγή των οχημάτων, όμως το ξέσπασμα της παγκόσμιας σύγκρουσης του 1939 συρρίκνωσε τη δυναμική του «αυτοκινήτου του λαού». Μόνο μερικές εκατοντάδες μονάδες οχημάτων παράχθηκαν προτού η εταιρεία επικεντρωθεί ξανά στην παραγωγή μονάδων στρατιωτικής χρήσης.

Την 26η Μαΐου 1938 ο Χίτλερ εγκαινίασε το εργοστάσιο του Βόλφσμπουργκ, το οποίο τότε αποκαλούνταν Stadt («πόλη») της KdF-Wagen. Η εξέδρα ήταν διακοσμημένη με αγκυλωτούς σταυρούς που περιβάλλονταν από έναν οδοντωτό τροχό, το έμβλημα του Γερμανικού Εργατικού Μετώπου. Δημιουργήθηκε το 1933 για να αντικαταστήσει τα συνδικάτα. Ως άξονας του εργατικού μετώπου ήταν υπεύθυνο για την υλοποίηση του έργου της Volkswagen.

ΕΠΑΝΩ: Τα πρωτότυπα υποβλήθηκαν σε τεστ αξιοπιστίας σε μεγάλες αποστάσεις διασχίζοντας τον Μέλανα Δρυμό, τις Βαβερικές Άλπεις και τους αυτοκινητοδρόμους. **ΚΑΤΩ:** Αλυσίδα παραγωγής του εργοστασίου στο Βόλφσμπουργκ (εδώ, το 1954), η οποία θα κατασκεύαζε την εκατομμυριοστή μονάδα, την 5η Αυγούστου 1955.

Την 3η Σεπτεμβρίου 1939, δύο ημέρες μετά την εισβολή του Ράιχ στην Πολωνία, το εργοστάσιο του Βόλφσμπουργκ έκλεισε για τις ανάγκες της Βέρμαχτ. Το σώμα του «αυτοκινήτου του λαού» ψήλωσε προκειμένου να μετατραπεί σε ένα νέο όχημα. ΚΑΤΩ: Ο Φέρντιναντ Πόρσε ενώ μπαίνει σε ένα Volkswagen Beetle το 1940.

Τον Οκτώβριο του 1991 η εταιρεία θα αναγνωρίσει πως η λειτουργία των εργοστασίων της κατά τη διάρκεια του πολέμου κατέστη δυνατή μόνο χάρη στην απασχόληση των φυλακισμένων και όσων απελάθηκαν. Τον Ιούνιο του 1945 η βρετανική στρατιωτική κυβέρνηση ανέλαβε τη διοίκηση του εργοστασίου και συμμετείχε στη μετατροπή του. Η ανάπτυξη της εταιρείας έγινε από τον Χάινριχ Νόρνχοφ (Heinz Heinrich Nordhoff), ο οποίος διετέλεσε πρόεδρος της Volkswagen από το 1948. Για πολλά χρόνια βασίστηκε στην πολιτική ενός ενιαίου μοντέλου, που εξελίσσεται συνεχώς, με νέους κινητήρες, περισσότερη άνεση, περισσότερη ορατότητα, και περισσότερη ασφάλεια χωρίς ποτέ να χάσει την «ψυχή» του.

Οι εξαγωγές άρχισαν το 1947, με μια μέτρια ποσότητα 56 αυτοκινήτων που πωλήθηκαν στις Κάτω Χώρες. Η Volkswagen γίνεται σιγά-σιγά αναγνωρίσιμη. Η σιλουέτα του αυτοκινήτου της κέρδισε διάφορα ψευδώνυμα εκτός από το Beetle («σκαραβαίος») στις Ηνωμένες Πολιτείες, Fusca στη Βραζιλία, Maggiolina στην Ιταλία...

Τη δεκαετία του 1950 το εργοστάσιο του Βόλφσμπουργκ παρήγαγε την 100.000ή υποδειγματική έκδοση του σκαραβαίου! Πάντα βασιζόμενο στην ίδια μηχανική πλατφόρμα, το Volkswagen διατίθεται σε διάφορες μορφές. Ένα κάμπριο γεννήθηκε το 1949, στη συνέχεια, το 1951, εμφανίστηκε το Combi, πριν ο Ιταλός σχεδιαστής αυτοκινήτων Ghia σχεδιάσει ένα ελκυστικό κουπέ, το οποίο θα παραχθεί από την Karman στη Γερμανία.

Οι Αμερικάνοι ήταν αυτοί οι οποίοι έδωσαν τις «συστάσεις» τους στη Volkswagen, σε μια ήπειρο όπου κανένα εισαγόμενο αυτοκίνητο δεν είχε καταφέρει ακόμη να επιβληθεί. Έρχεται ακριβώς την κατάλληλη στιγμή, όταν η ευημερία ενθαρρύνει την ανάπτυξη μιας αχαλίνωτα καταναλωτικής κοινωνίας. Τα σπίτια δεν

Γερμανός στρατιώτης φωτογραφίζεται με ένα Beetle.

είναι πλέον ικανοποιημένα με ένα μόνο αυτοκίνητο. Οι γυναίκες, έχοντας γίνει καταναλωτές, επιδιώκουν ένα πιο κομψό και ευέλικτο αυτοκίνητο από τα συνηθισμένα υπερμεγέθη σεντάν. Ο σκαραβαίος ικανοποιεί αυτή τους την ανάγκη.

21.529.464 μονάδες αυτοκινήτων

Η κρίση του Σουέζ ξαφνικά επηρέασε την αυτοκινητοβιομηχανία. Τον Ιούλιο του 1956 ο Αιγύπτιος πρόεδρος Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ αποφάσισε να εθνικοποιήσει τη διώρυγα του Σουέζ. Σε αντίποινα το Ισραήλ επιτέθηκε στην Αίγυπτο, η οποία υποστηρίχθηκε σύντομα από τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία. Η διώρυγα είναι κλειστή, και οι αραβικές χώρες ως αντίποινα για τη στρατιωτική επιχείρηση που έγινε από τις δυτικές δυνάμεις αναστέλλουν τις εξαγωγές πετρελαίου τους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες χάνουν την υπεροχή τους και καταγράφουν σημαντική μείωση

ΕΠΑΝΩ: Το τζιπ του Ράιχ. Η ναυαρχίδα της εταιρείας. Από την έρημο της Λιβύης έως τη λευκή κόλαση της Ρωσίας, περισσότερα από 50.000 αυτοκίνητα του μοντέλου Typ 82 διατίθενται σε διάφορες σειρές, εξοπλισμένες με όπλα. Το Kubel μπορεί να μεταφέρει τέσσερα άτομα και τον εξοπλισμό τους, με συνολικό βάρος 1,150 κιλών. **ΚΑΤΩ:** Ένα αμφίβιο 4x4. Ένα εμβληματικό μοντέλο για τους λάτρεις των οχημάτων πολέμου. Παράχθηκε σε περισσότερες από 15.000 μονάδες από το 1942 έως το 1944. Βάρους 910 κιλών, το Typ 128 έφτανε τα 80 κλμ./ώρα στην άσφαλο και τα 10 κλμ./ώρα στο νερό, καταναλώνοντας 10 λίτρων ανά 100 κλμ

Golfsburg εναντίον Trabis-Stadt

Μετά τον πόλεμο, τη διαμάχη ανάμεσα στις δύο Γερμανίες την ενσαρκώνει ο αγώνας μεταξύ του Trabant και του Golf, τα οποία ανταγωνίζονται για τη θέση της «μικρής βερολινέζας». Το πρώτο, το καμάρι των εργοστασίων AWZ, στο Τσβικάου της Σαξονίας, επικρατεί στα ανατολικά – με εξαίρεση την ΕΣΣΔ, πατρίδα του Lada. Το Golf, το οποίο κυκλοφόρησε το 1974, θριαμβεύει στη Δύση – και παραμένει μέχρι και σήμερα το αυτοκίνητο με τις περισσότερες πωλήσεις στον κόσμο. Η επανένωση της Γερμανίας το 1990 είναι η αρχή του τέλους για του «Trabis», του οποίου παραγωγή σταμάτησε το 1991.

της παραγωγής αυτοκινήτων, υποχωρώντας από 6,1 εκατομμύρια μονάδες το 1957 σε 4,2 εκατομμύρια το επόμενο έτος. Τα οχήματα είναι στο στόχαστρο. Θα χρειαστούν μερικά χρόνια για να αντιδράσουν οι εθνικοί κατασκευαστές και να προτείνουν άλλα οχήματα, όχι όμως πριν από τη δεκαετία του 1960. Η αμερικανική νεολαία στρέφεται στο Volkswagen, το οποίο φαίνεται να ανταποκρίνεται έγκαιρα στο νέο οικολογικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Το Cox σαγήνευσε τους περιθωριοποιημένους και τους προοδευτικούς. Η πολύχρωμη έκφραση της αναταραχής της δεκαετίας του 1960, το κίνημα των χίπηδων, επιδιώκει με ειλικρίνεια την ειρήνη και τη μη βία. Μετά το τέλος της μεγάλης γιορτής του κινήματος του Γούντιστοκ, η «δύναμη των λουλουδιών» ενεργοποιείται και ο σκαρβαίος γίνεται ο βασικός της φορέας. Το όνειρο ενός δημοφιλούς αυτοκινήτου που σκιαγραφήθηκε στη δεκαετία του

1930 άνηθε στην Αμερική τη δεκαετία του 1960. Αλλά όλα αυτά έχουν ένα τέλος.

Το Beetle δεν μπορεί πλέον να συγκριθεί με τους σύγχρονους αντιπάλους του, έτσι το 1974 ξεκινά η παραγωγή του Golf. Αυτό το μοντέλο όχι μόνο έχει εμπρόσθιο κινητήρα, αλλά εγκαταλείπει και τις καμπύλες στην εμφάνισή του για να υιοθετήσει μεγάλες ευθείες και αιχμηρές γραμμές. Αναθέτοντας τη σχεδίασή του στον Ιταλό σχεδιαστή Τζορτζέττο Τζουτζάρο (Giorgetto Giugiaro), οι εκσυγχρονιστές του Βόλφσμπουργκ αρκούνται στο να κρατήσουν ζωντανό το μυθικό μοντέλο. Στις 19 Ιανουαρίου 1978, ο τελευταίος γερμανικός σκαρβαίος εγκαταλείπει τα εργοστάσια του Βόλφσμπουργκ. Η ζωή του θα συνεχιστεί μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα: το 21.529.464ο και τελευταίο Volkswagen Beetle κατασκευάστηκε στα εργοστάσια της Πουέμπλα, στο Μεξικό, την 30ή Ιουλίου 2003.

Ο Σέργκε Μπέλλου είναι ιστορικός του αυτοκινήτου. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ιωάννα Ζώρζου.

8

18

30

31

- 1 Το Σοσιαλιστικό Κόμμα κερδίζει για πρώτη φορά στη μεταπολεμική ιστορία της Αυστρίας τις βουλευτικές εκλογές με ποσοστό 48,4% και 81 έδρες, έναντι 44,7% και 79 εδρών του Λαϊκού Κόμματος. Νέος πρωθυπουργός αναλαμβάνει ο ηγέτης των Σοσιαλιστών και πρώην υπουργός Εξωτερικών Μπρούνο Κράιτσκι, χάρη στον οποίο οι Σοσιαλιστές ακολούθησαν το σκανδιναβικό σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο εγκαταλείποντας τον παραδοσιακό μαρξισμό.
- 3 Ο Αμερικανός γεροϋσιαστής Ουίλλιαμ Φουλμπράιτ, πρόεδρος της Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας, καταθέτει νομοσχέδιο για δραστικό περιορισμό του αριθμού ξένων αξιωματικών που εκπαιδεύονται στις ΗΠΑ λόγω της επακόλουθης έφεσής τους για διεξαγωγή πραξικοπημάτων στις χώρες προέλευσής τους.
- 4 Η Σοβιετική Ένωση αναγνωρίζει για πρώτη φορά το δικαίωμα ύπαρξης του Κράτους του Ισραήλ, απορρίπτοντας παράλληλα την τρομοκρατική δράση των παλαιστινιακών οργανώσεων.
- 5 Υπογράφεται από 56 κράτη και τίθεται

σε ισχύ η Συνθήκη περιορισμού της διάδοσης των πυρηνικών όπλων. Μεταξύ των κρατών που την υπέγραψαν περιλαμβάνονται οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση όχι όμως το Ισραήλ, η Ινδία και το Πακιστάν, χώρες για τις οποίες είναι γνωστό ότι κατέχουν πυρηνικά όπλα.

6 Στην Τουρκία σχηματίζεται, υπό τον αρχηγό του Κόμματος Δικαιοσύνης Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, νέα κυβέρνηση η οποία έμεινε στην εξουσία έως τις 12 Μαρτίου 1971, οπότε ανατράπηκε μετά από παρέμβαση του Στρατού.

■ Ένας αδύνατος χειρισμός κατά την κατασκευή μιας βόμβας στο Γκρήνουιτς Βίλλατζ της Νέας Υόρκης οδηγεί σε μια σειρά εκρήξεων και την ολική καταστροφή ενός τετραώροφου κτιρίου. Η βόμβα επρόκειτο να πυροδοτηθεί σε έναν χορό στρατιωτικών στο Νιου Τζέρσσυ, όπου θα την τοποθετούσε η τρομοκρατική οργάνωση Wethermen, αλλά εξεργράνη πρόωρα σκοτώνοντας τρία μέλη της, μεταξύ των οποίων τον ακτιβιστή Θήοντορ Γκολντ, έναν από τους ιδρυτές της και πρωτεργάτη της φοιτητικής εξέγερσης το 1968 στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης.

7 Γεννιέται στο Λονδίνο η διάσημη εβραϊκής καταγωγής ηθοποιός Ρέιτσελ Βάις, κάτοχος βραβείων Όσκαρ και Χρυσής Σφαίρας (το 2006 για την ταινία *Ο επίμονος κηπουρός*) και ΒΑΦΤΑ (το 2019, για την ταινία *Η ευνοούμενη*).

8 Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος γίνεται στόχος δολοφονικής απόπειρας όταν, κατά την αναχώρησή του με ελικόπτερο από το κτίριο της Αρχιεπισκοπής για τη Μονή Μαχαιρά (όπου θα τελούσε μνημόσυνο για τον ήρωα της ΕΟΚΑ Γρ. Αυξεντίου), δέχεται πυρά από τις στέγες γειτονικών κτιρίων. Παρά τον σοβαρό τραυματισμό του, ο πιλότος του ελικόπτερου κατορθώνει να το προσγειώσει με ασφάλεια. Ως ένοχοι για την απόπειρα συλλαμβάνονται τέσσερα άτομα, συνεργάτες του πρώην παντοδύναμου

υπουργού Εσωτερικών Πολύκαρπου Γιωρκάτζη, προς τον οποίο στρέφονται οι υποψίες για την οργάνωση της σχετικής συνωμοσίας, με συμμετοχή του Ελλαδίτη συνταγματάρχη των Καταδρομών Δημήτρη Παπαποστόλου.

- 10** Πεθαίνει στην Αθήνα, σε ηλικία 66 ετών, από βρογχοπνευμονία ο διαπρεπής κωμικός της επιθεώρησης και του κινηματογράφου Βασίλης Αυλωνίτης.
- 11** Πεθαίνει στην Καλιφόρνια, σε ηλικία 80 ετών, ο διάσημος συγγραφέας αστυνομικών ιστοριών Έρλ Στάνλυ Γκάρντνερ, δημιουργός του γνωστού νιτέκτιβ Πέρυ Μέισον.
- 15** Δολοφονείται με βροχή από πολυβολισμούς, κοντά στο χωριό Μια Μηλιά, υπό ακόμη ανεξιχνίαστες συνθήκες, ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης. Εικάζεται ότι η δολοφονία του μπορεί να είχε οργανωθεί από το δικτατορικό καθεστώς της Αθήνας, και ότι ενδεχομένως είχε ανάμειξη σε αυτήν ο συνταγματάρχης Παπαποστόλου.
- 18** Ανατρέπεται μετά από στρατιωτικό πραξικόπημα οργανωμένο από τον αμερικανόφιλο στρατηγό Λον Νολ ο ουδετερόφιλος ηγέτης της Καμπότζης **πρίγκιπας Νοροντόμ Σιχανούκ**, κατά τη διάρκεια επίσημου ταξιδιού του στη Μόσχα και το Πεκίνο.
- 19** Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας, σε συνέντευξή του στο *Έθνος*, τάσσεται υπέρ του γάμου των ιερέων μετά τη χειροτονία τους και της κοινής Θείας Κοινωνίας Ορθοδόξων και Καθολικών, καθώς και της κατάργησης του ράσου. Παράλληλα, χαρακτηρίζει δογματικά θέματα όπως το αλάθητο του Πάπα και το εκκλησιαστικό του πρωτείο απλά εκκλησιαστικά έθιμα, χωρίς σημασία. Οι δηλώσεις αυτές προκαλούν την έντονη αντίδραση συντηρητικών επισκόπων, όπως οι μητροπολίτες Φλωρίνης Αυγουστίνος Καντιώτης και Ελευθερουπόλεως Αμβρόσιος.
- Σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης των σχέσεων μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Γερμανίας, ο Δυτικογερμανός

καγκελάριος Βίλλυ Μπραντ πραγματοποιεί επίσημη επίσκεψη στην Ανατ. Γερμανία και συναντάται με τον ομολόγό του Βίλλυ Στοφ. Η συνάντηση δεν καταλήγει σε απτά αποτελέσματα.

- 20** Πεθαίνει στην Αθήνα από έμφραγμα, σε ηλικία 49 ετών, ο βιρτουόζος του μπουζουκιού Μανώλης Χιώτης, συνθέτης γνωστών επιτυχιών.
- 24** Με αφορμή την πρωτοσέλιδη δημοσίευση δηλώσεων του πρώην υπουργού Ιωάννη Ζιγδή με τις οποίες ζητούσε τον σχηματισμό κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας για την επίλυση του Κυπριακού, συλλαμβάνονται οι εκδότες, ο διευθυντής σύνταξης και ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας *Έθνος*. Δύο ημέρες αργότερα συλλαμβάνεται και ο ίδιος ο Ζιγδής.
- 27** Αρχίζει στο Έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών η δίκη 35 μελών της αντιστασιακής οργάνωσης Δημοκρατική Άμυνα, μεταξύ των οποίων ο στρατηγός ε.α. Γεώργιος Ιορδανίδης (φερόμενος ως αρχηγός της), οι καθηγητές Σάκης Καραγιώργας και Γεώργιος Αλέξανδρος Μαγκάκης, ο οικονομολόγος Χρήστος Ροκόφυλλος, ο φοιτητής Νίκος Κωνσταντόπουλος κ.ά.
- 30** Πεθαίνει στο Βερμόντ (ΗΠΑ), σε ηλικία 84 ετών, ο **Χάινριχ Μπρύνινγκ**, καγκελάριος της Γερμανίας την περίοδο 1930-1932. Για να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση από το χρηματιστηριακό Κραχ του 1929, χρειάστηκε να λάβει επώδυνα οικονομικά μέτρα και να νομοθετήσει με διατάγματα υπογεγραμμένα από τον πρόεδρο Χίντεμπουργκ. Έτσι, παρότι υπήρξε αντίπαλος των Εθνικοσοσιαλιστών, θεωρείται ότι διευκόλυνε την άνοδό τους στην εξουσία.
- 31** Πεθαίνει στη Μόσχα, σε ηλικία 75 ετών, ο Σοβιετικός στρατάρχης **Σεμίόν Τιμοσένκο**, ένας από τους ικανότερους στρατιωτικούς ηγέτες της ΕΣΣΔ κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Χάρη στον Τιμοσένκο η Σοβιετική Ένωση κατόρθωσε να κερδίσει τον Ρωσοφινλανδικό Πόλεμο του 1939-1940. Κατά τη γερμανική εισβολή στη Ρωσία όμως ο Τιμοσένκο έχασε έδαφος προς όφελος του Ζούκοφ.

Ανάκτορο των Μάγια βρέθηκε στο Μεξικό

Ένα επιβλητικό πέτρινο κτίριο, μήκους 55μ., πλάτους 15μ. και ύψους 6μ., που βρίσκεται στον αρχαιολογικό χώρο Κουλουμπά (Kulubá) στην περιοχή Γιουκατάν του Μεξικού, ταυτοποιήθηκε από επιστημονική ομάδα του Εθνικού Ινστιτούτου Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Μεξικού (INAH) ως ένα «άγνωστο» έως σήμερα ανάκτορο των Μάγια, με ηλικία περίπου 1.000 ετών.

Το συγκεκριμένο ανάκτορο κατασκευάστηκε σε περιοχή με πυκνή και υψηλή βλάστηση, γεγονός που το προστάτευσε από τα καιρικά φαινόμενα και επέτρεψε την εξαιρετική διατήρησή του, ενώ σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις χρησιμοποιούνταν από μέλη της ανώτερης κοινωνικής βαθμίδας των Μάγια. Αποτελούσε τμήμα ευρύτερου συγκροτήματος, που περιλάμβανε, ακόμα, βωμό, φούρνο και δωμάτια διαμονής, καθώς και μερικές δευτερεύουσες ταφές, δηλαδή σορούς που είχαν μεταφερθεί εκεί μετά τον αρχικό ενταφιασμό τους σε άλλο σημείο. Από την ανάλυση των ευρημάτων, οι επιστήμονες διαπίστωσαν ότι το συγκρότημα χρησιμοποιήθηκε σε δύο χρονικές περιόδους: κατά την Ύστερη Κλασική Περίοδο (600-900 μ.Χ.) και κατά την Κλασική Περίοδο Τερματισμού (850-1050 μ.Χ.).

«Καθώς γνωρίζουμε ελάχιστα στοιχεία για τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά στην Κουλουμπά, το ενδιαφέρον μας στρέφεται τώρα τόσο στην προστασία του κτηρίου όσο και στην ενδελεχή μελέτη της αρχιτεκτονικής του», δήλωσε ο αρχαιολόγος Αλφρέντο Μπαρρέρα (Alfredo Barrera), επικεφαλής της επιστημονικής ομάδας.

Η παλιότερη απεικόνιση της Βενετίας

Η Βενετία είναι η πόλη όπου έζησαν μερικοί από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες της ιστορίας, όπως ο Μικελάντζελο, ο Λεονάρντο ντα Βίντσι και ο Τιτσιάνο. Όμως, η παλιότερη απεικόνισή της –εξαιρουμένων χαρτών και πορτολάνων– οφείλεται στον φραγκισκανό μοναχό Νικολό ντα Πογκιμπόνζι (Niccolò da Poggibonsi), ο οποίος τη σχεδίασε μετά το προσκυνηματικό ταξίδι που πραγματοποίησε στην Ιερουσαλήμ την περίοδο 1346-1350 και την περιέλαβε σε κείμενο με τις εντυπώσεις του από το ταξίδι, στη διάρκεια του οποίου είχε διέλθει και από την «πόλη των δόγηδων».

Το σχέδιο ανακαλύφθηκε το 2019 από την ερευνήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Σαιντ Άντριους της Σκωτίας Σάντρα Τόφολο (Sanda Toffolo) στην Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη της Βενετίας, κατά την έρευνα για τη μελέτη της *Βενετία: Περιγράφοντας την πόλη, περιγράφοντας το κράτος* που κυκλοφορεί αυτές τις μέρες. Όπως επισημαίνει η Τόφολο, εκτός από το σχέδιο, ο Πογκιμπόνζι περιγράφει αναλυτικά στο κείμενό του τις εκκλησίες, τις κάρες των αγίων που βρίσκονταν εκεί, αλλά και τα δαιδαλώδη κανάλια της πόλης, γεγονός που δείχνει ότι «η Βενετία σαγήνευε από πολύ νωρίς όσους την επισκέπτονταν». Επιπλέον, σύμφωνα με την Τόφολο, η συγκεκριμένη εικόνα πρέπει να είχε κυκλοφορήσει ευρέως εκείνη την εποχή, καθώς στο πρωτότυπο σχέδιο βρέθηκαν μικροσκοπικές τρύπες από τις οποίες κοσκινιζόταν ειδική σκόνη σε άλλη επιφάνεια, προκειμένου να αντιγραφεί το πρωτότυπο σχέδιο.

Άγνωστες πτυχές της ζωής δύο κορυφαιών συγγραφέων του 20ου αιώνα

Νέα στοιχεία σχετικά με δύο διάσημους αγγλόφωνους συγγραφείς του 20ού αιώνα ήρθαν πρόσφατα στη δημοσιότητα.

Συγκεκριμένα, Βρετανός συλλέκτης παρέδωσε στο Μουσείο «The Mount», στο Λένος της Μασαχουσέτης (ΗΠΑ), το μόνο σωζόμενο αντίγραφο του πολύ γνωστού μυθιστορημάτων *Ta χρόνια της αθωότητας* (*The Age of Innocence*), που είναι βεβαιωμένο ότι ανήκε στη συγγραφέα του Ήνιθ Ουώρτον (Edith Wharton, 1862-1937). Η δωρεά έγινε με αφορμή τη συμπλήρωση ενός αιώνα από την κυκλοφορία του βραβευμένου με Πούλιτζερ βιβλίου, εντούτοις το συγκεκριμένο αντίτυπο προέρχεται από την 6η ανατύπωσή του, το 1921. Φέρει την υπογραφή της Ουώρτον, καθώς και σφραγίδα ενός μοναστηριού στη γαλλική Ριβιέρα όπου η συγγραφέας έγραψε το μυθιστόρημα από τον Σεπτέμβριο του 1919 έως τον Μάρτιο του 1920.

Όπως αναφέρουν πηγές του Μουσείου, που στεγάζεται στο σπίτι της Ουώρτον, η συγγραφέας συνήθιζε να δωρίζει βιβλία της για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Αργότερα, περισσότερα από 1.000 βιβλία που κατείχε καταστράφηκαν από βομβαρδισμούς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν είχαν μεταφερθεί στο Λονδίνο, ενώ άλλο τμήμα της βιβλιοθήκης της, που φυλασσόταν σε κάστρο στη Μεγάλη Βρετανία, παραχωρήθηκε το 2005 στο Μουσείο από Βρετανό παλατιοβιβλιοπώλη. Όμως το συγκεκριμένο αντίτυπο φέρει, επίσης, τη σφραγίδα του Αμερικανού επιχειρηματία με φιλανθρωπικό έργο Νόρμαν Μπασσέτ (Norman D. Bassett), που πέθανε το 1980. Είναι γνωστό ότι

ο Μπασσέτ ήταν συλλέκτης βιβλίων με υπογραφές των συγγραφέων τους, κι έτσι οι υπεύθυνοι του «The Mount» εξετάζουν τώρα όλα τα σενάρια, προκειμένου να διαπιστώσουν την ακριβή «διαδρομή» του αντιτύπου κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

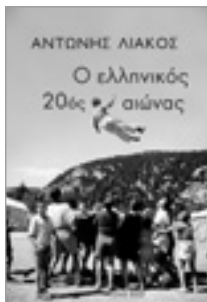
Την ίδια στιγμή, η εφημερίδα *The Times* του Λονδίνου αποκάλυψε 30 ερωτικές επιστολές του συγγραφέα Τζωρτζ Όργουελ (George Orwell, 1903-1950) προς δύο πρώην αγαπημένες του, την Μπρέντα Σάλκελντ (Brenda Salkeld) και την Έλενορ Ζακ (Eleanor Jacques). Τις επιστολές αυτές αγόρασε ο γιος του Όργουελ, Ρίτσαρντ Μπλερ, προκειμένου να τις παραχωρήσει στο αρχείο του συγγραφέα, στο University College του Λονδίνου.

Σύμφωνα με τους *Times*, μία από τις επιστολές προς τη Σάλκελντ ήταν γραμμένη μόλις την επομένη του γάμου του συγγραφέα με την Αϊλίν Ο'Σώνεσσυ (Eileen O'Shaughnessy), ενώ σε μεταγενέστερη επιστολή του προς τη Σάλκελντ ο Όργουελ ανέφερε ότι η σύζυγός του κατανοούσε τις ανάγκες του και «*θα ήθελε να κοιμάμαι μαζί σου περίπου δύο φορές τον χρόνο, απλά για να είμαι χαρούμενος*».

Σε δηλώσεις του στην εφημερίδα, ο Μπλερ σημείωσε πως, μολονότι τα γράμματα αυτά είναι προσωπικά, φανερώνουν πως οι Σάλκελντ και Ζακ «*ήταν γυναίκες με προσωπικότητα και άποψη, κάτι που έλκυε τον πατέρα μου και για τον λόγο αυτό φαίνεται πως είχαν σημαντικά μεγαλύτερη επιρροή στο έργο του απ' ό,τι πιστεύαμε έως σήμερα*».

Αντώνης Λιάκος Ο ελληνικός 20ός αιώνας

Εκδόσεις Πόλις, 2019, ΣΕΛ.: 752, ΤΙΜΗ: 27,70 €

Μπορεί ένας αιώνας να γίνει αντικείμενο ιστορικής εξιστόρησης; Από τον καιρό που ο Βολταίρος έγραφε τον αιώνα του Λουδοβίκου ΙΔ' η απάντηση εξαρτάται από το περιεχόμενο που του αποδίδουμε. Ο αιώνας ορίστηκε με μέτρο τα απώτατα όρια της μνήμης ή με το μνημονικό βάθος τριών διαδοχικών γενεών. Μπορεί ο ελληνικός 20ός αιώνας να γίνει αντικείμενο εξιστόρησης; Και ποια τα όριά του. Αν υπάρχει κάτι αμέσως ορατό στην ελληνική Ιστορία του 20ού αιώνα είναι η διαπερατότητά της από την ευρωπαϊκή και την παγκόσμια Ιστορία. Η Ελλάδα συμμερίστηκε όλες σχεδόν τις σημαντικές στιγμές της Ιστορίας που διαμόρφωσαν τον σύγχρονο κόσμο. Λόγω γεωγραφικής θέσης, Ιστορίας, σύνθεσης του πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων δεν είναι μια κλειστή αλλά μια ανοιχτή στα ευρύτερα ιστορικά ρεύματα της χώρας. Από τότε που δημιουργήθηκε το ελληνικό βασίλειο το 1830, με μια έκταση που είναι η μισή της σημερινής του και με έναν πληθυσμό λιγότερο από ένα εκατομμύριο, η δημιουργία της Ελλάδας ήταν μια υπόθεση ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, παρά το γεγονός ότι η Ευρώπη δεν είχε ακόμη συγκροτηθεί σε πολιτικό υποκείμενο.

Το βιβλίο του Αντώνη Λιάκου –ομότιμου καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών– αρχίζει με τη δεκαετία των πολέμων 1912-1922 και φθάνει ως την είσοδο της Ελλάδας στην κρίση του 2010. Ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται την Ελλάδα σαν ένα κύτταρο σε συνεχή μεταβολισμό με το περιβάλλον του. Μετακινεί συνεχώς τον φακό παρατήρησης, ώστε άλλοτε να κοιτάζει τις ελληνικές εξελίξεις πανοραμικά, μέσα από τις μεταβολές της παγκόσμιας Ιστορίας,

και άλλοτε να τις προσεγγίζει για να αναδείξει το ατομικό βίωμα.

Είναι μια ιστορία που παρουσιάζει τη διεθνή δυναμική των γεγονότων που ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα, αλλά και τις διεθνείς περιδιήσεις που συμπαρασύρουν την Ελλάδα στην τροχιά τους. Που μας ζητά να δούμε σφαιρικά την ιστορία στις κοινωνικές, δημογραφικές, πολιτικές και πολιτισμικές της διαστάσεις. Μια ιστορία που έχει σημείο εκκίνησης τον σύγχρονο ιστορικό προβληματισμό.

Ο Αντώνης Λιάκος παρουσιάζει τη συνάρθρωση του πολιτικού με το κοινωνικό και το πολιτισμικό, τη διακυβέρνηση ως μια διπλή διαδικασία του κυβερνώ και κυβερνώμαι, διαδικασία που δεν έχει μόνο πόλους αλλά και πολλά ενδιάμεσα στάδια. Στο βαθμό που στις τελευταίες δεκαετίες αναπτύχθηκε μια πλούσια κοινωνική και πολιτισμική Ιστορία, και η οποία μας επιτρέπει να δούμε πολλά επίπεδα και υποκείμενα που δεν ορίζονται μόνο από την εθνική έγκληση ή τις κομματικές του δεσμεύσεις, είναι σκόπιμη η συμπερίληψή της σε ένα σχέδιο Ιστορίας.

Ο 20ός αιώνας, έχει χαρακτηριστεί ως ο αιώνας των άκρων, είναι ο αιώνας της επιστήμης και της τεχνολογίας, είναι ο αιώνας του υπερπληθυσμού της Γης αλλά και των γενοκτονιών, η εποχή των προσφύγων και των μεταναστών, των ουτοπιών που πραγματοποιήθηκαν και αποδείχτηκαν δυστοπίες, αλλά και των δικαιωμάτων, της γυναικείας χειραφέτησης.

Και η Ελλάδα ποια θέση έχει στην Ιστορία του; Ποιος είναι ο δικό της 20ός αιώνας; Μας αρκούν πλέον οι ιστορίες που γράφονται ως βιογραφία του έθνους, που αποσκοπούν στην εθνική αυτογνωσία, που ενδιαφέρονται μόνο να συγκροτήσουν πολιτικά επιχειρήματα;

Σωτήρης Ριζάς
Βενιζελισμός και αντιβενιζελισμός
στις απαρχές του εθνικού δικασμού 1915-1922
Εκδόσεις Ψυχογιός, 2019, ΣΕΛ.: 168, ΤΙΜΗ: 15,50 €

Ο Εθνικός Δικασμός εκδηλώθηκε το 1915 και απετέλεσε τη βασική πολιτική διαίρεση της χώρας έως το 1936, όταν επιβλήθηκε η δικτατορία από τον βασιλιά Γεώργιο Β' και τον Ιωάννη Μεταξά. Η 4η Αυγούστου συνιστούσε το τέλος του Δικασμού με την επιβολή της μιας παράταξης στην άλλη. Αναμφίβολα, όμως, μπορούμε να διακρίνουμε δύο φάσεις αυτής της μακράς περιόδου.

Η πρώτη εκτείνεται από το 1915, όταν εκδηλώνεται ο Εθνικός Δικασμός, έως το 1922, με τη Μικρασιατική Καταστροφή, το στρατιωτικό κίνημα των Πλαστήρα και Γονατά, την εκτέλεση των Έξι ως υπευθύνων της Μικρασιατικής Καταστροφής, και την εισορή 1.300.000 προσφύγων από τη Μικρά Ασία, οι οποίοι μετέβαλαν οριστικά το πολιτικό και κοινωνικό τοπίο της χώρας. Η επταετής αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται από τη σκληρή αναμέτρηση μεταξύ των δύο στρατοπέδων, τη διαίρεση του κράτους και την πολεμική προσπάθεια, αλλά είναι ταυτόχρονα πιο ρευστή, το αποτέλεσμα είναι ανοικτό, μόνο εκ των υστέρων θεωρήθηκε ότι δεν μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Η εξέλιξη και η κατάληξη οφείλεται εξίσου σε γεωπολιτικούς παράγοντες και στις εσωτερικές διαφοροποιήσεις και τις κοινωνικές συμμαχίες οι οποίες είναι αρκετά ρευστές. Αντίθετα στη δεύτερη περίοδο από το 1922 έως το 1936, οι πολιτικοί συσχετισμοί των συνασπισμών είναι πιο σταθεροί, χωρίς να παραμένουν αμετάβλητοι, και οι όποιες διακυμάνσεις δεν αναιρούν βασικά χαρακτηριστικά, κοινωνικά και γεωγραφικά, των δύο στρατοπέδων.

Σε σχέση με τον Εμφύλιο Πόλεμο, ο Εθνικός Δικασμός δεν είλκυσε την προσοχή των ιστορικών παρά σε πολύ περιορισμένη έκταση. Και στην περίπτωση αυτή η

έρευνα ήταν ευάλωτη στην πολιτική μεροληψία. Η βενιζελική πλευρά ήταν περισσότερο παραγωγική, ενώ η αντιβενιζελική ήταν λιγότερο, και τούτο μπορεί να αποδοθεί σε μια προδιάθεση του ελληνικού συντηρητισμού να αποφεύγει τη διανοητική βάσανο, πολύ πιθανόν όμως και σε έναν συνυφασμένο με την ιστορική εξέλιξη καιροσκοπισμό.

Ο Σωτήρης Ριζάς, στο βιβλίο του, επιστρέφει προσεγγίζοντας με τρόπο ευσύνοπτο και περιεκτικό στις απαρχές του Εθνικού Δικασμού και αναδεικνύει το πολιτικό και ιδεολογικό στίγμα των δύο παρατάξεων. Οι κοινωνικές και περιφερειακές διαστάσεις του Εθνικού Δικασμού δεν ήταν προδιαγεγραμμένες.

Το σχίσμα δεν οφειλόταν σε δομικούς περιορισμούς ταξικής, ή άλλης, φύσης αλλά στην πορεία και τη δυναμική των γεγονότων από το 1915 έως το 1918.

Η παγίωση του σχίσματος από το 1922 και μετά, και η συνύφανσή του με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και περιφέρειες, όπως η Παλαιά Ελλάδα και οι Νέες Χώρες, οι γηγενείς και οι πρόσφυγες, οφειλόταν στην εσφαλμένη διαχείριση της Μικρασιατικής καταστροφής, δηλαδή την εκτέλεση των Έξι, και στις συνεχείς στρατιωτικές επεμβάσεις.

Αυτές ήταν συνδεδεμένες με το Δικασμό και τον διαιώνιζαν. Υποδήλωναν την έλλειψη συμφωνίας για τους κανόνες του παιχνιδιού και την ύπαρξη κατεστημένων συμφερόντων για τη συνέχιση του σχίσματος και του φαύλου κύκλου εκδίκησης και αντεκδίκησης. Κατ' αυτό τον τρόπο η φυσιολογική διαφοροποίηση μεταξύ μιας συντηρητικής και μιας φιλελεύθερης μεταρρυθμιστικής μερίδας, που συναντάται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, εξελίχθηκε σε μια εικοσαετή διαμάχη χωρίς συνταγματικά και πολιτικά όρια.

Τζέφρυ Πάρκερ, Μπρέντα Πάρκερ

Οι Πέρσες

από την Περσέπολη στην Τεχεράνη

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Παναγιώτης Σουλτάνης

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017, ΣΕΛ.: 262, ΤΙΜΗ: 15,00 €

Η Περσία, η χώρα που τη δεκαετία του 1930 άλλαξε επισήμως το όνομά της σε Ιράν, είναι το λίκνο ενός αρχαίου πολιτισμού που ανάγεται στην 1η χιλιετία π. Χ. Ωστόσο παρότι βρίσκεται εγγύτερα στην Ευρώπη απ' ό,τι στην υπόλοιπη Ασία, και στους αρχαίους χρόνους είχε στενές, αν και συνήθως εχθρικές, σχέσεις με τους Έλληνες και τους Ρωμαίους, για την Περσία γνωρίζουμε ελάχιστα πράγματα. Τούτο οφείλεται στο ότι η Περσία αντιπροσώπευε, στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής Ιστορίας, τον «άλλο», τον ασιατικό πολιτισμό που ήταν ριζικά διαφορετικός από τον ελληνορωμαϊκό, ο οποίος αποτέλεσε τη βάση όπου στηρίχθηκαν η ανάπτυξη της Ευρώπης και η διαμόρφωση της κουλτούρας της.

Με την άνοδο του Ισλάμ τον 7ο αιώνα, η ιδέα ότι η Ανατολή ενσαρκώνει τον «άλλο» αναθερμάνθηκε, ενώ απέκτησε και μια νέα θρησκευτική διάσταση. Στη νέα διάσταση αυτής της Ανατολής εντασσόταν πλέον ο ισλαμικός κόσμος στο σύνολό του, ο οποίος βέβαια περιλάμβανε και την Περσία.

Στα τέλη του 19ου αιώνα, η θέση της Μέσης Ανατολής, της Περσίας συμπεριλαμβανομένης, στον νέο αυτοκρατορικό κόσμο που είχαν δημιουργήσει οι Ευρωπαίοι ήταν εντελώς περιθωριακή.

Όμως στις αρχές του 20ού αιώνα όλα αυτά άλλαξαν, ως απόρροια μιας σημαντικής τεχνολογικής εξέλιξης, της εφεύρεσης της μηχανής εσωτερικής καύσης, που μέχρι τα μέσα του αιώνα επρόκειτο να αντικαταστήσει τα περισσότερα υφιστάμενα κινητήρια μέσα.

Η νέα αυτή μηχανή χρησιμοποιούσε ως καύσιμο το πετρέλαιο. Πολύ σύντομα ανακαλύφθηκαν τεράστια κοιτάσματα στη Μέση Ανατολή. Τα πρώτα εντοπίστηκαν από τους

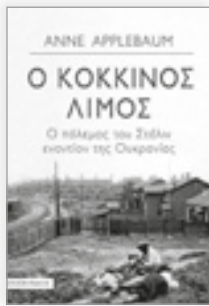
Βρετανούς στην Περσία και αμέσως συστάθηκε η Αγγλο-Περσική, κατόπιν Αγγλο-Ιρανική, Εταιρεία Πετρελαίου. Το ενδιαφέρον για την Περσία αμέσως αναβαθμίστηκε. Η μεγαλύτερη αυτοκρατορία του αρχαίου κόσμου έγινε πλέον ένα μικρό τμήμα στην ευρύτερη σφαίρα επιρροής της μεγαλύτερης αυτοκρατορίας των νεότερων χρόνων. Το 1980 γεννήθηκε η Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν και το καθεστώς υποτέλειας στη Δύση τερματίστηκε διαμιάς.

Εδώ και δεκαετίες, το Ιράν βρίσκεται σταθερά στο προσκήνιο της διεθνούς επικαιρότητας. Όμως πόσο καλά γνωρίζουμε τούτη τη χώρα και τους κατοίκους της;

Είναι ένα κράτος-ταραξίας που μοιραία οδηγείται στη διεθνή απομόνωση; Είναι η κοιτίδα ενός ακραίου ισλαμιστικού φονταμενταλισμού που μας απειλεί; Άραγε η ιρανική κοινωνία βουλιάζει, πράγματι, στην καθυστέρηση και την οπισθοδρομικότητα; Τελικά, πόσο μας έχουν επηρεάσει τα στερεότυπα που επανεμφανίζονται συνεχώς;

Το βιβλίο εξιστορεί την κάθοδο των Αρίων στα εδάφη νότια της Κασπίας, τη δημιουργία μιας τεράστιας αυτοκρατορίας από τα παράλια του Αιγαίου μέχρι την Ινδία και την άνθηση ενός πολιτισμού που επηρέασε βαθιά λαούς από την Ανατολική Μεσόγειο μέχρι τη Βεγγάλη και τις στέπες της Κεντρικής Ασίας.

Οι συγγραφείς καταγράφουν με οξύνοια τις παραδόσεις και την ιστορία της αρχαίας και της νεότερης Περσίας, τον ισχυρό δεσμό που εξακολουθεί να τις συνδέει, αλλά και τις επιδράσεις που αυτές άσκησαν στην ευρύτερη περιοχή. Επιπλέον, εξετάζουν τους τρόπους με τους οποίους το πολυτάραχο παρελθόν και η περσική εκδοχή του Ισλάμ επηρεάζουν όχι μονάχα το σύγχρονο Ιράν, μα και ολόκληρο τον μουσουλμανικό κόσμο.

Anne Applebaum

Ο κόκκινος λιμός

Ο πόλεμος του Στάλιν εναντίον της Ουκρανίας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Γεώργιος-Μενέλαος Αστερίου

Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2019, ΣΕΛ.: 512, ΤΙΜΗ: 24,38 €

Το 1929 ο Στάλιν εγκαινίασε την κολεκτιβοποίηση της γεωργίας, στην πράξη μια δεύτερη ρωσική επανάσταση, η οποία εξανάγκασε εκατομμύρια αγρότες να αποποιηθούν τη γη τους και να ενταχθούν σε κολλόζ. Το αποτέλεσμα ήταν ένας καταστροφικός λιμός, ο πιο φονικός στην ευρωπαϊκή ιστορία. Τουλάχιστον πέντε εκατομμύρια άνθρωποι πέθαναν στην ΕΣΣΔ την περίοδο 1931-1933. Αντί να στείλει βοήθεια, το σοβιετικό κράτος χρησιμοποίησε τον λιμό για να απαλλαγεί από ένα πολιτικό πρόβλημα. Ο λιμός ήταν όμως η μισή Ιστορία. Ενώ οι αγρότες πέθαιναν στην ύπαιθρο, η σοβιετική μυστική αστυνομία εξαπέλυσε επίθεση εναντίον της πνευματικής και πολιτικής ελίτ της Ουκρανίας. Παράλληλα με την εξάπλωση του λιμού, εξαπολύθηκε εκστρατεία συκοφαντιών και καταπίεσης εναντίον Ουκρανών διανοουμένων, καθηγητών πανεπιστημίου, εφόρων μουσείων, συγγραφέων, καλλιτεχνών, ιερών, θεολόγων, δημόσιων αξιωματούχων και γραφειοκρατών. Όποιος συνδεόταν με τη βραχύβια Λαϊκή Δημοκρατία της Ουκρανίας, που είχε υπάρξει για λίγους μήνες μετά τον Ιούνιο του 1917, όποιος είχε προωθήσει την ουκρανική γλώσσα ή την ουκρανική Ιστορία, όποιος είχε ανεξάρτητη λογοτεχνική ή καλλιτεχνική σταδιοδρομία κινδύνευε να διασυρθεί δημοσίως, να φυλακιστεί, να σταλεί σε στρατόπεδο εργασίας ή να εκτελεστεί. Από τους νεκρούς, τα τρία και πλέον εκατομμύρια ήταν Ουκρανοί, που δεν υπήρξαν τυχαία θύματα μιας κακής πολιτικής, αλλά στοχευμένα θύματα του κράτους.

Κεντρικό θέμα του βιβλίου της Αν Άπλμπαουμ –καθηγήτριας στη LSE–, συνιστούν τα γεγονότα μεταξύ 1917 και 1934 στην Ουκρανία. Ιδίως τι συνέβη το φθινόπωρο,

τον χειμώνα και την άνοιξη του 1932-1933. Εξετάζει επίσης την αλυσίδα των γεγονότων και τη νοοτροπία που οδήγησαν στον λιμό, αναδεικνύει τον υπεύθυνο, εντάσσοντας τα συγκεκριμένα γεγονότα στην ευρύτερη Ιστορία της Ουκρανίας και ουκρανικού εθνικού κινήματος.

Από την εποχή της επανάστασης οι μπολσεβίκοι ήξεραν ότι ήσαν μειοψηφία στην Ουκρανία. Για να καθυποτάξουν την πλειοψηφία, δεν χρησιμοποίησαν μόνο ακραία βία αλλά και κακόβουλες και επιθετικές μορφές προπαγάνδας. Από το 1933 έως το 1991 η ΕΣΣΔ αρνούσαν να παραδεχθεί ότι υπήρξε ποτέ λιμός. Το σοβιετικό κράτος κατέστρεψε τοπικά αρχεία, φρόντισε να μην αναφέρεται ως αιτία θανάτου η λιμοκτονία στα πιστοποιητικά θανάτου, αλλοίωσε τα δεδομένα απογραφών που έδωσε στη δημοσιότητα, προκειμένου να αποκρύψει τι είχε συμβεί. Όσο υπήρχε η ΕΣΣΔ δεν ήταν εφικτό να γραφεί πλήρης τεκμηριωμένη Ιστορία για τον λιμό και την καταπίεση που τον συνόδευε.

Στην έγκυρη και συνταρακτική μελέτη της, η Άπλμπαουμ αποδεικνύει αυτό για το οποίο υπήρχαν πάντα υποψίες. Ύστερα από μια σειρά εξεγέρσεων που αναστάτωσαν την Ουκρανία, ο Στάλιν σχεδίασε τον αφανισμό της ουκρανικής αγροτιάς. Το κράτος έκλεισε τα σύνορα της Δημοκρατίας της Ουκρανίας και άρπαξε όλα τα διαθέσιμα τρόφιμα. Σύντομα ξέσπασε λιμός και οι άνθρωποι έτρωγαν στιδήποτε -χόρτα, φλοιούς δέντρων, σκύλους, ψοφίμια, σε μερικές περιπτώσεις ακόμη και ανθρώπινη σάρκα παλεύοντας για να επιβιώσουν σε μια τερατώδη συνθήκη. Σήμερα που η Ουκρανία ξαναβρίσκεται μ' έναν τρόπο στο στόχαστρο της Ρωσίας, το βιβλίο αυτό υπενθυμίζει ένα από τα χειρότερα εγκλήματα του εικοστού αιώνα.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

- 1 Στρατηγός του Μεγάλου Αλεξάνδρου αντιβασιλέας της Μακεδονίας
- 2 Βασίλειο της Μέσης Ανατολής
- 3 Ο Λαμπράκης ..., σύνθημα της ΕΔΑ τη δεκαετία του '60 - Ιταλικό νόμισμα
- 4 Ολλανδός θεολόγος πρόδρομος του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού - Μουσική νότα
- 5 Ιαπωνικό θέατρο - Αειθαλές φυτό με πυκνή τούφα και στενόμακρα φύλλα
- 6 Αρχαίο ξίφος - Πωλ ... γνωστός δικηγόρος, δημοσιογράφος και επιθεωρησιογράφος
- 7 Ένα από τα μεγαλύτερα υδροηλεκτρικά φράγματα παγκοσμίως - Πρώην πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου
- 8 Ίδια σύμφωνα - Ιερατικά ενδύματα
- 9 Μετεωρολογικό φαινόμενο - Υπάρχει και της Αλέας Αθηνάς στην Αρκαδία
- 10 Ήταν γνωστή και ως Βοδενά ή Πόλη των Νερών
- 11 Λατινικό πράγμα - Ακυβέρνητο χωρίς αυτοκυριαρχία

1	2	3	4	5	6	7	8		10
2								■	
3			■					9	
4							■		
5		■							
6	■				■				■
7						■			
8	■			■					
9					■				
10						■		■	
11			■						

ΚΑΘΕΤΑ

- 1 Ο 34ος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής
- 2 Νοητό φανταστικό - Πειθαρχική ανάκριση υπαλλήλων (αρχικά)
- 3 Τα ... κακά της μοίρας μας - Η μεγαλύτερη αρτηρία του ανθρώπινου σώματος (πληθ.)
- 4 Ένας Λουδοβίκος - Παγκοσμίου φήμης Έλληνας πιανίστας
- 5 Ιστορική πόλη της Μεσοποταμίας γνωστή ως η «Νύμφη της Ερήμου» - Στρατιωτικά αρχικά
- 6 Μόριο με αρνητικό φορτίο - Δείχνει - Τζέι ..., ο «κακός» της διάσημης τηλεοπτικής σειράς Ντάλας
- 7 Γάλλος μουσικός γνωστός από το σάουντρακ της ταινίας Αμελί - Συνεχόμενα στο αλφάβητο
- 8 Ενεργειακά αρχικά - Πολεμικό όπλο που χρησιμοποιήθηκε από τους Θράκες
- 9 Ιστορικό κυπριακό στάδιο στη Λεμεσό
- 10 Τραχύ προσβλητικό - Πόλη κέντρο της Φιλικής Εταιρείας

ΛΥΣΗ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟΥ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: 1. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ 2. ΟΙΤΥΛΟΝ - ΑΤ 3. ΗΡΩΣ - ΑΛΑ 4. ΤΙΣΑ - ΤΑΛΩΣ 5. ΣΟΙ - ΑΡΝΗΣΗ 6. ΟΣΦΠ - ΑΤΤΙΣ 7. ΩΡΑ - ΕΑΣ 8. ΕΣΝΑ - ΙΝΚ 9. ΡΑ - ΤΙΜΑΙΟΣ 10. ΑΚΑΤΟΙ - ΑΚΕ
 11. ΣΟΛΩΝΑΣ - ΑΑ ΚΑΘΕΤΑ: 1. ΚΟΥΤΣΟΧΕΡΑΣ 2. ΑΙ - ΙΟΣ - ΣΑΚΟ 3. ΚΤΗΣΙΦΩΝ - ΑΛ
 4. ΛΥΡΑ - ΠΡΑΤΤΩ 5. ΑΛΩ - ΙΟΝ 6. ΜΟΣΤΡΑ - ΙΜΙΑ 7. ΑΝ - ΑΝΤΕΝΑ 8. ΑΛΗΤΑΚΙΑ
 9. ΗΑΛΩΣΙΣ - ΟΚΑ 10. ΣΤΑΣΗΣ - ΑΣΕΑ